

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 2 (93)
червень
2019

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **Н. С. Педченко**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ.

С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, науковий співробітник НІЦОІНІОБГ ПУЕТ.

Технічний секретар **О. В. Гасій**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Єгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Ємець, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колечкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузняк, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусь;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор Інституту економіки промисловості Національної академії наук України;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. М. Мятівіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

М. С. Рогоза, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Роскладка, д. е. н., професор КНТЕУ;

Н. О. Роскладка, д. е. н., професор КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») входить до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (пройшов перереєстрацію 21.12.2015 року). Свідчення про державну реєстрацію «Наукового вісника Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Номер затверджено на засіданні вченої ради Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 1 від 23 січня 2019 р.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») індексується в наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2018: 62.16)

До уваги читачів: електронний варіант збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки»)

ISSN:2409-6873 розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Наукова періодика України»:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html

Сайт збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven>

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.

Випусковий редактор М. П. Гречук.

Літературний редактор В. Л. Яременко.

Верстання Т. А. Маслак.

Дизайн обкладинки Є. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалія, 3,
к. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2019

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів..... 5

**ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ**

Деньга С. М.

Методологія оцінювання ефективності інвестування в мікроекономічну систему.....6

Стрілець В. Ю.

Формалізація алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства14

**ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА
ТА СТРАХУВАННЯ**

Педченко Н. С., Литвинчук І. В.

Бюджетний контроль як критерій ефективності бюджетної політики в забезпеченні економічної безпеки країни.....22

Карцева В. В., Сидоренко-Мельник Г. М.

Обґрунтування порядку впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації.....32

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК,
АНАЛІЗ ТА АУДИТ**

Любимов М. О., Кулик В. А.

Можливості, загрози та перспективи використання «хмарних» технологій у бухгалтерському обліку.....40

Бачо Р. Й.

Валідація як складова внутрішнього аудиту страхових компаній.....47

**ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Рогоза М. Є., Перебийніс В. І.

Інституційне забезпечення розвитку та стратегування громад і територій.....54

Яхно Т. П.

Методичні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки.....63

**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ,
МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ**

Рогоза В. М.

Концептуальні підходи формалізації процесів створення та модернізації інформаційних систем економічного об'єкта.....72

МАРКЕТИНГ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

Жегус О. В.

Розвиток методів маркетингового ціноутворення на інноваційні продукти.....82

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям 5

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Деньга С. Н.
Методология оценивания эффективности
инвестирования в микроэкономическую
систему.....6

Стрилец В. Ю.
Формализация алгоритма квалиметрического
оценивания кадрового обеспечения
малого предприятия.....14

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Педченко Н. С., Литвинчук И. В.
Бюджетный контроль как критерий
эффективности бюджетной политики в
обеспечении экономической
безопасности страны.....22

Карцева В. В., Сидоренко-Мельник Г. М.
Обоснование порядка внедрения финансового
контроллинга в деятельность предприятий и
организаций потребительской кооперации.....32

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Любимов Н. А., Кулик В. А.
Возможности, угрозы и перспективы
использования «облачных» технологий
в бухгалтерском учете.....40

Бачо Р. Й.
Валидация как составляющая внутреннего
аудита страховых компаний.....47

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Рогоза Н. Е., Перебийнос В. И.
Институциональное обеспечение развития
и стратегирование общин и территорий54

Яхно Т. П.
Методические основы исследования состояния
потребительского рынка в контексте оценки
развития национальной экономики.....63

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ, МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Рогоза В. Н.
Концептуальные подходы формализации
процессов создания и модернизации
информационных систем
экономического объекта72

МАРКЕТИНГ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

Жегус Е. В.
Развитие методов маркетингового
ценообразования на инновационные
продукты82

CONTENTS

Author's texts requirements 5

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Denga S.
Methodology for evaluating the effectiveness
of investing in the microeconomic system.....6

Strilets V.
The formalization of the algorithm qualimetric
assessment of a small business staffing.....14

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Pedchenko N., Lytvynchuk I.
Budgetary control as a criterion for budgetary
policy effectiveness in ensuring economic
security of the country.....22

Kartseva V., Sydorenko-Melnyk H.
Rationale of the procedure for the
implementation of financial controlling in
the activities of enterprises and organizations
of consumer cooperation.....32

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Lyubimov M., Kulyk V.
Possibilities, threats and perspectives of using
“chemical” technologies in accounting account...40

Bacho R.
Validation as a component of internal
audit of insurance companies.....47

ECONOMY AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY

Rogoza M., Perebyynis V.
Institutional Support for Development and
Strategizing of Communities and Areas.....54

Yakhno T.
Methodological bases of studying the
condition of the consumer market in the
context of evolution of the development
of the national economy.....63

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Rohoza V.
Conceptual approaches for formalization
of creation and modernization processes of
information systems of economic object.....72

MARKETING AND ENTREPRENEURSHIP

Zhehus O.
Development of marketing pricing
methods for innovative products.....82

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки»). Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська.

Тематичні розділи збірника:

- Економічна теорія та історія економічної думки.
- Економіка й управління підприємством.
- Фінанси, банківська справа та страхування.
- Бухгалтерський облік, аналіз та аудит.
- Економіка й управління національним господарством.
- Світове господарство та міжнародні економічні відносини.
- Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці.
- Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика.
- Економіка сфери сервісу.
- Маркетинг та підприємництво.
- Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. Індекс УДК (універсальний десятковий класифікатор) слід розмішувати перед заголовком статті, окремим рядком, у правому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. Заголовок статті має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. Відомості про автора (авторів) подавати англійською, українською, російською мовами, вмішувати після назви статті ініціали та прізвище, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи.

4. Анотацію подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розмішувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 150–200 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. Ключові слова (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. Перелік використаних джерел подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації латиницею**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (10–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються із продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та лівє поле – 20 мм, правє – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахуваючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розмішувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вмішувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього в тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наука»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Коваля, 3, к. 221. Тел. (0532) 509169

Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 658.15:336.76:005.336.1

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ В МІКРОЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

С. М. ДЕНЬГА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Метою статті є аналіз методології оцінювання ефективності інвестування в мікроекономічну систему. Методика дослідження.* В основу дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системний підхід. Під час дослідження використовувались логічний та загальнологічні методи, а саме: аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування й узагальнення, аналогія і зіставлення, порівняння. **Результати.** Виявлено, що ефективність інвестування в підприємство можна визначати за методами оцінювання ефективності реальних інвестиційних проектів, інструментів фондового ринку та ефективності діяльності підприємств-об'єктів інвестування, у які вкладено капітал. Визначено групи показників, за якими можна оцінювати ефективність інвестування в підприємство будь-якої галузі, надано критичну оцінку показникам у межах кожної окремо виділеної групи, зроблено порівняльний аналіз методів кожної групи показників, сформульовано умови їх ефективного застосування в оцінюванні ефективності розміщених інвестицій. **Практична значущість результатів дослідження.** Зроблено внесок у розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення управління ефективністю інвестиційної діяльності мікроекономічної системи протягом повного життєвого циклу реального інвестиційного проекту.

Ключові слова: ефективність інвестицій, рентабельність, продуктивність, інвестиційна привабливість, кредитоспроможність, стійкість, ринкова вартість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Підвищення рівня добробуту людей забезпечується завдяки економічному прогресу. Прискоренню економічного прогресу сприяє інвестиційна активність фізичних і юридичних осіб, яку намагаються стимулювати державні органи.

З цією метою прийняті Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про акціо-

нерні товариства», «Про господарські товариства», «Про холдингові компанії в Україні», «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про Національну депозитарну

систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», Господарський та Цивільний кодекси України та ін. Були створені Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства й Департамент державної регуляторної політики та розвитку підприємництва при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, Український фонд підтримки підприємництва, Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (Держінвестпроект) тощо.

Проте, ситуація з інвестиціями в економіку України не відзначається позитивними зрушеннями. Основним джерелом фінансування капітальних інвестицій в Україні (70,8 % у 2018 р.) є власні кошти підприємств та організацій. За рахунок коштів іноземних інвесторів у 2018 р. профінансовано лише 0,3 % капітальних інвестицій. Прямі іноземні інвестиції залишаються майже на одному рівні багатьох років і у 2018 р. їх розмір навіть знизився до 6 295,0 млн дол. США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем обліку, аналізу, управління інвестиційною діяльністю, оцінювання її ефективності присвятили свої праці В. Беренс, І. Бланк, М. І. Бондар, М. Бромвіч, Д. Василік, П. Віленський, П. Гайдучкий, О. Гудзь, М. Дем'яненко, В. Ковальов, Д. Крисанов, Я. Д. Крупка, В. Лівшиц, Д. Норкотт, О. Пересада, П. Хавранек, У. Шарп, С. Шмідт та інші вчені.

У світовій економічній науці методологія оцінювання ефективності інвестиційних проектів досліджується переважно на передінвестиційній стадії інвестиційного проекту. У цих умовах надзвичайно актуальними є дослідження методології оцінювання ефективності реального інвестування в бізнес на інвестиційній та операційній стадіях інвестиційного проекту.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз методології оцінювання ефективності інвестування в мікроекономічну систему.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній літературі пропонуються різні підходи до оцінювання ефективності інвестування в підприємство.

В. В. Ковальов виділяє чотири методи оцінки ефективності інвестиційних проектів: метод розрахунку індексу рентабельності інвестицій, норми рентабельності інвестицій, визначення терміну окупності інвестицій, розрахунок коефіцієнта ефективності інвестицій [2, с. 260–289]. В. С. Рижиков наводить такі методи оцінювання ефективності інвестиційних проектів: на підставі звіту про рух грошових коштів; прості статистичні методи; з урахуванням фактора часу; графо-аналітичний метод «Квадрат потенціалу» [7, с. 91–280].

В. О. Подольська, О. В. Яріш поділяють методи аналізу ефективності реальних інвестицій на три групи: традиційні (розраховуються за допомогою співвідношення грошових надходжень із витратами); ті, які розраховуються за фінансовою звітністю, засновані на теорії часової вартості грошей [6, с. 238].

О. В. Мертенс [5] виділяє три основні показники для оцінки ефективності інвестицій в акції: співставлення поточної вартості акцій із сумою чистого прибутку на одну акцію; із балансовою вартістю активів в розрахунок на одну акцію; із загальним обсягом продажу, який припадає на одну акцію. Окрім зазначених показників, рекомендує також застосовувати критерії капіталізованої вартості акцій, співвідношення ринкової і балансової вартості акцій, коефіцієнт ліквідності акцій і їх дивідендну дохідність.

У світовій теорії існують два підходи до оцінки інвестиційної привабливості інструментів фондового ринку: школа фундаментального аналізу та школа технічного аналізу [6, с. 248–251]. Фундаментальний аналіз передбачає оцінку фінансово-господарської діяльності емітента. У практиці сучасного технічного аналізу можна виділити дві групи стратегій: порівняння дохідності цінних паперів за попередній період і використання індикаторів (ковзних, середніх, класичних фігур, осциляторів і т. п.).

У світовій практиці серед теорій, які дозволяють пов'язати можливі ризики й дохідність інвестиційних проектів, слід виділити теорію портфеля, в основу якої покладено принцип зниження інвестиційного ризику за рахунок диверсифікації інвестицій [2]. Суть теорії портфеля, розробленої американським ученим Г. Марковцем, у тому, що загальний ризик деякої комбінації інвестиційних проектів, що

входять в інвестиційний портфель, завжди буде нижчим від суми індивідуальних ризиків кожного проекту. Пізніше цей науковий напрям розвинули У. Шарп, Ф. Модільяні та М. Міллер, у результаті чого була розроблена модель, за якою за допомогою широкої диверсифікації, правильного підбору інвестиційних проектів під час формування портфеля можна практично повністю уникнути несистематичних, специфічних ризиків, притаманних конкретному об'єктові інвестування.

Порівняти запропоновані на фінансовому ринку цінні папери за рівнем доходності й ризику може допомогти система рейтингів фінансового ринку. Рейтинги цінних паперів виступають або у формі фондових індексів, або у формі комбінації символів.

На сьогодні у світі використовується чотири методи для побудови усереднених індексів зміни курсів акцій: темпів зміни середньоарифметичної та середньозваженої ціни акцій; середньоарифметичного та середньогомеетричного значення темпів зміни цін на акції.

У країнах із ринковою економікою функціонує більше двохсот фондових бірж, які мають власні системи фондових індексів, що входять до лістингу. У США регулярно публікуються дані за 20 індексами, у Європі – за 25, у Японії – за 3. Основні рейтингові агентства Standard Poor's Corporation та Moody's Investors Service Inc. уже протягом багатьох років визначають рейтинг відкритої емісії цінних паперів. Найбільш авторитетними є рейтинги Institutional Investor, Euromoney та BERI.

Для оцінювання рентабельності капіталу в довготерміновій перспективі застосовується схема взаємозв'язку коефіцієнтів рентабельності сукупного капіталу Du Pont. Для цих цілей доцільно також застосовувати показники рентабельності власного, власного оборотного, перманентного або авансованого капіталу.

Описана в літературі система показників рентабельності діяльності об'єднує чотири основні класи показників рентабельності: розраховані на основі витрат; на основі ресурсів; на основі доходів від продажу; на основі потоків готівки.

У зарубіжних країнах для окреслення результативності господарювання використовують термін «продуктивність», під якою розуміють ефективне використання ресурсів.

У статистичному словнику [8, с. 589]

ефективність діяльності підприємства визначається як співвідношення обсягу корисного результату діяльності підприємства й затрат факторів господарського процесу (робочої сили, засобів і предметів праці) та характеризується системою показників, зокрема, ефективністю праці, матеріальними ресурсами, основними засобами, фінансовими ресурсами. Ці показники доцільно назвати показниками продуктивності.

Одним із важливих показників ефективності діяльності підприємства, у яке інвестовано капітал, є також ділова активність (оборотність). Ділова активність, або ділова оборотність, у світовій практиці пов'язується з інвестиційною привабливістю підприємства, так як вона відображає швидкість руху капіталу, що відбивається на курсах акцій підприємств. До показників ділової активності зараховують: швидкість обороту капіталу, яка визначається за допомогою коефіцієнта оборотності капіталу та тривалості одного обороту капіталу; швидкість обороту окремих елементів капіталу; тривалість операційного циклу; тривалість фінансового циклу; співвідношення між темпами росту прибутку й виручки від реалізації; коефіцієнт стійкості економічного зростання підприємства та ін.

На практиці часто застосовуються також узагальнювальні показники ефективності використання ресурсів підприємства, які розраховуються за формулами визначення інтегральних показників.

Після вкладення капіталу та протягом усього життєвого циклу підприємств-об'єктів інвестування з метою прийняття інвестиційних рішень застосовуються також методики оцінювання інвестиційної привабливості, імовірності банкрутства, кредитоспроможності, ринкової вартості підприємств. Акціонерів підприємства в довготерміновій перспективі цікавить ринкова вартість акцій, інвестиційна привабливість підприємства, імовірність банкрутства, а засновників – стійкість підприємства, рентабельність капіталу, ринкова вартість підприємства, інвестиційна привабливість, імовірність банкрутства. Основною характеристикою суб'єкта господарювання (СГ), якої очікують кредитори, є його кредитоспроможність.

Розрізняють декілька видів стійкості: внутрішня, фінансова, загальна, ринкова. Узагаль-

нювальними показниками фінансової незалежності вважаються: надлишок або нестача джерел фінансування для формування запасів, запас стійкості фінансового стану. Відповідно до цих розрахунків для характеристики фінансової ситуації виділяють чотири типи фінансової стійкості: абсолютну, нормальну, передкризову (критичну) та кризову.

У 80–90-х рр. XX ст. був запропонований ряд показників, які відображають створення вартості підприємством. Найвідомішими з них є: MVA, EVA, SVA, CVA та CFROI.

Недоліком показника MVA є можливість на його основі прийняття короткотермінових рішень щодо впливу на курсову вартість акцій, які в довготерміновій перспективі справлять на неї негативний вплив, наприклад, скорочення витрат на науково-дослідницькі роботи тощо. EVA поєднує простоту розрахунку та здатність оцінювати ефективність підприємства загалом та окремих його підрозділів. Його вважають альтернативою NPV, так як результати розрахунків за обома методами повинні співпадати [9]. Проте, EVA не завжди забезпечує ріст вартості компанії, що може відбутися з декількох причин: 1) якщо збільшення EVA пов'язано з ростом ризику, що відобразиться в майбутній вартості власного й позикового капіталу та нинішній вартості всіх майбутніх EVA; 2) якщо ріст EVA в якомусь періоді викликаний чинниками, що справлять негативні наслідки в довготерміновій перспективі. У разі використання SVA існують складнощі із прогнозуванням грошових потоків і трудоемістю розрахунків.

Недоліком EVA є ігнорування грошових потоків, проте цей недолік зникає під час застосування Cash Flow Return on Investment (CFROI). Також перевагою CFROI є вираження грошових потоків у поточних цінах з урахуванням інфляції. Проте результат розрахунку виражається у вигляді відносного показника, що програє порівняно із сумою створеної чи зруйнованої вартості. Розрахунок показника CFROI є досить складним, так як неможливо ідентифікувати всі грошові потоки, що генеруються існуючими й майбутніми активами.

Найкращим останнім часом уважається показник Cash Value Added (CVA), тому що в ньому використовуються грошові потоки (cash flows) в якості віддачі на інвестований капітал та середньозважена ціна капіталу.

У літературних джерелах описані також й інші підходи до оцінки вартості підприємств: 1) майновий (витратний); 2) прибутковий (результатний); 3) порівняльний (ринковий) [4, с. 122; 10, с. 98–118].

За умови малоактивного та нерозвинутого ринку капіталу, нерухомості, землі, єдиним можливим для використання є витратний підхід, який базується на ретроспективній інформації. Розвинутого ринку об'єктів оцінки потребує порівняльний підхід, так як він ураховує ринкову ситуацію і базується на поточних цінах. Результатний підхід застосовує імовірні оцінки об'єктів. Так як усі вони мають певні переваги й недоліки, то доцільно застосовувати їх у комплексі.

Існують також два способи оцінювання активів підприємства за даними фінансової звітності: пооб'єктний та оцінка бізнесу (майнового комплексу). Такий підхід є найбільш реалістичним в умовах діяльності вітчизняних підприємств, проте оцінка ринкової вартості за цим підходом базуватиметься на минулих оцінках, не враховуватиме здатність підприємства генерувати доходи й поточну ринкову ситуацію.

Обираючи об'єкти для інвестування своїх коштів, інвестори намагаються визначити їх інвестиційну привабливість. Оцінку інвестиційної привабливості підприємства доцільно проводити в певній послідовності, визначаючи: інвестиційну привабливість країни, галузі, регіону, підприємства (інструментів фондового ринку чи проекту реальних інвестицій) [1, с. 109].

На будь-якому етапі діяльності підприємства існує вірогідність його банкрутства. В. О. Подольська, О. В. Яріш [6, с. 167] розрізняють три основні напрями прогнозування ймовірності банкрутства підприємства: оцінка й прогнозування показників задовільності структури балансу (коефіцієнтів загальної ліквідності, забезпеченості поточних активів власним оборотним капіталом, відновлення платоспроможності, втрати платоспроможності); проведення аналізу формалізованими методами (традиційними методами економічного аналізу, математичної статистики, економічними, методами економічної кібернетики й оптимального програмування, дослідження операцій і теорій прийняття рішень) та неформалізованими методами (логічними);

розрахунок індексу кредитоспроможності (за моделями західних та вітчизняних аналітиків). Методологічні підходи до прогнозування банкрутства підприємств у західній практиці вищезазначені автори поділяють на два напрями: розрахунок індексу платоспроможності та використання системи формалізованих і неформалізованих критеріїв [6, с. 166].

Кожна модель прогнозування ймовірності банкрутства підприємства має свої переваги та недоліки, тому під час прийняття рішень і визначення ефективності вкладення капіталу в підприємство доцільно здійснювати комплексну оцінку ймовірності його банкрутства, застосовуючи декілька моделей одночасно.

Для оцінки ефективності інвестування в СГ також застосовують показники ціни та структури капіталу. Існує поняття оптимальної структури капіталу, за якої найнижча середньозважена ціна капіталу й найвища ціна підприємства [3, с. 297], а також оптимальні пропорції між дохідністю і фінансовою стійкістю підприємства [387, с. 355]. Структура капіталу впливає на рентабельність капіталу через ефект фінансового левериджу, який набуває позитивного значення, якщо використання позикового капіталу приносить підприємству вищі прибутки, ніж фінансові витрати на нього.

Акціонери також оцінюють ефективність інвестицій на основі зростання ринкової вартості акцій порівняно із прогнозами чи іншими підприємствами.

В. В. Ковальов наводить три основні теорії оцінки внутрішньої вартості фінансового активу: фундаменталістська, за якою вартість цінного паперу оцінюється як дисконтована вартість майбутніх надходжень, що генеру-

ються цим цінним папером; технократична – для визначення поточної внутрішньої вартості конкретного цінного паперу досить знати лише динаміку її ціни в майбутньому; теорія «ходи навмання» – поточні ціни фінансових активів гнучко відображають всю релевантну інформацію, у тому числі й відносно майбутнього цінного паперу [2, с. 199–203]. Інвестор може розраховувати прийнятну поточну ціну цінного паперу й порівнювати її з ринковою ціною, маючи альтернативний варіант можливого розміщення капіталу, або розраховувати норму прибутку та порівнювати її із прийнятною для інвестора. Курсова ціна акцій залежить від дивідендної політики СГ. Дивідендна політика та можливості самоінвестування підприємства знаходяться у зворотній залежності. У фінансовому менеджменті розроблені такі прийоми штучного регулювання курсової ціни акцій: дроблення, консолідація і викуп акцій.

У міжнародній практиці кредитування застосовують також різні системи оцінки кредитоспроможності позичальників. Порівнявши структуру різних вітчизняних систем оцінки кредитоспроможності позичальника, можна зробити висновок, що, в основному, усі вони в тією чи тією мірою зводяться до схеми, яка складається із трьох елементів: характер (репутація) позичальника; його фінансовий стан; грошові потоки (рух коштів на рахунках позичальника).

Отже, ефективність інвестування в мікро-економічну систему можна визначати за методами оцінювання ефективності реальних інвестиційних проектів та інструментів фондового ринку, а також ефективності діяльності підприємств-об'єктів інвестування, у які вкладено капітал (рис. 1).

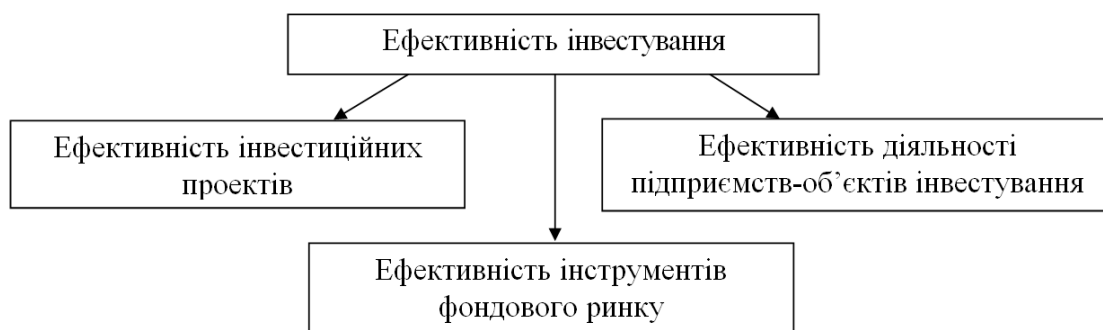

Рис. 1. Підходи до визначення ефективності інвестицій у СГ

Ефективність діяльності підприємств-об'єктів інвестування характеризується системою показників рентабельності, оборотності, продуктивності, стійкості, інвестиційної привабливості, ринкової вартості, ціни та структури капіталу, кредитоспроможності, імовірності банкрутства, ринкової вартості акцій СГ.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Ефективність інвестування в підприємство можна визначати за методами оцінювання ефективності реальних інвестиційних проектів та інструментів фондового ринку, а також ефективності діяльності підприємств-об'єктів інвестування, у які вкладено капітал.

Визначено групи показників, за якими можна оцінювати ефективність інвестування в підприємство, надано критичну оцінку методам визначення показників у межах кожної групи, зроблено порівняльний аналіз методів кожної групи, сформульовано умови їх ефективного застосування під час оцінювання ефективності інвестицій.

Перспективами подальшого дослідження в цьому напрямі є розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення управління ефективністю інвестиційної діяльності мікроекономічної системи на інвестиційній та операційній стадіях інвестиційного процесу, що дозволить управляти ефективністю інвестування протягом повного життєвого циклу реального інвестиційного проекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деньга С. М. Еккаунтинг ефективності вкладення капіталу в торговельну сферу. Частина 2. Категорії та методологія оцінювання / С. М. Деньга. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2005. – 301 с.
2. Ковалев В. В. Финансовый анализ. Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – Москва : Финансы и статистика, 1997. – 512 с.
3. Ковалёв В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 560 с.

4. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки у бухгалтерському обліку / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 490 с.
5. Мертенс А. В. Инвестиции: курс лекций по современной финансовой теории / А. В. Мертенс. – Киев : Киевское инвестиционное агентство, 1997. – 416 с.
6. Подольська В. О. Фінансовий аналіз / В. О. Подольська, О. В. Ярш. – Київ: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
7. Проектний аналіз / [В. С. Рижиков, М. М. Яковенко, О. В. Латишева та ін.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 384 с.
8. Статистический словарь / гл. ред. М. А. Королев. – Москва : Финансы и статистика, 1989. – 623 с.
9. Степанов Д. Value-Based Management и показатели стоимости [Електронний ресурс] / Д. Степанов. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/finance/fin025.html> (дата звернення: 24.04.19). – Назва з екрана.
10. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексик. – Київ : КНЕУ, 2004. – 316 с.

REFERENCES

1. Denha, S. M. (2005). Ekkauntynh efektyvnosti vkladennia kapitalu v torhovelnu sferu. Chastyna 2. Katehorii ta metodolohiia otsiniuvannia [Accounting of the efficiency of capital investment in the trading sphere. Part 2. Categories and methodology of evaluation]. Poltava : RVTs PUSKU [in Ukrainian].
2. Kovalev, V. V. (1997). Fynansovyi analiz. Upravlenie kapitalom. Vybhor investitsii. Analiz otchetnosti [The Financial analysis. Capital management. Choose investment. Reporting analysis]. Moscow : Fynansy i statistika [in Russian].
3. Kovalov, V. V. (2001). Fynansovyi analiz:

- metody i protsedury. [The financial analysis. Methods and procedures]. Moscow : Finansy i statistika [in Russian].
4. Maliuha, N.M. (1998). Shliakhy udoskonalennia otsinky u bukhhalterskomu obliku [Ways of improving the assessment in accounting]. Zhytomyr [in Ukrainian].
 5. Mertens, A.V. (2007). Investitsii: kurs lektzii po sovremennoi finansovoi teorii [Investments: a course of lectures on modern financial theory]. Kyiv: Kievskoe investitsionnoe ahentstvo [in Russian].
 6. Podolska, V. O. (2007). Finansovyi analiz [The Financial analysis]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
 7. Ryzhykov, V. S., Yakovenko, M. M. & Latysheva, O. V. (2007). Proektnyi analiz [Project analysis]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
 8. Korolev, M. A. (Eds.). (1989). Statisticheskiy slovar [Statistical dictionary]. Moscow : Finansy i statistika [in Russian].
 9. Stepanov, D. (2019). Value-Based Management i pokazately stoimosti [Value-Based Management cost and cost indicators] Retrieved from: <http://www.management.com.ua/finance/fin025.html>. (accessed 24 April 2019) [in Russian].
 10. Fedonin, O. S., Repina, I. M. & Oleksyk, O. I. (2004). Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka [Potential of the enterprise: formation and estimation]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

С. Н. Деньга, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Уко-опсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Методология оценивания эффективности инвестирования в микроэкономическую систему.**

Аннотация. Целью статьи является анализ методологии оценки эффективности инвестирования в микроэкономическую систему. **Методика исследования.** В основу исследования положен диалектический метод познания и системный подход. При исследовании использовались логический и общелогические методы, а именно: анализ и синтез, индукция и дедукция, абстрагирование, обобщение, аналогия и сопоставления, сравнения. **Результаты.** Выявлено, что эффективность инвестирования в предприятие можно определять по методам оценки эффективности реальных инвестиционных проектов, инструментов фондового рынка и эффективности деятельности предприятий-объектов инвестирования, в которые вложен капитал. Определены группы показателей, по которым можно оценивать эффективность инвестирования в предприятие, дано критическую оценку показателям в пределах каждой группы, сделан сравнительный анализ методов каждой группы показателей, сформулированы условия их эффективного применения в оценке эффективности инвестиций. **Практическая значимость результатов исследования.** Сделано вклад в развитие информационно-аналитического обеспечения управления эффективностью инвестиционной деятельности микроэкономической системы в течение полного жизненного цикла реального инвестиционного проекта.

Ключевые слова: эффективность инвестиций, рентабельность, производительность, инвестиционная привлекательность, кредитоспособность, устойчивость, рыночная стоимость.

S. Denga, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Methodology for evaluating the effectiveness of investing in the microeconomic system.**

Annotation. The aim of the research is to analyze the methodology for assessing the effectiveness of investing in the microeconomic system. **Methodology of research.** The research was based on the dialectic method of knowledge and a systematic approach. In the study, logical and general logical methods were used, like analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, generalization, analogy and comparisons, comparisons. **Findings.** It had revealed that the effectiveness of investing into an enterprise can be calculated using such methods: for evaluating the effectiveness of real investment projects, instruments of the stock market and the efficiency of enterprises-investment objects in which capital is invested. Identified groups of indicators by which to evaluate the

*effectiveness of investing in an enterprise, critically evaluating indicators within each group, making a comparative analysis of methods for each group of indicators, formulating the conditions for their effective use in evaluating the effectiveness of investments. Efficiency of activity of enterprises-objects of investment is characterized by a system of indicators of profitability, turnover, productivity, stability, investment attractiveness, market value, prices and structure of capital, creditworthiness, probability of bankruptcy, market value of shares of the enterprises. Prospects for further research in this area are the development of information and analytical support for the management of the investment activity of the microeconomic system at the investment and operational stages of the investment process, which will manage the investment efficiency during the full life cycle of a real investment project. **Practical value.** There was made the contribution to the development of information and analytical support for managing the efficiency of the investment activity of the microeconomic system during the full life cycle of a real investment project.*

Keywords: *investment efficiency, profitability, productivity, investment attractiveness, creditworthiness, sustainability, market value.*

ФОРМАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМУ КВАЛІМЕТРИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

В. Ю. СТІЛЕЦЬ, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є побудова алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства. **Методика дослідження.** Узагальнення наукових напрацювань дозволило визначити основні методи та критерії, що використовуються для оцінювання кадрового забезпечення малих підприємств. Запропоновано використання системно-інформаційної кваліметрії для оцінювання кадрового забезпечення. **Результати.** Визначено, що керівники малих підприємств мають володіти низкою персональних та професійних навичок і компетенцій (професійні навички, лідерські здібності, креативність та інноваційність, навички роботи в мережі, навички фінансового управління, маркетингу, керівництво створенням мереж, установлення цілей та управління часом). З метою забезпечення об'єктивності процедури оцінки професійних, ділових та особистісних якостей працівників, у дослідженні запропоновано алгоритм кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** На відміну від алгоритмів, що існують, алгоритм кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення є гнучким до змін у вимогах до набору персоналу та призначений до використання як інструмент індивідуального управління персоналом кожного підприємства.

Ключові слова: розвиток малого бізнесу, забезпечення розвитку малого бізнесу, мале підприємство, кадрове забезпечення, оцінка трудових ресурсів, кваліметрія, кваліметричне оцінювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Кадрове забезпечення має вирішальне значення в досягненні стійкості та розвитку малого бізнесу, оскільки якісний рівень бізнес-навичок і компетенцій (включаючи навички лідерства, навички роботи в мережі, навички фінансового менеджменту та маркетингу) дозволяє керівникам забезпечувати стійкість та розвиток малого підприємства. Проте досить часто власникам та персоналу не вистачає конкретних навичок для успішного управління своїм підприємством, що в кінцевому підсумку призводить до банкрутства та згорання бізнесу. Тому питання оцінювання кадрового забезпечення та визначення відповідного якісного методичного інструментарію цього оцінювання набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як влучно зазначає Ю. М. Котельникова, у процесі здійснення кадрового забезпечення розвитку підприємства важливим є відбір ключових критеріїв кадрового забезпечення для кожного окремого підприємства [1, с. 204]. Особливу роль у процесі кадрового забезпечення відіграє формування якісної методичної основи оцінювання ефективності, що передбачає формування такої системи показників, яка б дала змогу всебічно оцінити кількісні та якісні характеристики кадрового забезпечення. Так, О. Я. Мандрик під час оцінювання кадрового забезпечення пропонує такі критерії: рівень забезпеченості підприємства персоналом та його структура; кваліфікація працівників; плинність кадрів; продуктивність праці; ефективність використання робочого часу; частка витрат на соціальні заходи в операційних витратах; рівень соціального захисту персо-

налу; рівень оплати праці та раціональність її структури [2, с. 27]. Є. М. Котельникова вказує такі фактори впливу кадрового забезпечення на розвиток підприємства: відповідність кількісного складу працівників кількості робочих місць; вікові особливості працівників; статеві структура працівників підприємства; рівень кваліфікації працівників; рівень освіти працівників; середній час перебування працівника на певній посаді; відповідність роботи відділу кадрів рівню розв'язуваних завдань на підприємстві [1]. Як критерій забезпеченості кожного підприємства персоналом В. Г. Андрійчук використовує абсолютний (середньооблікова кількість штатних працівників) і питомий (працезабезпеченість виробництва) показники [3].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування та побудова алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження абсолютних показників кадрового забезпечення з погляду автора [2] зводиться до статистичного огляду кількості найманих працівників та їх структури. Так, станом на кінець 2017 року у сфері малого підприємництва України працювало 65,3 % найманих працівників від загальної кількості зайнятих осіб, із них на мікропідприємствах – 47,1 % [4] (табл. 1).

При цьому малий бізнес країн Євросоюзу забезпечує робочими місцями близько 74 % зайнятого населення, що становить 89,6 млн осіб. Так, згідно з опитуванням 15 579 суб'єктів підприємництва з 18 країн-членів Євросоюзу, проведеним Європейською комісією у сфері доступу малого бізнесу до фінансування [5], 44 % зайнятого населення працює у сфері мікропідприємництва, а 30 % – у сфері малого підприємництва.

Таблиця 1

Кількість найманих працівників у сфері малого підприємництва у 2010–2017 рр. [складено на основі [5]]

Кількість працівників	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва), тис. осіб	3 033,0	3 036,6	2 950,7	2 843,9	2 420,8	2 098,1	2 227,1	2 393,3
Малі підприємства								
Усього, тис. осіб	2 043,7	2 011,8	1 951,6	1 891,8	1 583,0	1 466,3	1 505,9	1 562,4
Відсотків до загальної кількості зайнятих працівників, %	67,4	66,3	66,1	66,5	65,4	69,9	67,6	65,3
Фізичні особи-підприємці								
Усього, тис. осіб	989,3	1024,8	999,1	952,1	837,8	631,8	721,2	830,9
Відсотків до загальної кількості зайнятих працівників, %	32,6	33,7	33,9	33,5	34,6	30,1	32,4	34,7
Суб'єкти мікропідприємництва, тис. осіб	1 676,9	1 685,9	1 574,9	1 535,5	1 299,1	1 148,4	1 184,2	1 326,6
Мікропідприємства								
Усього, тис. осіб	762,0	757,4	736,5	734,4	626,6	587,8	565,2	625,4
Відсотків до загальної кількості зайнятих працівників, %	45,4	44,9	46,8	48,7	48,2	51,2	47,7	47,1
Фізичні особи-підприємці								
Усього, тис. осіб	914,9	928,5	838,4	801,1	672,5	560,6	619,0	701,2
Відсотків до загальної кількості зайнятих працівників, %	54,6	55,1	53,2	52,2	51,8	48,8	52,3	52,9

Проте слід також ураховувати часткові показники оцінки кадрового забезпечення, що сприятимуть аналізу як кількісних, так і якісних характеристик забезпечення персоналом. Ю. М. Котельникова зазначає, що комплексна оцінка кадрового забезпечення показує грамотність організації кадрового забезпечення, ефективність трудової діяльності кадрів та ступінь використання їх трудового потенціалу [1, с. 203].

Так, до якісних характеристик персоналу науковці зараховують такі: освіта; загальний стаж роботи; досвід [7, с. 115]; професійно-комунікативні знання та вміння; особисті якості [8, с. 38]; операційно-технічні, соціальні, когнітивні, мотиваційні, поведінкові та етичні компетенції [6, с. 51]. Одним з ефективних методів вирішення завдання комплексного всебічного оцінювання кадрового забезпечення є застосування системно-інформаційної кваліметрії, що передбачає побудову кваліметричної факторно-критеріальної моделі оцінювання кадрового забезпечення.

Справедливим є твердження О. О. Чернушкіної, що застосування кваліметричного підходу до оцінювання працівників підприємства дозволить забезпечити об'єктивність процедури, здійснювати оцінювання професійних, ділових та особистісних якостей працівників, установлювати обґрунтовані співвідношення в оплаті праці персоналу відповідно до складності праці та відповідальності за кінцеві результати [9, с. 178].

Кваліметрія як наука заснована Г. Г. Азгальдовим у першій половині ХХ ст. і визначається як: наука про вимірювання якості об'єктів, яка вивчає та реалізує методи й засоби кількісної оцінки якості [1]; оцінювання якісних властивостей процесу, явища, предмета кількісними показниками з використанням певної математичної моделі та технології [4, с. 141]; оцінювання якісних показників за допомогою кількісних балів, що є діючим апаратом вибору кращих варіантів багатокритеріальних рішень у всіх сферах управління якістю [6]; наукова галузь, що вивчає методологію й проблематику комплексних кількісних оцінок якостей будь-яких об'єктів, предметів чи процесів [7, с. 23].

Основою кваліметричних методів є положення теорії вимірювань, основи математичної статистики й інтерпретації результатів порівняно з еталоном (ідеалом, стандартом). Це

створює можливості декомпонувати процес на підпроцеси та відобразити його в індексному вигляді, що, у свою чергу, створює можливості порівняння з бажаним, запланованим чи ідеальним рівнем.

Особливість застосування факторно-критеріальних оціночних моделей полягає в тому, що вони дають точний та однозначний результат за певної нечіткості інформації, яка використовується для оцінювання в соціальних процесах (експертна чи соціологічна інформація) [7, с. 48]. Факторно-критеріальні моделі мають ряд переваг. Зокрема, ключовими перевагами є: простота й універсальність запропонованої моделі оцінювання якісних явищ будь-якого характеру; можливість переведення вербальних чи лінгвістичних характеристик у кількісні через відповідні відносні показники; можливість прирівнювання критеріїв до певних нормативів, рангів. Погоджуємося із твердженням, що велика перевага моделей факторно-критеріальної кваліметрії в тому, що вони є не просто діагностичними, а ще й мотивувальними, адже чітко показують, по-перше, відставання від ідеалу, норми, стандарту; по-друге, фіксуються в динаміці за періодами; по-третє, абсолютно порівняні з іншими суб'єктами оцінювання, що дає змогу будувати рейтингові ряди [10, с. 69].

Одним із завдань факторно-критеріальної кваліметрії є оцінювання результатів трудових процесів із метою підвищення ефективності праці та якості діяльності організацій, підприємств тощо. Першим етапом алгоритму побудови факторно-критеріальної моделі є визначення об'єкта кваліметрії – цілісного комплексного явища або процесу, що приймається за одиницю та який можна поділити на ряд складових (факторів, підпроцесів). Відповідно до цього наступним етапом є визначення переліку та вагомості складових (факторів, підпроцесів) як частки від цілого (одиниці) залежно від важливості ролі цієї складової (факторів, підпроцесів) в забезпеченні явища або процесу. Така процедура здійснюється за принципом попарного порівняння, що передбачає залучення експертів і проведення експертного опитування або анкетування. Ураховуючи те, що показники вагомості не є константами, а змінюються під впливом низки зовнішніх і внутрішніх факторів, особливостей діяльності та інших специфічних характеристик підприємств, то пропонуємо

розробити шаблону гіпотетичну факторно-критеріальну модель оцінювання управлінського кадрового забезпечення малих підприємств, яка стане інструментом індивідуального управління персоналом кожного підприємства та матиме можливість урахування персональних тенденцій розвитку останнього. Приймаючи як базовий, запропонований шаблонний макет може бути модифікований відповідно до специфіки діяльності кожного конкретного підприємства з урахуванням власних відповідних критеріїв якості кадрового забезпечення. Ураховуючи те, що основою життєдіяльності малих підприємств є гнучкість та пристосовуваність до очікувань зовнішнього середовища, пріоритет критеріїв оцінки також може підлягати коригуванню. Тобто, відповідно за мету побудови алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства в роботі ставиться формування відповідної платформи оцінки кадрового забезпечення,

що дозволить виявити необхідність і потребу в організаційних, психологічних, мотиваційних та інших змінах. Відповідно до систематизації якісних характеристик кадрового забезпечення, що відображені в науковій літературі [2–4, 6, 8, 9] за використанням емпіричного методу формування різних ітерації у процесі експерименту, пропонуємо таку формулу для побудови моделі:

$$K_3 \left\{ \begin{array}{l} \text{Критерій 1} \cdot V_1; \text{Критерій 2} \cdot V_2; \text{Критерій 3} \cdot V_3; \\ \text{Критерій 4} \cdot V_4; \text{Критерій 5} \cdot V_5 \end{array} \right\} \quad (1)$$

де V_1, V_2, V_3, V_4, V_5 – вагові значення критерію в кількісному вимірі;

критерій 1 – професійні навички;

критерій 2 – лідерські здібності;

критерій 3 – когнітивні здібності;

критерій 4 – комунікативна компетентність;

критерій 5 – організаторські якості.

Фактори, що характеризують кожний критерій, описані вище та відображені на рис. 1.

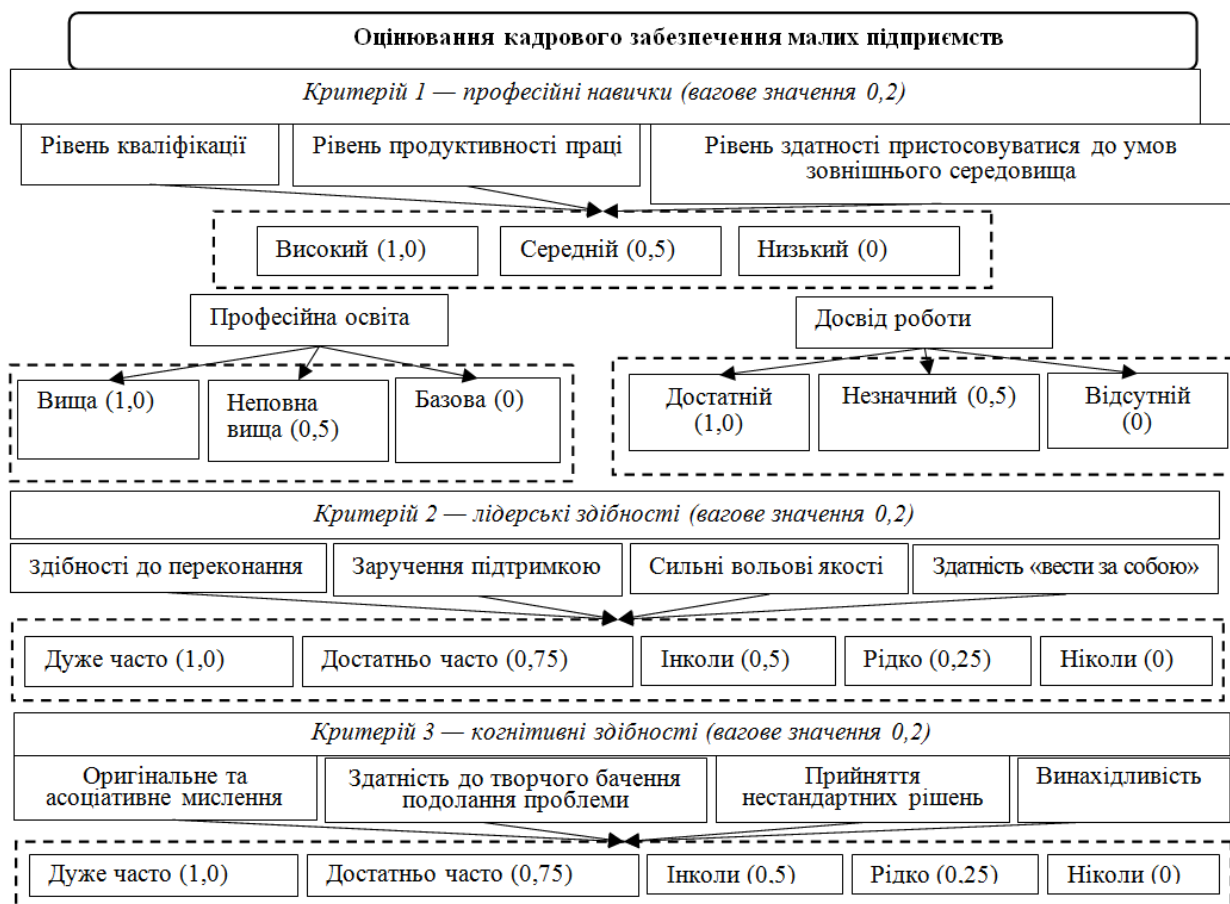

Рис. 1. Алгоритм кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства (шаблонний гіпотетичний макет)

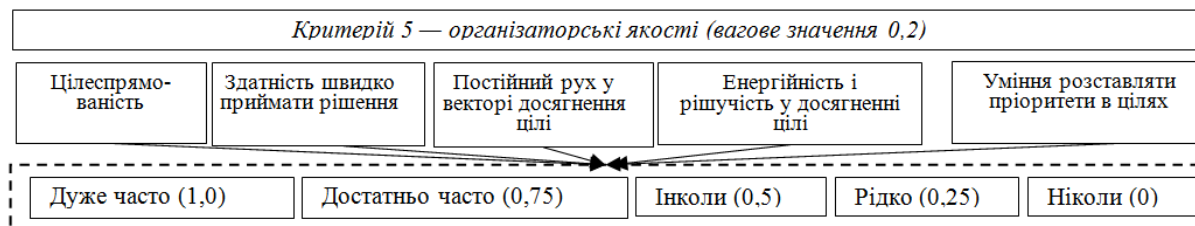

Рис. 1., аркуш 2

На другому етапі визначаються показники, за якими оцінюється кожний фактор із погляду цього сутнісного значення чи прояву в якості ному явищі. Відповідно шкала оцінки макета кваліметричної моделі оцінювання рівня кадрового забезпечення зазначена в табл. 2.

Таблиця 2

Шкала інтервалів макета оцінювання рівня кадрового забезпечення малих підприємств

Критерій	Вагове значення критерію	Показники оцінки критерію	Вагове значення показників	Показники прояву якості
Критерій 1 – професійні навички	0,2	Рівень кваліфікації	0,2	Високий – 1; середній – 0,5; низький – 0
		Рівень продуктивності праці	0,2	
		Рівень здатності пристосовуватися до умов зовнішнього середовища	0,2	
		Професійна освіта	0,2	Вища – 1; неповна вища – 0,5; базова – 0
		Досвід роботи	0,2	Достатній – 1; незначний – 0,5; відсутній – 0
Критерій 2 – лідерські здібності	0,2	Здібності до переконання	0,25	Завжди (дуже часто) – 1; достатньо часто – 0,75; інколи – 0,5; рідко – 0,25; ніколи – 0
		Заручення підтримкою	0,25	
		Сильні вольові якості	0,25	
		Здатність «вести за собою»	0,25	
Критерій 3 – когнітивні здібності	0,2	Оригінальне та асоціативне мислення	0,25	Завжди (дуже часто) – 1; достатньо часто – 0,75; інколи – 0,5; рідко – 0,25; ніколи – 0
		Здатність до творчого бачення подолання проблеми	0,25	
		Прийняття нестандартних рішень	0,25	
		Винахідливість	0,25	
Критерій 4 – комунікативна компетентність	0,2	Толерантність	0,2	Завжди (дуже часто) – 1; достатньо часто – 0,75; інколи – 0,5; рідко – 0,25; ніколи – 0
		Контактність та ініціативність у робочих стосунках	0,2	
		Прагнення до формування комфортного робочого психоклімату	0,2	
		Відповідальність за власні дії та дії колективу	0,2	
		Стресостійкість	0,2	
Критерій 5 – організаторські якості	0,2	Цілеспрямованість	0,2	Завжди (дуже часто) – 1; достатньо часто – 0,75; інколи – 0,5; рідко – 0,25; ніколи – 0
		Здатність швидко приймати рішення	0,2	
		Постійний рух у векторі досягнення цілі	0,2	
		Енергійність і рішучість у досягненні цілі	0,2	
		Уміння розставляти пріоритети в цілях	0,2	

Шкала оцінювання передбачає отримання в кінцевому результаті трьох рівнів кадрового забезпечення:

1) високий (шкала знаходиться в інтервалі від 0,78 до 1);

2) середній (шкала знаходиться в інтервалі від 0,46 до 0,77);

3) низький (шкала знаходиться в інтервалі від 0 до 0,45).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Ураховуючи такі відмінні особливості кадрового забезпечення малих підприємств, як невелика кількість працівників і розмитість меж виконуваних ними функцій (управлінських, адміністративних та виробничих), у роботі акцентовано увагу на тому, що керівники малих підприємств мають володіти рядом персональних та професійних навичок і компетенцій (професійні навички, лідерські здібності, креативність та інноваційність, навички роботи в мережі, навички фінансового управління, маркетингу, керівництво створенням мереж, установлення цілей та управління часом). З метою оцінки рівня кадрового забезпечення за фактом наявності та стану визначених навичок і компетенцій запропонований шаблонний гіпотетичний макет алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства, застосування якого сприяє визначенню проблемних точок і перспектив у кадровому забезпеченні та ідентифікації їх впливу на розвиток підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азгальдов Г. Г. О кваліметрии / Г. Г. Азгальдов. – Москва : Изд-во стандартов, 1973. – 172 с.
2. Александрова С. А. Кваліметрична оцінка як інструмент управління персоналом готелю / С. А. Александрова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – № 3 (2). – С. 36–39.
3. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу / В. Г. Андрійчук. – Київ : КНЕУ, 2013. – 779 с.
4. Григораш В. В. Кваліметричний підхід до експертного оцінювання навчально-виховного процесу / В. В. Григораш // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – № 34 (87). – С. 141–146.
5. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.04.2019). – Назва з екрана.
6. Камишин В. В. Системно-інформаційна кваліметрія узагальненої оцінки компетентності тих, хто навчається: управлінський аспект / В. В. Камишин // Педагогічний та психологічний досвід: освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 5 (36). – С. 49–52.
7. Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст : навч. посіб. / [Г. А. Дмитренко, О. Л. Ануфрієва, Т. І. Бурлаєнко, В. В. Медвідь] ; за заг. ред. Г. А. Дмитренка). – Київ : Видавництво «Аграрна освіта», – 2016. – 335 с.
8. Котельникова Ю. М. Кадрове забезпечення у підвищенні енергоефективності діяльності підприємств / Ю. М. Котельникова // Причорноморські економічні студії. – 2018. – № 18. – С. 201–218.
9. Мандрик О. Я. Характеристика структурних складників інтелектуально-кадрового забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства / О. Я. Мандрик // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2011. – № 12. – С. 65–68.
10. Прикладні аспекти: кваліметрія. Системи обробки інформації / [О. Н. Величко, Т. Б. Гордієнко, А. А. Габер, Л. В. Коломиєць] // Збірник наукових праць. – 2015. – № 2 (127). – С. 115–117.
11. Чернушкіна О. О. Застосування методу кваліметрії для оцінювання діяльності працівників підприємства / О. О. Чернушкіна // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – № 4 (43). – 2010. – С. 178–181.

12. European Commission. Survey on the access to finance of enterprises: Analytical Report 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/32781> (дата звернення: 03.03.19). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Azghaldov, H. H. (1973). *O kvalymetriyu [About qualimetry]*. Moskva : Yzd-vo standartov [in Russian].
- Aleksandrova, S. A. (2016). Kvalimetrychna otsinka yak instrument upravlinnia personalom hoteliu [Qualimetric assessment as a hotel staff management tool]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpryemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship development*, № 3 (2), 36–39 [in Ukrainian].
- Andriichuk, V. H. (2013). Ekonomika pidpryemstv ahropromyslovoho kompleksu [Economy of enterprises of agro-industrial complex]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
- Hryhorash, V. V. (2014). Kvalimetrychnyi pidkhid do ekspertnoho otsiniuvannia navchalno-vykhovnoho protsesu [Qualimetric approach to the expert evaluation of the educational process]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 34 (87), 141–146 [in Ukrainian].
- Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy: veb-sait [Site of the State Statistics Service of Ukraine: website]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 06.04.2019) [in Ukrainian].
- Kamyshyn, V. V. (2015). Systemno-informatsiina kvalimetriia, uzahalnoyi otsinky kompetentnosti tykh, khto navchalietsia: upravlinskyi aspekt [System-information qualimetry, generalized assessment of competences of students: management aspect]. *Pedahohichni ta psykhologichni dosvid: osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Pedagogical and psychological experience: education and development of gifted personality*, 5 (36), 49–52 [in Ukrainian].
- Dmytrenko, H. A., Anufrieva, O. L., Burlaienko, T. I. & Medvid, V. V. (2016). *Kvalimetriia v upravlinni: humanistychnyi kontekst [Qualimetry in Management: Humanistic Context: Teaching tool]* / H. A. Dmytrenko (Ed.). Kyiv : Vydavnytstvo “Ahrarna osvita” [in Ukrainian].
- Kotelnykova, Yu. M. (2018). Kadrove zabezpechennia u pidvyshchenni enerhoefektyvnosti diialnosti pidpryemstv [Staffing in improving the energy efficiency of enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii- Black Sea Economic Studies*, 18, 201–218 [in Ukrainian].
- Mandryk, O. Ya. (2011). Kharakterystyka strukturnykh skladnykh intelektualno-kadrovoho zabezpechennia ekonomoichnoi bezpeky torhovelnoho pidpryemstva [Characteristics of the structural components of intellectual and personnel support of economic security of a trade enterprise]. *Torhivlia, komertsii, pidpryemnytstvo - Trade, commerce, entrepreneurship*, 12, 65–68 [in Ukrainian].
- Velychko, O. N., Hordyenko, T. B., Haber, A. A. & Kolomyets, L. V. (2015). Prykladni aspekty: kvalimetriia [Applied aspects: qualimetry]. *Systemy obrobky informatsii – Information processing systems*, 2 (127), 115-117 [in Ukrainian].
- Chernushkina, O. O. (2010). Zastosuvannia metodu kvalimetrii dlia otsiniuvannia diialnosti pratsivnykiv pidpryemstva [Applying the qualimetry method to evaluate the activity of employees of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy – Scientific Bulletin of the Poltava University of Consumer Cooperation of Ukraine*, 4 (43), 178–181 [in Ukrainian].
- European Commission. Survey on the access to finance of enterprises (SAFE): Analytical Report 2018. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/32781> (accessed 03.03.19).

В. Ю. Стрілець, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Формализация алгоритма квалиметрического оценивания кадрового обеспечения малого предприятия.**

Аннотация. Целью статьи является построение алгоритма квалиметрического оценивания кадрового обеспечения малого предприятия. **Методика исследования.** Обобщение научных разработок позволило определить основные методы и критерии, используемые для оценивания кадрового обеспечения малых предприятий. Предложено использование системно-информационной квалиметрии для оценивания кадрового обеспечения. **Результаты.** Определено, что руководители малых предприятий должны обладать рядом персональных и профессиональных навыков и компетенций (профессиональные навыки, лидерские способности, креативность и инновационность, навыки работы в сети, навыки финансового управления, маркетинга, руководство созданием сетей, установление целей и управление временем). С целью обеспечения объективности процедуры оценки профессиональных, деловых и личностных качеств работников, в исследовании предложен алгоритм квалиметрического оценивания кадрового обеспечения малого предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** В отличие от существующих алгоритмов, алгоритм квалиметрического оценивания кадрового обеспечения является гибким к изменениям в требованиях к набору персонала и предназначен для использования в качестве инструмента индивидуального управления персоналом каждого предприятия.

Ключевые слова: развитие малого бизнеса, обеспечение развития малого бизнеса, малое предпринимательство, кадровое обеспечение, оценка трудовых ресурсов, квалиметрия, квалиметрическое оценивание.

V. Strilets, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). The formalization of the algorithm qualimetric assessment of a small business staffing.

Annotation. Pursore. Staffing is critical to achieving sustainability and small business development, as a high level of business skills and competencies allow managers to ensure the sustainability and development of a small business. The purpose of the article is to build an algorithm for qualitative assessment of staffing at small business. **Methodology of research.** With regard to the existing literature, this paper will focus on the main characteristics and problems of qualimetric assessment of a small business staffing in Ukraine. Generalization of scientific experience has made it possible to determine the basic methods and criteria used to evaluate the staffing of small businesses. It is suggested to use system-information qualimetry for personnel assessment. During the research, the following methods were used: semantic analysis; graphic (for visual presentation of search results); analytical and structural and other methods. **Findings.** The study of absolute indicators of staffing was carried out, which made it possible to estimate the quantitative composition and structure of small business manpower. Comparison the results of the analysis with the statistical indicators of the European Union countries has led to the conclusion that the share of coverage of Ukrainian workers in small enterprises is low. It is substantiated that partial indicators of staffing assessment contribute to the analysis of both quantitative and qualitative characteristics of staffing. It has been identified that small business leaders need to have a range of personal and professional skills and competencies (professional skills, leadership, creativity and innovation, networking skills, financial management, marketing leadership, networking, goal setting and time management). In order to ensure the objectivity of the evaluation procedure of professional, business and personal qualities of employees, an algorithm for qualitative assessment of personnel support of a small enterprise is proposed. **Practical value.** Unlike existing algorithms, the qualitative assessment algorithm for staffing is flexible to changes in recruitment requirements and is intended to be used as a tool for individual personnel management of each enterprise.

Keywords: small business development, small business development, small business, human resources, human resources assessment, qualimetry, qualitative assessment.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.148

БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);
І. В. Литвинчук, кандидат економічних наук, доцент
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

Анотація. *Мета* дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень бюджетного контролю як інструменту підвищення ефективності бюджетної політики та розробці перспективних напрямів його удосконалення в забезпеченні економічної безпеки країни. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених завдань здійснювалося за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Під час дослідження теоретичних положень бюджетного контролю і бюджетної безпеки використовувалися методи дедуції, індукції, аналізу, синтезу та системного підходу. Під час узагальнення результатів проведених досліджень із метою формування висновків і пропозицій застосовувався метод причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний метод.* **Результати.** *Проаналізовано місце бюджетного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки держави, що доводить необхідність удосконалення існуючої системи контролю за виконанням місцевих бюджетів як передумови соціально-економічного розвитку регіонів. Доведено, що бюджетний контроль як інструмент ефективності бюджетної політики в забезпеченні економічної безпеки країни повинен відповідати Стратегії реформування системи управління державними фінансами, яка враховує побудову сучасної та ефективної системи управління державними фінансами та здатна ефективно акумулювати й розподіляти ресурси.* **Практична значущість результатів дослідження** полягає в розробці практичних рекомендацій з удосконалення системи бюджетного контролю як інструменту забезпечення економічної безпеки країни та підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів із метою збереження достатнього рівня бюджетної безпеки країни. *Окремі положення проведених досліджень є основою для подальших наукових досліджень у бюджетній сфері.*

Ключові слова: бюджетний контроль, бюджетна політика, бюджетний потенціал, бюджетна безпека, економічна безпека.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Особливої актуальності питання економічної безпеки набуває саме в період світової фінансової кризи, результати якої негативно відобразилися на основних макроекономічних показниках. Визначення рівня зниження цих показників залежно від загроз зовнішнього або внутрішнього середовища є актуальною проблемою не лише України, але й інших високорозвинених держав, оскільки стосується проблем бюджетних відносин.

Оскільки бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової та економічної безпеки держави, її пріоритетна роль визначається об'єктивною необхідністю існування бюджету, його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій і реалізацію її економічної стратегії, перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту, регулювати економічні й соціальні процеси в державі із збереженням її економічного суверенітету та стабільності.

Отже, нині перед нами постає надзвичайно важливе питання забезпечення бюджетної безпеки України, що є одним із головних національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, політичних партій, науковців, широкої громадськості. Забезпечення бюджетної безпеки є гарантією державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку та зростання добробуту громадян [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бюджетної безпеки й бюджетного контролю відображено в наукових працях таких учених, як О. І. Барановський [1], О. П. Гетманець [2], М. Б. Гупаловська [4], Т. Луцик-Дубова [5], Є. О. Медведкіна [6], В. В. Нагайчук [8], С. В. Онищенко [9], Н. С. Педченко [11], Ю. П. Постоленко [13], О. В. Проказюк [14], Р. О. Яцкін [16]. Недостатнє опрацювання проблем щодо визначення вимог до бюджетного контролю в частині забезпечення економічної безпеки країни, потреба в удосконаленні критеріїв формування та використання державного й місцевих бюджетів через проведення бюджетних реформ обумовили актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрун-

тування теоретичних положень бюджетного контролю як інструменту підвищення ефективності бюджетної політики та розробка перспективних напрямів його вдосконалення в забезпеченні економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний бюджетний процес вимагає дотримання фінансово-бюджетної дисципліни всіма учасниками бюджетного процесу. Складні бюджетні процеси вимагають постійного чіткого контролю з боку держави та органів місцевого самоврядування. Широка сфера застосування бюджетного контролю дає змогу істотно вплинути на весь бюджетний процес, слідкувати за дотриманням бюджетної безпеки держави, досягненням фінансової самодостатності регіонів, збалансованістю державного й місцевого бюджетів, захищеністю соціально-економічних інтересів громадян і суспільства [4].

Бюджетний контроль – це самостійний різновид фінансового контролю, що здійснюється в регламентованому нормами права бюджетній сфері та спрямований на забезпечення законності, достовірності й раціональності діяльності суб'єктів бюджетних правовідносин. Бюджетний контроль реалізується в окремій сфері фінансових відносин – бюджетній – як функція бюджетного процесу [2].

Через бюджетний контроль забезпечується реалізація цілей державної фінансової політики, належне виконання функцій держави, покращення фінансово-економічних показників, зростання державних доходів та ефективне їх використання. Особлива специфіка цього виду управлінської діяльності дозволяє активно запобігати порушенням бюджетної дисципліни, нераціональному та нецільовому використанню бюджетних коштів. Таким чином, бюджетний контроль є важливою складовою бюджетного менеджменту, одним із найнеобхідніших атрибутів держави, найважливішою умовою належного функціонування громадянського суспільства [8].

Необхідно констатувати незабезпеченість чинним законодавством України роботи системи органів державної влади з точки зору правового забезпечення діяльності незалежного бюджетного контролю, що сприяє зростанню порушень бюджетного законодавства в силу таких причин:

– не передбачені найбільш дієві заходи, що можуть використовуватися Рахунковою палатою України відносно порушників;

– не реалізується повною мірою контрольна функція органів Державної казначейської служби України [16].

Бюджетна система є основним елементом фінансової системи України й відповідно до Бюджетного кодексу України представляє сукупність державного та місцевих бюджетів. Вона сформована з урахуванням державного й адміністративно-територіального устроїв, економічних відносин, що склалися у країні, і врегульована правовими нормами.

Місцеві бюджети представляють базовий рівень бюджетної системи, де здійснюється значна частина соціально значущих витрат. Фактично 2/3 видатків місцевих бюджетів прямують на соціальну сферу, а тому проблеми формування стабільної фінансової бази місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової безпеки регіонів є актуальними й визначають бюджетний потенціал регіону.

Під бюджетним потенціалом Н. С. Педченко, В. В. Стрілець [11] розуміють властивість бюджету забезпечувати перспективний соціально-економічний розвиток регіону за допомогою наявних і невикористаних ресурсів, сприятливих можливостей та існуючих здатностей. Бюджетний потенціал характеризується сукупністю бюджетних ресурсів, отриманих як із наявних, так і невикористаних джерел. При цьому наявні джерела визначаються фактично отриманими доходами місцевого бюджету, а під невикористаними джерелами розуміють доходи, які не були мобілізовані в результаті недосконалості існуючого механізму стягнення та нездатності інститутів скористатися позитивним впливом факторів навколишнього середовища [11].

Пріоритетна роль у загальній системі економічної безпеки держави відводиться фінансовій безпеці, основною складовою якої, у свою чергу, є бюджетна безпека. Ця роль визначається, насамперед, факторами, що характеризують об'єктивну необхідність існування бюджету. Від ефективності виконання бюджетом покладених на нього завдань і функціональної збалансованості бюджетної політики значною мірою залежить і результативність соціально-економічних реформ.

Відповідно до розділу II Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної

безпеки України під фінансовою безпекою потрібно розуміти такий стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечуються її стабільність і стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, а також умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [7]. У свою чергу під бюджетною безпекою слід розуміти такий стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади ефективно виконувати покладені на них функції та завдання [7].

Погоджуємося з Є. О. Медведкіною, що бюджетна безпека – це спроможність бюджетної системи забезпечити: фінансову незалежність держави та ефективне використання нею бюджетних ресурсів у процесі виконання функцій соціального захисту та соціального забезпечення; державне управління та міжнародну діяльність; фінансування освіти, науки, культури та охорони здоров'я; національну безпеку та оборону, а також реалізацію інвестиційної, економічної та екологічної політики [6].

Рівень економічної безпеки України загалом та бюджетної безпеки, зокрема, визначається відповідно Методичних рекомендацій, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 1277. Вони визначають основні індикатори бюджетної безпеки України та її граничні порогові значення [7].

О. І. Барановський зазначає, що бюджетна безпека характеризується ступенем збалансованості бюджету, а отже, розміром його дефіциту або бездефіцитністю (профіцитом) [1]. Обернено пропорційним до величини бюджетного дефіциту є рівень бюджетної безпеки держави. При цьому дефіцит виступає одним із найважливіших чинників у системі загроз не лише бюджетній, а й економічній безпеці держави загалом.

З розвитком співпраці України з міжнародними організаціями дефіцит Державного бюджету України офіційно фіксується в такій формі, як це прийнято в більшості країн, і встановлюються джерела його фінансування. Разом із тим рівень безпеки держави змінюється залежно від того, як держава здійснює управління бюджетним дефіцитом і які методи обираються для збалансування бюджету.

З метою визначення бюджетного контролю як критерію ефективності бюджетної політики в забезпеченні економічної безпеки країни розраховано індикатори бюджетної безпеки України

(рис. 1) протягом 2016–2018 рр., використовуючи статистичну інформацію Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

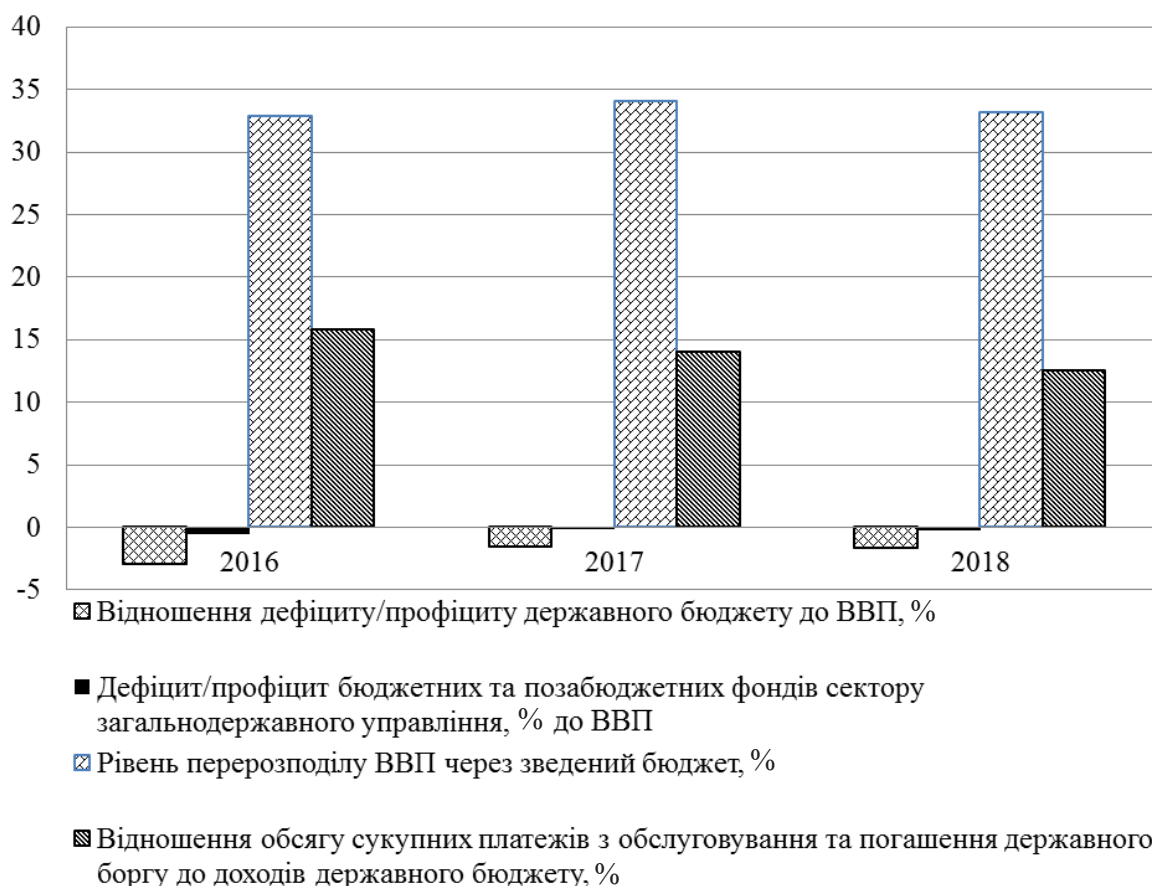

Рис. 1. Динаміка індикаторів бюджетної безпеки протягом 2016–2018 рр.
[розраховано за даними [10]]

Відношення дефіциту державного бюджету протягом 2016 року має від'ємне значення, тобто спостерігається дефіцит бюджету. Оптимальне значення дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління дорівнює нулю, а критичне – перевищує позначку у -3% ; так як показник дорівнює $-0,58\%$, можемо сказати, що стан показника є задовільним. За 2016 рік рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет із позначкою у $32,84\%$ є незадовільним. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету є показником – дестимулятором, його значення у $15,8\%$ наближається до критичного.

Відношення дефіциту державного бюджету у 2017 р. становить $-1,60\%$, що свідчить про опти-

мальне значення показника. Дефіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління становить $-0,13\%$, цей показник є наближеним до оптимального значення з позначкою, що дорівнює нулю. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет становить $34,09\%$, такий стан оцінюється як наближення до критичного (понад 37%). Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету становить $14,05\%$, що свідчить про наближення його стану до критичного.

Відношення дефіциту державного бюджету у 2018 р. становить $-1,66\%$, що свідчить про оптимальне значення показника. Дефіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління становить $0,28\%$, цей показник є наближеним до оптимального значення

з позначкою, що дорівнює нулю. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет становить 33,28 %, такий стан оцінюється як наближення до критичного (понад 37 %). Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету становить 12,53 %, що свідчить про наближення до критичного значення показника.

Стан бюджетної безпеки країни визначається її бюджетною системою як сукупністю державного й місцевих бюджетів, що перебувають між собою в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Виходячи з цього, необхідно органічно поєднувати досягнення бюджетної безпеки держави загалом і бюджетної безпеки окремих регіонів, усувати взаємну заборгованість між бюджетами різних рівнів. Важливим питанням сьогодні є забезпечення самостійності місцевих бюджетів, бюджетів, які обслуговують діяльність органів місцевого самоврядування, що, у свою чергу, потребує створення відповідної дохідної бази кожного рівня влади [1].

Бюджетна безпека залежить від бюджетної дисципліни. Дотримання ж останньої можливе за умови посилення контролю над законністю та доцільністю використання бюджетних коштів, проведення інвентаризацій бюджетоодержувачів, координації контрольно-ревізійних і контрольно-аналітичних заходів контролюючих органів законодавчої і виконавчої влади. Дуже важливим для забезпечення дійсної бюджетної безпеки є і сам механізм руху бюджетних коштів. У розвинених країнах він

настільки чітко відпрацьований, що вищі органи державного фінансового контролю докладають набагато менше зусиль порівняно зі своїми українськими колегами [1].

Сучасний стан бюджетної безпеки в умовах прискорення глобалізації світового господарства доводить низьку ефективність класичних підходів до її гарантування та необхідність розроблення нового інструментарію її аналізу й напрямів забезпечення, оскільки бюджетна безпека є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку та зростання добробуту громадян. Для цього потрібно продовжувати роботу з реформування податкової системи, зменшивши податковий тягар для товаровиробників, що провокує несплату податків до бюджету та збільшує тіньовий сектор економіки. Унаслідок цього недоотримується значна частина коштів до бюджету, що збільшує його дефіцит і негативно відображається на розвитку економіки та рівні життя населення [9].

Показником стабільності фінансового стану держави та ефективності її боргової політики є величина державного боргу, його динаміка, структура та темпи зростання. Отже, визначення основних пріоритетних напрямів державної боргової політики, зокрема в частині порядку здійснення зовнішніх та внутрішніх запозичень, є актуальним і необхідним.

Викликає занепокоєння боргова залежність України, яка перевищує критичний рівень 60 % від ВВП (рис. 2).

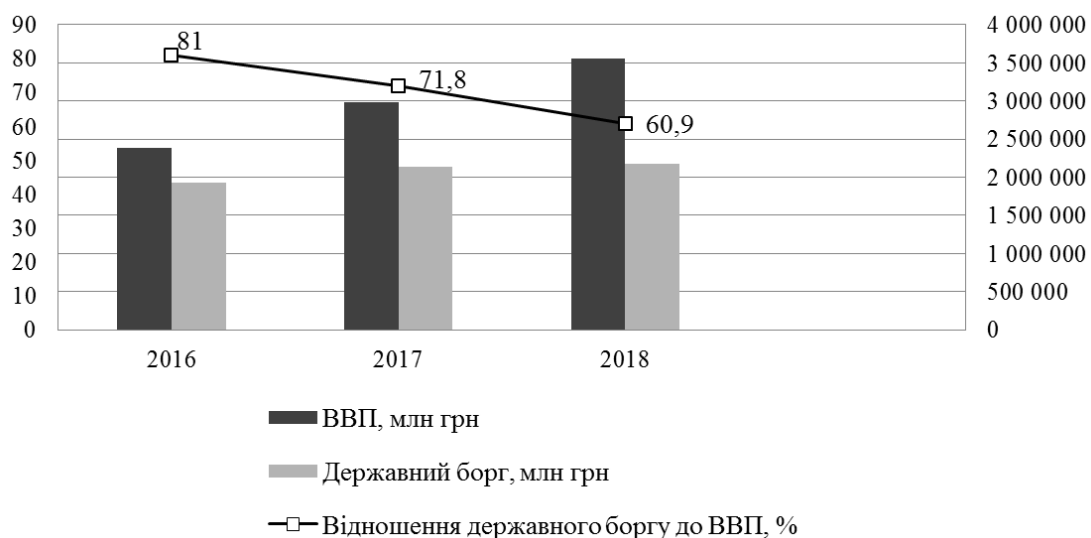

Рис. 2. Динаміка державного боргу та його співвідношення до ВВП протягом 2016–2018 рр. [10]

У 2016 р. Україна продовжила політику боргового фінансування дефіциту бюджету. Як наслідок, рівень державного боргу становить 81 % від ВВП. Станом на 31 грудня 2018 року розмір державного та гарантованого державою боргу України становив 1 929 758,7 млн грн, що у співвідношенні до ВВП складає 60,9 % [10].

За наведеними даними можна зробити висновок, що збільшення державного боргу відбувається за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх позик. Узяті позики не забезпечують належного функціонування основного виробництва у країні та підтримання соціальної сфери. Аналізуючи вищезазначені показники, можна з упевненістю стверджувати, що прослідковується кореляційний зв'язок боргової залежності та бюджетної безпеки. Стрімке зростання загальної суми державного боргу у 2018 р. свідчить про виникнення системної загрози бюджетній безпеці України, що пояснюється процесами відсутності взаємоузгодження політичних та економічних інтересів, які не створюють необхідних передумов для запровадження ефективних та якісних змін у національній економіці, оздоровлення реального сектору економіки для забезпечення загальносуспільних цілей подальшого розвитку України.

Проведене дослідження показало, що можна виділити такі основні напрями забезпечення бюджетної безпеки України в майбутньому [5, 6, 9, 13, 14]:

1) доповнити Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, у частині безпеки у бюджетній сфері індикаторами, які б ураховували орієнтацію України на інтеграцію не тільки в європейські структури, а й орієнтувалися на специфіку національної фінансової системи;

2) прийняття Державного бюджету має проводитися вчасно та із суворим дотриманням ліміту дефіциту бюджету на рівні до 3 %;

3) слід раціоналізувати структуру видатків відповідно до бюджетної класифікації, переносючи їх частину у сферу недержавного фінансування;

4) вдосконалити систему бюджетного контролю за використанням бюджетних коштів;

5) посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності, що вимагає прийняття комплексних заходів у частині

вдосконалення діючої податкової системи, зокрема скоротити кількість податків і знизити їх ставки, що сприятиме наповненню бюджету та детінізації економіки;

6) доцільним є створення стабілізаційного фонду для компенсації впливу на Україну світових криз, неминучих у сучасному глобалізованому середовищі;

7) слід удосконалити чинні Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України в частині індикаторів оцінювання бюджетної безпеки, додавши до неї такі показники, як обсяги трансфертів до місцевих бюджетів у процентах до доходів відповідного місцевого бюджету, що має стати базою для оцінювання бюджетної безпеки регіональних бюджетів.

Отже, основними критеріями формування та виконання державного й місцевих бюджетів з урахуванням вимог економічної безпеки повинні бути:

– узгодженість податкової політики з національними, а не зполітичними інтересами;

– забезпечення неподільності держави у процесі реалізації бюджетної політики;

– зміцнення економіки за рахунок пошуку альтернативних джерел надходжень фінансових ресурсів із метою фінансування внутрішньої та зовнішньої політики;

– реальність цілей бюджетної політики та створення сприятливого податкового клімату для їх реалізації;

– стабільність надходжень до державного бюджету як засіб гарантування незалежності органів державної влади;

– розширення повноважень органів місцевого самоврядування у процесі бюджетної децентралізації;

– забезпечення цілісності та єдності державного й місцевого бюджетів як фінансової основи та умови стабільного розвитку бюджетної системи, зокрема, та країни загалом;

– здатність бюджетної системи забезпечити єдність економіки, фінансового ринку, грошово-кредитної та валютної політики, а також банківської та податкової систем;

– узгодження річних та стратегічних цілей у бюджетному процесі як інструмент економічного розвитку держави.

Також доцільно постійно: здійснювати контроль та аналіз ключових показників, що визначають рівень бюджетної безпеки, вклю-

чаючи чинники, загрози й індикатори, виходячи із прогнозу їх значень у перспективі, розробляти та впроваджувати конкретні заходи для підвищення рівня економічної безпеки країни загалом; підтримувати належний рівень національної безпеки й переглядати існуючу практику запобігання та протидії загрозам фінансовій безпеці в інших країнах.

Наявність надійної та ефективної системи управління державними фінансами має важливе значення для сталого економічного зростання й надання державних послуг, а також для створення підстав і стимулів для реформ в інших сферах. Необхідність консолідованої та узгодженої середньострокової програми реформ, а також ефективних механізмів їх впровадження є необхідною умовою макроекономічної стабільності [15].

Тому бюджетний контроль як засіб фінансової ефективності, що забезпечує економічну безпеку країни, повинен відповідати його Стратегії реформування, яка враховує створення системи сучасного та ефективного управління державними фінансами, здатну забезпечити надання високоякісних державних послуг, ефективно акумулювати та розподілити бюджетні ресурси для задоволення середньо- та довгострокових пріоритетів уряду, зокрема:

- дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни в середньостроковій перспективі;

- підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики;

- забезпечення ефективного виконання державного бюджету;

- підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами [15].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, модернізація бюджетного контролю як критерію забезпечення економічної безпеки країни має забезпечуватися шляхом досягнення інституційної симетрії, додержання принципів фінансової справедливості та відповідальності, що не лише уможливить збалансування бюджетних потоків, а і створить стимули для відновлення позитивної соціально-економічної динаміки розвитку держави. Перспективами подальших досліджень має стати формування дієвого та ефективного

механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку, що є запорукою забезпечення економічного зростання та якості суспільних благ і послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Сутність і чинники бюджетної безпеки / О. І. Барановський // Економіка і регіон. – 2016. – № 2 (57). – С. 20–29.
2. Гетманець О. П. Бюджетний контроль як різновид державного фінансового контролю / О. П. Гетманець // Право і Безпека. – 2005. – № 4. – С. 55–58.
3. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Ольга Петрівна Гетманець; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2009. – 33 с.
4. Гупаловська М. Б. Бюджетний контроль: реалії сьогодення та шляхи вдосконалення / М. Б. Гупаловська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Вип 19. – С. 18–21.
5. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України / Т. Луцик-Дубова // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3 (42). – С. 17–23.
6. Медведкіна Є. О. Теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки національних економік [Електронний ресурс] / Є. О. Медведкіна – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_1/tom1/249.pdf (дата звернення: 14.04.2019) – Назва з екрана.
7. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: затв. наказом від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Україна. М-во економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0&abz=F2GDT> (дата

звернення: 14.04.2019) – Назва з екрана.

8. Нагайчук В. В. Роль та значення бюджетного контролю у бюджетному менеджменті / В. В. Нагайчук // Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2014. – № 1 (23). – С. 241–246.
9. Онищенко С. В. Сучасні тенденції бюджетної безпеки України / С. В. Онищенко, Я. С. Голян // Економіка і регіон. – 2015. – № 3 (52). – С. 96–102.
10. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 22.04.2019). – Назва з екрана.
11. Педченко Н. С. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія / Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 220 с.
12. Педченко Н. С. Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності поняття «бюджетний потенціал регіону» / Н. С. Педченко, С. І. Заворотній // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2015. – Вип. 27. – С. 21–27.
13. Постоленко Ю. П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки / Ю. П. Постоленко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – Випуск 3 (43). – С. 121–126.
14. Проказюк О. В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О. В. Проказюк // Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». – 2016. – № 3 (23). – С. 39–45.
15. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки [Електронний ресурс] : затв. розпорядженням від 8 лютого 2017 р. № 142-р. / Україна. Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>. (дата звернення: 14.04.2019). – Назва з екрана.
16. Яцкін Р. О. Бюджетний контроль як за-

сіб виявлення і захід попередження порушень бюджетного законодавства України / Р. О. Яцкін // Держава та регіони. – Сер. : Право. – 2013. – № 4 (42). – С. 56–61.

REFERENCES

1. Baranovskyi, O. I. (2016). Sutnist i chynnyky biudzhethnoi bezpeky [The essence and factors of budgetary security]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 2 (57), 20–29 [in Ukrainian]
2. Hetmanets, O. P. (2005). Biudzhethnyi kontrol yak riznovyd derzhavnogo finansovoho kontroliu [Budgetary Control as a Type of Public Financial Control]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, 4, 55–58 [in Ukrainian]
3. Hetmanets, O. P. (2009). Pravove rehulivannia biudzhethnoho kontroliu v Ukraini [Legal regulation of budgetary control in Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv : Khark. nats. un-t vnutr. Sprav [in Ukrainian].
4. Hupalovska, M. B. (2012). Biudzhethnyi kontrol: realii sohodennia ta shliakhy vdoskonalennia [Budgetary control: the realities of today and ways to improve]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu "Ostrozka akademiia"*. Ser. : Ekonomika. – Scientific Papers of the Ostroh Academy National University. Series: Economics, Vyp. 19, 18–21 [in Ukrainian].
5. Lutsyk-Dubova, T. (2013). Upravlinnia biudzhethnoiu bezpekoiu Ukrainy [Management of budgetary security of Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk. – Galician Economic Bulletin*, 3 (42), 17–23 [in Ukrainian].
6. Medvedkina, Ye. O. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia finansovoi bezpeky natsionalnykh ekonomik [Theoretical and methodological principles for ensuring the financial security of national economies] Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_1/tom1/249.pdf (accessed 14 April 2019) [in Ukrainian].

7. Metodichni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy vid 29 zhovt. 2013, № 1277 [Methodical recommendations for the selection of the economic security of Ukraine from July 29, 2013, 1277. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine] Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0&abz=F2GDT> (accessed 14 April 2019) [in Ukrainian].
8. Nahaichuk, V. V. (2014). Rol ta znachennia biudzhethnoho kontroliu u biudzhethnomu menedzhmenti. [The Role and Importance of Budget Control in Budget Management]. Mizhnarodnyi naukovy-vyrobnychy zhurnal "Stalyi rozvytok ekonomiky" – International Journal of Sustainable Economic Development, 1 (23), 241–246 [in Ukrainian].
9. Onyshchenko, S. V. & Holian, Ya. S. (2015). Suchasni tendentsii biudzhethnoi bezpeky Ukrainy [Current trends in budgetary security of Ukraine]. Ekonomika i rehion. – Economy and region, 3 (52), 96–102 [in Ukrainian].
10. Ofitsiynyy veb-sayt ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk> (accessed 22 April 2019) [in Ukrainian].
11. Pedchenko, N. S. & Strilets, V. Yu. (2014). Biudzhethnyi potentsial rehionu: otsinka ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia [Budgetary potential of the region: evaluation and development prospects: monograph]. Poltava : PUET [in Ukrainian].
12. Pedchenko, N. S. & Zavorotnii, S. I. (2015). Uzahalnennia naukovykh pidkhodiv do rozuminnia sutnosti "biudzhethnyi potentsial rehionu" [Generalization of scientific approaches to understanding the essence of "budgetary potential of the region"]. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky. – Scientific papers of Kirovograd National Technical University Ser. : Economic Sciences, 27, 21–27 [in Ukrainian].
13. Postolenko, Yu. P. (2011). Biudzhethna bezpeka yak kliuchova skladova finansovoi ta ekonomichnoi bezpeky [Budget security as a key component of financial and economic security]. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. – Bulletin of socio-economic research, 3 (43), 121–126. [in Ukrainian].
14. Prokaziuk, O. V. (2016). Biudzhethna bezpeka derzhavy: sutnist ta osnovni zahrozy [State Budget Security: The Essence and Major Threats]. Mizhnarodnyi naukovy-praktychnyi zhurnal "Finansovyi prostir". – International Scientific and Practical Magazine "Financial Space", № 3 (23), 39–45. [in Ukrainian]
15. Stratehiia reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky vid 8 liut. 2017, № 142-r. [Strategy for reforming the public finance management system for 2017–2020 from February 8, 2017, 142-r. Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-r>. (accessed 14 April 2019) [in Ukrainian]
16. Yatskin, R. O. (2013). Biudzhethnyi kontrol yak zasib vyivlennia i zakhid poperedzhennia porushen biudzhethnoho zakonodavstva Ukrainy [Budgetary control as a means of detection and measure of prevention of violations of budget legislation of Ukraine]. Derzhava ta rehiony. – Ser. : Pravo – State and regions. Ser. : Right, 4 (42), 56–61 [in Ukrainian].

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор (Вище навчальне закладення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»); **И. В. Литвинчук**, кандидат економічних наук, доцент (Державний університет «Житомирська політехніка»).
Бюджетний контроль як критерій ефективності бюджетної політики в забезпеченні економічної безпеки країни.

Анотація. *Цель* дослідження заключається в обґрунтуванні теоретичних положень бюджетного контролю як інструмента підвищення ефективності бюджетної політики і розробці перспективних напрямків його удосконалення в забезпеченні економічної безпеки країни. **Методика дослідження.** *Решення* поставлених задач здійснювалось з допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. При

исследовании теоретических положений бюджетного контроля и бюджетной безопасности использовались методы дедукции, индукции, анализа, синтеза и системного подхода. Во время обобщения результатов проведенных исследований с целью формирования выводов и предложений применялся метод причинно-следственной связи и абстрактно-логический метод. **Результаты.** Проанализировано место бюджетного контроля в контексте обеспечения экономической безопасности государства, которое доказывает необходимость усовершенствования существующей системы контроля за выполнением местных бюджетов как предпосылки социально-экономического развития регионов. Доказано, что бюджетный контроль как инструмент эффективности бюджетной политики в обеспечении экономической безопасности страны должен отвечать Стратегии реформирования системы управления государственными финансами, которая учитывает построение современной и эффективной системы управления государственными финансами и способна эффективно аккумулировать и распределять ресурсы. **Практическая значимость результатов** исследования заключается в разработке практических рекомендаций по усовершенствованию системы бюджетного контроля как инструмента обеспечения экономической безопасности страны и повышения эффективности использования средств местных бюджетов с целью сохранения достаточного уровня бюджетной безопасности страны. Отдельные положения проведенных исследований являются основой для последующих научных исследований в бюджетной сфере.

Ключевые слова: бюджетный контроль, бюджетная политика, бюджетный потенциал, бюджетная безопасность, экономическая безопасность.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade); **I. Lytvynchuk**, Cand. Econ. Sci., Docent (Zhytomyr Polytechnic State University). **Budgetary control as a criterion for budgetary policy effectiveness in ensuring economic security of the country.**

Annotation. The purpose of the study is to substantiate the theoretical statements of budgetary control as a tool to improve the effectiveness of budgetary policy as well as to develop perspective directions for its improvement in ensuring the economic security of the country. **Methodology of research.** General and special research methods were used when writing the article. The methods of deduction, induction, analysis, synthesis and systematic approach were used in the study of the theoretical statements of budgetary control and budgetary security. In summarizing the results of the studies conducted, the cause and effect method and the abstract logic method were used to formulate conclusions and suggestions. **Findings.** The place of budgetary control in the context of ensuring the economic security of the state is analyzed, which proves the need to improve the existing system of control over the implementation of local budgets as a prerequisite for the socio-economic development of regions. The most important criteria for the formation and implementation of state and local budgets in accordance with the requirements of economic security are highlighted. It has been proved that budgetary control as a tool of budgetary policy effectiveness in ensuring the economic security of the country should be in line with the Strategy of reforming the system of public finance management, which takes into account the establishment of a modern and efficient system of public financial management that is able to provide high quality public services, effectively accumulate resources as well as allocate them in accordance with state development priorities in the medium and long term perspective. **Practical value.** The practical significance of the research results is the development of practical recommendations for improving the budgetary control system as a tool for ensuring the economic security of the country and improving the efficiency of use of local budgets in order to maintain a sufficient level of budgetary security of the country. Certain statements of the conducted research are the basis for further research in the budgetary sphere.

Keywords: budgetary control, budgetary policy, budgetary potential, budgetary security, economic security.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОРЯДКУ ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

В. В. КАРЦЕВА, доктор економічних наук, професор;
Г. М. СИДОРЕНКО-МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є обґрунтування необхідності й розробка порядку впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації з визначенням основних етапів. **Методика дослідження.** Досягнення поставленої мети ґрунтувалося на таких методах дослідження: діалектичному підході, індукції та дедуції, аналізі та синтезі, логічному підході, графічному методі. **Результати.** Сформовано авторську точку зору щодо порядку практичного впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації. Запропоновано виділення основних етапів для більш чіткого розподілу в часі цієї процедури. Визначено, що процес упровадження системи фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації потребує переосмислення всіх бізнес-процесів із точки зору їх прозорості, інформаційного забезпечення, контролю за виконанням. Упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації має спиратися на концептуальні положення, а також урахувати можливі проблеми, з якими може зіткнутися вищий менеджмент під час упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропонований порядок впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації має прикладне застосування в Полтавській, Херсонській і Чернігівській обласних спілках споживчих товариств. Використання запропонованих розробок у практиці підприємств та організацій споживчої кооперації дозволяє поставити існуючу систему управління на якісно новий рівень і підвищити ефективність діяльності системи споживчої кооперації загалом.

Ключові слова: фінансовий контролінг, порядок упровадження фінансового контролінгу, етапи впровадження фінансового контролінгу, підприємства та організації споживчої кооперації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Удосконалення системи управління фінансами підприємств та організацій споживчої кооперації набуває все більшої актуальності в сучасних умовах господарювання. У процесі дослідження діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації нами доведено, що вдосконалення діючої системи фінансового менеджменту є її пріоритетним завданням.

На наш погляд, упровадження фінансового контролінгу з метою підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій

споживчої кооперації є найбільш доцільним в умовах фінансової кризи та зростання конкуренції між учасниками ринку. Фінансовий контролінг має забезпечити управління сервісно-економічною підтримкою у сфері підготовки та прийняття фінансових управлінських рішень [2–4, 6, 11, 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність питань контролінгу відображено у працях зарубіжних вчених: М. Блауга, Дайле, М. Калверта, Т. Коупленда, М. Мескона, А. Р. Манна, Е. Майера, М. Портера, Томпсона, С. Фінкельштейна, Х. Фольмута, Д. Хана, А. К. Хомбурга, Б. Хьюстона та ін.

Для формування й розвитку контролінгу як науки вагомий внесок зробили такі українські вчені, як І. Бланк, В. Геєць, С. Козьменко, С. Петренко, М. Пушкар, В. Савчук, В. Сопко, О. Терещенко, Н. Чумаченко, Н. Шульга та ін.

Аналіз інформаційних джерел свідчить, що у працях науковців [6, 8–11] багато уваги приділено теоретико-методичним і практичним аспектам впровадження фінансового контролінгу на підприємствах реального сектору економіки. Споживча кооперація в цьому контексті висвітлена дослідниками не повною мірою. Тому питання фінансового контролінгу й порядку його впровадження в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації потребують більш поглибленого вивчення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності й розробці порядку впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації. Для реалізації цього завдання доцільно побудувати модель порядку впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації з виокремленням етапів, які мають послідовно виконуватись.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідність практичного впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації пов'язана з інтеграційними економічними процесами, урахування яких у фінансовому управлінні суб'єктом господарювання вимагає використання сучасних методів та підходів, а також своєчасного реагування на виклики турбулентного зовнішнього середовища.

Діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації стикається із проблемою забезпечення фінансової ефективності, з одного боку, а з іншого – ефективності діючої управлінської системи, що сприяє підтримці фінансової незалежності та конкурентоспроможності.

Тому питання ефективного фінансового управління підприємствами та організаціями споживчої кооперації є ключовими в контексті їхнього подальшого розвитку. Побудова ефективної системи фінансового управління можлива за умов швидкого реагування на зміни турбулентного зовнішнього середовища. За таких умов практичне впровадження фінансового контролінгу є

необхідною складовою, що сприятиме ефективному функціонуванню підприємств та організацій споживчої кооперації. Тому слушною є думка О. Н. Герасіної, що «реформування управління підприємством на базі контролінгу передбачає створення такого механізму здійснення господарської діяльності, який би дозволяв активно реагувати на зміни ринкових умов» [2, с. 119]. Крім того, практичне впровадження фінансового контролінгу потребує постійного «... відстеження подій у режимі реального часу і підведення підсумків з аналізом ситуацій та заслуховуванням доповідей відповідальних виконавців» [10, с. 35].

Аналіз наукових праць [1, 5, 7, 12] дає підстави для твердження, що споживча кооперація України є потужною демократичною соціально-економічною та багатовекторною системою, діяльність якої спрямована на задоволення потреб споживачів та ґрунтується на міжнародних кооперативних принципах.

Ґрунтуючись на попередній тезі, можна стверджувати, що під час упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації необхідно враховувати такі особливості:

- насамперед, для забезпечення чіткого розподілу функціональних обов'язків між різними рівнями менеджменту та фінансовим контролером необхідно виділити основні та другорядні бізнес-процеси;

- на цій основі побудувати систему управління яка б надавала можливість декомпозиції цілей та структурування інформаційного забезпечення між різними рівнями управління підприємств та організацій споживчої кооперації;

- визначити місце фінансового контролінгу в адаптованій системі фінансового управління підприємствами та організаціями споживчої кооперації та показники, які нададуть можливість оцінювати ефективність прийняття управлінських рішень.

Процес упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації сприятиме переосмисленню усіх бізнес-процесів із точки зору прозорості їх інформаційного забезпечення, контролю за виконанням доведених показників та ін. На цій основі нами виокремлені три компоненти, які є головними під час упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації :

- методологічна (визначає об'єкти та принципи управління);
- організаційна (визначає систему взаємозв'язків між суб'єктами управління);
- технічна (визначає засоби технічного забезпечення щодо ефективного функціонування фінансового контролінгу).

Практичне впровадження фінансового контролінгу може бути поетапним або одночасним. Практичний досвід суб'єктів господарювання свідчить, що найбільш ефективним методом упровадження фінансового контролінгу є поетапні зміни, які відбуваються в чинній системі управління.

О. М. Кармінський [6] визначає п'ять фаз, які пов'язані із впровадженням контролінгу в діяльність підприємства:

- прийняття рішення про впровадження контролінгу;
- входження контролінгу у «двері» підприємства;
- «вживлення» контролінгу в поточну діяльність підприємства;
- зміцнення позицій контролінгу;
- зростання значущості та обсягів функцій контролінгу.

На наш погляд, ця позиція О. М. Кармінського є практично орієнтованою та чітко сформульованою, оскільки визначає процес упровадження контролінгу в цілому, а не пов'язує його з окремими складовими системи управління підприємством.

Вивчення інформаційних джерел [4, 6, 9–11] дає підстави для твердження, що основними етапами, які можуть бути виділені під час упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації, є такі: цілепокладання; формування системи управлінського обліку та звітності; визначення процедур планування та механізмів контролю з урахуванням особливостей діяльності. На кожному з етапів необхідно визначити ключові показники фінансового контролінгу з урахуванням можливостей їхнього виконання, контролю та коригування.

Виходячи з викладеного, наше завдання полягає у визначенні практичних рекомендацій щодо впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації. При цьому досить важливим є розуміння необхідності змін у системі фінансового управління, які ґрунтуються на

підходах, методах та інструментах фінансового контролінгу. На цій основі вважаємо за необхідне визначити найбільш суттєві складові змін, пов'язані із впровадженням фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації.

На відміну від існуючих точок зору щодо впровадження фінансового контролінгу у практику вітчизняних підприємств, нами виокремлені такі складові, на яких має ґрунтуватися упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації:

- визначити необхідність змін та їх переваги у фінансовому управлінні підприємствами та організаціями споживчої кооперації. Ця процедура має бути ініційована вищим менеджментом системи споживчої кооперації;
- визначити лідера змін та систему їх практичного просування. Необхідно, щоб ідеологія змін відповідала стратегічним напрямкам розвитку системи споживчої кооперації України;
- сформулювати мету та цілі, яких слід досягти, а також окреслити можливі проблеми. Бачення проблем є відправною точкою, що забезпечить практичне впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації;
- забезпечити мотивацію та зацікавленість працівників у разі впровадження фінансового контролінгу. Наприклад, фінансове планування має ґрунтуватися на залученні участі працівників усіх рівнів управління в його розробці. На нашу думку, це сприятиме більш чіткому виконанню запланованих показників та ефективному використанню грошових коштів підприємств та організацій споживчої кооперації. Також зацікавлені сторони мають забезпечити функціонування системи фінансового планування та управління шляхом мінімізації протиріч, які можуть виникнути у процесі впровадження, в іншому випадку – ця проблема може залишитись невирішеною;
- визначитися з компетенціями зацікавлених осіб, а також із місцем та роллю служби фінансового контролінгу в системі управління підприємств та організацій споживчої кооперації;
- сформулювати проектну групу з метою забезпечення пропагування необхідності впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої

кооперації й з'ясування причин, що негативно впливають на цей процес;

- сформулювати проект змін, які відбудуться в системі фінансового управління під час впровадження фінансового контролінгу;
- впровадити повний цикл управління (аналіз, планування, контроль, регулювання), забезпечити корпоративну підтримку намічених змін та оцінку їхньої ефективності;
- забезпечити процес управління необхідними методичними матеріалами з метою підтримки ефективних управлінських рішень.

Зростання ролі фінансового контролера як лідера та модератора змін.

Упровадження фінансового контролінгу на підприємствах і в організаціях споживчої кооперації потребує адаптації та вдосконалення чинної системи управління. Для реалізації цього завдання вважаємо за доцільне побудувати модель порядку впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації з виокремленням етапів, які мають послідовно виконуватись (рис. 1).

Рис. 1. Поетапний порядок впровадження фінансового контролінгу на підприємствах та в організаціях споживчої кооперації

Такий порядок упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації побудований на виокремленні етапів, які нами визначені у вищенаведеній інформації. Для більш чіткого розуміння цього процесу необхідно обґрунтувати кожен із виділених етапів і показати доцільність їх включення під час упровадження фінансового контролінгу.

1. *Підготовчий етап*: уточнення, формування, становлення цілей розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації, що мають бути реалізовані в умовах обмежених ресурсів.

2. *Практичне впровадження системи фінансового контролінгу* з метою виконання намічених цілей для ефективної роботи підприємств та організацій споживчої кооперації.

3. *Контроль за виконанням та зміцнення позицій* практичного введення системи показників фінансового контролінгу.

4. *Оцінка ефективності впровадження фінансового контролінгу* згідно з наміченими планами в розрізі конкретних процесів, які реалізовано на підприємствах та в організаціях споживчої кооперації.

Упровадження інформаційного забезпечення системи фінансового контролінгу підприємств та організацій споживчої кооперації.

Послідовне впровадження виокремлених етапів системи фінансового контролінгу вимагає використання економіко-математичного моделювання на основі інформаційних технологій.

Уважаємо, що запропонований порядок упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації є слушним в умовах впливу факторів зовнішнього середовища.

Упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації має спиратися на концептуальні положення, а також ураховувати можливі проблеми, із якими може зіткнутися вищий менеджмент під час упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації. У процесі дослідження нами виокремлені такі проблеми:

– нескоординована робота між підрозділами різних рівнів управління, а також фінансово-економічного блоку;

– домінуюча роль функцій бухгалтерії над функціями фінансовими, що утруднює отримання

необхідної структурованої інформації;

– дублювання функцій різними департаментами та відділами.

Ураховуючи цю інформацію, можна відмітити, що успіх упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації залежатиме від того, хто його позиціонує і хто в цьому випадку є замовником змін. Якщо вищий менеджмент бере на себе цю функцію, але не має підтримки з боку менеджменту середньої ланки, то на успіх можна не розраховувати, оскільки середня ланка є безпосереднім виконавцем таких змін.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Результатом упровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств та організацій споживчої кооперації має стати система, яка сприятиме підвищенню ефективності діяльності. Система фінансового контролінгу надасть можливість отримувати найбільш точну, прозору інформацію для забезпечення якісного процесу планування та прийняття ефективних управлінських рішень у сфері фінансів. Правильно функціонуюча система фінансового контролінгу сприяє оптимізації використання наявних матеріальних, трудових та фінансових ресурсів із метою досягнення визначених пріоритетних напрямів розвитку системи споживчої кооперації загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : монографія / С. Г. Бабенко. – Київ : видавництво «Наукова думка», 2003. – 332 с.
2. Герасина О. Н. Роль контролінга в процесном управлінні на підприємстві / О. Н. Герасина, Т. С. Сальникова, А. В. Красильников ; под ред. О. Н. Герасиной. – Москва : МГИУ, 2011. – 146 с.
3. Карцева В. В. Методичні підходи до формування системи фінансового контролінгу на підприємстві / В. В. Карцева // Економічний форум. Науковий журнал. – № 1. – 2013. – С. 312–316.

4. Карцева В. В. Роль фінансового контролінгу в забезпеченні стратегічного розвитку підприємств і організацій споживчої кооперації / В. В. Карцева // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансова безпека та стратегічний розвиток держави». – Полтава : Верстка, 2012. – С. 57–61.
5. Карцева В. В. Фінансовий контролінг підприємств і організацій споживчої кооперації : монографія / В. В. Карцева. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 335 с.
6. Контроллинг в бизнесе. Методические и практические основы построения контроллинга в организациях / А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примаков, С. Г. Фалько. – 2-е изд. – Москва : Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
7. Стратегічний розвиток підприємств регіону: фінансовий аспект : монографія / за заг. ред. Карцевої В. В. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011 – 202 с.
8. Терещенко О. О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів / О. О. Терещенко // Фінанси України – № 10. – 2011. – С. 104–116.
9. Толкачева Е. В. Стратегический контроллинг в системе управления предприятием / Е. В. Толкачева // Менеджмент в России и за рубежом (рус.). – 2004. – № 4. – С. 109–118.
10. Трифонов Ю. В. Методологические основы текущего контроллинга промышленного предприятия : монография / Ю. В. Трифонов, М. Н. Павленков. – Н. Новгород : Изд-во ННГУ, 2007. – 228 с.
11. Фалько С. Г. Контроллинг для руководителей и специалистов / С. Г. Фалько. – Москва : Финансы и статистика, 2008. – 272 с.
12. Шимановська-Діанич Л. М. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств і організацій споживчої кооперації України: теорія і практика : монографія / Л. М. Шимановська-Діанич, В. А. Власенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 341 с.
13. Шульга Н. П. Банківський контролінг: теорія, методологія, практика : монографія / Н. П. Шульга. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 326 с.

REFERENCES

1. Babenko, S. H. (2003). *Transformatsiia kooperatyvnykh system u perekhidnii ekonomitsi [Transformation of cooperative systems in transition economy]*. Kiev : “Naukova dumka” [in Ukrainian].
2. Herasyina, O. N. (2011). *Rol kontrolylnha v protsessnom upravlenyy na predpriyatyy [The role of controlling in process management at the enterprise]*. Moskva : MHYU [in Russian].
3. Kartseva, V. V. (2013). *Metodychni pidkhody do formuvannia systemy finansovoho kontrolinhu na pidpriemstvi [Methodical approaches to the formation of financial controlling system at the enterprise]*. *Ekonomichnyi forum. Naukovyi zhurnal. Lutskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet. – Economic Forum. Scientific journal. Lutsk National Technical University, №1*, 312–316 [in Ukrainian].
4. Kartseva, V. V. (2013). *Finansovy kontrolinh pidpriemstv i orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii [Financial control of enterprises and organizations of consumer cooperatives]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
5. Kartseva, V. V. (2012). *Rol finansovoho kontrolinhu v zabezpechenni stratehichnoho rozvytku pidpriemstv i orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii [The role of financial controlling in ensuring the strategic development of enterprises and consumer cooperation organizations]*. / V. V. Kartseva // *Zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii “Finansova bezpeka ta stratehichniy rozvytok derzhavy”*. – *Collection of abstracts of the international scientific-practical Internet conference “Financial security and strategic development of the state”*, pp. 57–61 [in Ukrainian].
6. Karmynskyi, A. M., Oleney, N. Y., Prymak, A. H. & Falko, S. H. (2002). *Kontrolylnh*

- v byznese. *Metodycheskiye y prakticheskiye osnovy postroyeniya kontrolynya v orhanizatsiyakh* [Controlling in business. Methodological and practical foundations of building controlling in organizations]. Moskva : Fynansy y statystyka [in Russian].
7. Kartseva, V. V. (2011). *Stratehichnyi rozvytok pidpriemstv rehionu: finansovy aspekt* [Strategic development of regional enterprises: financial aspect]. Poltava : RVV PUET [in Ukrainian].
 8. Tereshchenko, O. O. (2011). *Kontrolinh povedinky v kontseptsii bikheviorystychnykh finansiv* [Controlling Behavior in the Behavioral Finance Concept]. *Finansy Ukrainy. – Finance of Ukraine, 10*, 104–116 [in Ukrainian].
 9. Tolkacheva, E. V. (2004). *Stratehicheskyi kontrolynh v systeme upravleniya predpriyatym* [Strategic controlling in the enterprise management system]. *Menedzhment v Rossyy y za rubezhom. – Management in Russia and abroad, 4*, 109–118 [in Russian].
 10. Tryfonov, Yu. V. (2007). *Metodolohycheskiye osnovy tekushcheho kontrolynya promishlennoho predpriyatiya* [Methodological foundations of the current controlling of an industrial enterprise]. Novhorod : NNHU [in Russian].
 11. Falko, S. H. (2008). *Kontrolynh dlia rukovodytelei y spetsyalystov* [Controlling for managers and professionals]. Moskva : Fynansy y statystyka [in Russian].
 12. Shymanovska-Dianykh, L. M. (2010). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv i orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy* [Organizational and economic mechanism for managing the development of enterprises and consumer cooperation organizations of Ukraine]. Poltava : RVV PUET [in Ukrainian].
 13. Shulha, N. P. (2004). *Bankivskyi kontrolynh* [Banking Controlling]. Kiev : Kiev. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].

В. В. Карцева, доктор экономических наук, профессор; **Г. М. Сидоренко-Мельник**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Обоснование порядка внедрения финансового контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование необходимости и разработка порядка внедрения контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации с определением основных этапов. **Методика исследования.** Достижение поставленной цели основывалось на таких методах исследования: диалектическом подходе, индукции и дедукции, анализе и синтезе, логическом подходе, графическом методе. **Результаты.** Сформирована авторская точка зрения о порядке практического внедрения контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации. Предложено выделение основных этапов для более четкого распределения во времени этой процедуры. Определено, что процесс внедрения системы контроллинга в деятельности предприятий и организаций потребительской кооперации требует переосмысления всех бизнес-процессов с точки зрения их прозрачности, информационного обеспечения, контроля за выполнением. Внедрение контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации должно основываться на концептуальных положениях и учитывать возможные проблемы, с которыми может столкнуться высший менеджмент при внедрении контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенный порядок внедрения контроллинга в деятельность предприятий и организаций потребительской кооперации имеет прикладное применение в Полтавском, Херсонском и Черниговском областных союзах потребительских обществ. Использование предложенных разработок в практике предприятий и организаций потребительской кооперации позволяет поставить существующую систему управления на качественно новый уровень и повысить эффективность деятельности системы потребительской кооперации в целом.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, порядок внедрения финансового контроллин-

за, етапы впровадження фінансового контролінга, підприємства і організації споживачівської кооперації.

V. Kartseva, Dc. Econ. Sci., Professor; **H. Sydorenko-Melnyk**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Rationale of the procedure for the implementation of financial controlling in the activities of enterprises and organizations of consumer cooperation.**

Annotation. The purpose of the article is to substantiate the need and develop an order of introduction of financial controlling in the activities of enterprises and organizations of consumer cooperatives with the definition of the main stages. **Methodology of research.** Achievement of this goal was based on the following research methods: dialectical approach, induction and deduction, analysis and synthesis, logical approach, graphical method. **Findings.** It was formed the author's point of view about the order of practical implementation of financial control in the activity of enterprises and organizations of consumer cooperatives. It is proposed to identify the main steps for a clearer distribution over time of this procedure. It is determined that the process of implementation of the system of financial controlling in the activities of enterprises and organizations of consumer cooperatives requires rethinking of all business processes in terms of their transparency, information support, monitoring of implementation. The introduction of financial controlling into the activities of consumer cooperative enterprises and organizations should be based on conceptual provisions and should take into account possible problems that higher management may face when implementing financial controlling in the activities of consumer cooperative enterprises and organizations. **Practical value.** The proposed procedure for introduction of financial controlling in the activities of enterprises and organizations of consumer cooperatives is applied in the Poltava Regional Consumer Association, Kherson Regional Consumer Association, Chernihiv Regional Consumer Association. The use of the proposed developments in the practice of enterprises and organizations of consumer cooperatives allows putting the existing management system to a new level and increasing the efficiency of the consumer cooperation system as a whole.

Keywords: financial controlling, order of introduction of financial controlling, stages of implementation of financial controlling, enterprises and organizations of consumer cooperation.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1.011.56

МОЖЛИВОСТІ, ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ «ХМАРНИХ» ТЕХНОЛОГІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

М. О. ЛЮБИМОВ, кандидат економічних наук, доцент;
В. А. КУЛИК, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

***Мета статті** полягає в дослідженні тенденції розвитку бухгалтерського програмного забезпечення в контексті розвитку «хмарних» технологій, виявленні переваг і недоліків використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач в автоматизованих системах. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених завдань здійснювалося за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті досліджено тенденції розвитку бухгалтерського програмного забезпечення в контексті розвитку «хмарних» технологій. **Визначено**, що «хмарні» технології уособлюють концепцію надання ІТ-ресурсів у вигляді послуг. **Виявлено**, саме модель SaaS є основним трендом у розробці бухгалтерського програмного забезпечення в останні роки. Цей тренд викликаний сучасними маркетинговими розробками з урахуванням концепції LTV (Lifetime Value) – це сукупний прибуток компанії, що отримується від одного клієнта за увесь час співпраці з ним. Крім того, така тенденція зумовлена недоліками, які притаманні класичним локальним бухгалтерським рішенням: постійно зростаючі вимоги до апаратного забезпечення, оскільки вдосконалення інтерфейсу програмних продуктів і підвищення функціональних можливостей програмного забезпечення потребує більших обчислювальних ресурсів; постійна необхідність оновлення програмного забезпечення і навчання працівників. Здійснено огляд можливостей сучасних «хмарних» сервісів, що пропонують комплексну або часткову автоматизацію облікових задач в Україні. **Виявлено переваги й недоліки** використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач в автоматизованих системах. **Практична значущість результатів дослідження.** Основні теоретичні положення статті можна використовувати у практичній діяльності підприємств України.*

***Ключові слова:** бухгалтерський облік, фінансовий облік, «хмарні» технології, програмне забезпечення, SaaS.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий розвиток сучасних інформаційних і

мережевих технологій, які із засобу комунікації перетворюються на дієвий інструмент здійснення бізнесу, є рушійною силою розвитку економічних процесів у суспільстві.

Використання сучасних інформаційних технологій сьогодні – необхідна умова успішного функціонування бізнесу. Програмне забезпечення бухгалтерського обліку використовується на підприємствах будь-яких розмірів та організаційно-правових форм господарювання. Важливо, що сучасні інформаційні технології змінюють традиційну теорію обліку, а не лише техніку реєстрації обробки й передачі інформації в системі бухгалтерського обліку, призводять до перегляду основних принципів організації бухгалтерського обліку на підприємстві.

Процес автоматизації – один із небагатьох процесів у суспільстві, у якого практично немає супротивників. Відкритим залишається питання вибору засобів автоматизації, супроводу автоматизованих інформаційних систем, оцінки ефективності їх функціонування і безпеки.

Варто відзначити, що стрімкий розвиток мережевих технологій, зокрема, технологій «хмарних» обчислень, створює як нові можливості для розробників бухгалтерського програмного забезпечення, так і нові загрози для інформаційної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних і методологічних аспектів розвитку автоматизованих інформаційних систем обліку на підприємствах займалися такі вчені, як М. Т. Барановський, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. В. Івахненко, Г. Г. Кірейцев, Ю. А. Кузьмінський, Ю. І. Осадчий, М. Г. Чумаченко, В. Д. Шквір. Їх праці достатньо повно розкривають питання організації і методики обліку в комп'ютерному середовищі, проте практично нерозкритими залишаються питання можливостей і перспектив розвитку бухгалтерського програмного забезпечення в контексті розвитку саме мережевих технологій. Частково питання впровадження «хмарних» технологій у практику бухгалтерського обліку розкриваються у працях В. Одноволика, В. Фролова, С. Легенчука, Г. Ляховича.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження тенденцій розвитку бухгалтерського програмного забезпечення в контексті розвитку «хмарних» технологій, виявлення переваг і недоліків використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач в автоматизованих системах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Можливості автоматизації облікових процедур різноманітні, їх вибір залежить від безлічі чинників, зокрема розміру підприємства, складності його структури, галузевої приналежності, наявних на підприємстві програмних продуктів, фінансових можливостей.

Основою для розуміння сутності й порівняння можливостей існуючих програмних продуктів є їх класифікація. Розподіливши програмне забезпечення за певними критеріями на групи, можна сформулювати вимоги до програм і порівняти їхні функціональні можливості. У межах цього дослідження важливою є класифікація бухгалтерського програмного забезпечення з точки зору технології його реалізації.

З точки зору технічних рішень увесь ринок комп'ютерних систем бухгалтерського обліку розвивається переважно за трьома напрямками [4]:

- традиційні «боксові» системи автоматизації бухгалтерського обліку (система «1С:Підприємство», «Парус», «ISpro» та ін.);
- системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами («ME.Doc», «Art-Звіт Плюс» та ін.);
- програмні сервіси для ведення обліку на основі «хмарних» технологій («Облік SaaS», «iFin», «MASTER:БУХГАЛТЕРІЯ», «хмарні» рішення для «1С: Підприємство»).

«Хмарні» технології або «хмарні» обчислення (cloud computing) – це технології обробки цифрових даних, за допомогою яких комп'ютерні ресурси надаються інтернет-користувачеві як онлайн-сервіс. Результати «хмарних» обчислень надаються у вікні веб-браузера або за допомогою веб-клієнта на локальному комп'ютері. При цьому всі необхідні програми та їх дані знаходяться на віддаленому інтернет-сервері й тимчасово кешуються на клієнтській стороні: на комп'ютерах, ноутбуках, смартфонах тощо. Перевага цієї технології полягає в тому, що користувач має доступ до власних даних, але не повинен піклуватися про інфраструктуру, операційну систему та програмне забезпечення, із якими він працює. Слово «хмара» в контексті «хмарних» технологій має метафоричне значення, що уособлює складну інфраструктуру, яка приховує за

собою всі технічні деталі. Технології «хмарних» обчислень націлені на вирішення таких завдань:

- забезпечення можливості роботи з файлами на кількох пристроях : їх редагування без перенесення з одного пристрою на інший, без необхідності піклуватися про сумісність програмного забезпечення;
- забезпечення можливості групової роботи з файлами;
- вирішення проблеми обмеженого об'єму жорсткого диска комп'ютера або флеш-карти та технічних обмежень пристроїв для здійснення відповідних обчислень;
- питання використання ліцензованого програмного забезпечення.

Тобто, «хмарні» технології уособлюють концепцію надання ІТ-ресурсів у вигляді послуг.

«Хмарні» обчислення поділяють на декілька основних категорій за типами надаваних послуг:

- IaaS (Infrastructure as a Service) – модель надання користувачу комп'ютерної інфраструктури як послуги;
- PaaS (Platform as a Service) – модель надання користувачу інтегрованої платформи для розробки, тестування, розгортання й підтримки веб-додатків як послуги;
- SaaS (Software as a Service) – модель надання користувачу програмного забезпечення, за якої постачальник надає замовникам доступ до програмного забезпечення через веб-інтерфейс, клієнт чи мобільний додаток.

Саме модель SaaS є основним трендом у розробці бухгалтерського програмного забезпечення в останні роки. Цей тренд викликаний сучасними маркетинговими розробками з урахуванням концепції LTV (Lifetime Value) – це сукупний прибуток компанії, що отримується від одного клієнта за увесь час співпраці з ним.

Крім того, така тенденція зумовлена недоліками, які притаманні класичним локальним бухгалтерським рішенням:

- постійно зростаючі вимоги до апаратного забезпечення, оскільки вдосконалення інтерфейсу програмних продуктів і підвищення функціональних можливостей програмного забезпечення потребує більших обчислювальних ресурсів;
- постійна необхідність оновлення програмного забезпечення і навчання працівників.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що на ринку бухгалтерського програмного забезпечення концепція SaaS реалізується як шляхом адаптації традиційних бухгалтерських прикладних програмних продуктів до «хмарних» рішень, так і через створення нових сервісів, що передбачають надання сервісу лише на основі «хмарних» технологій.

Необхідно відмітити значне збільшення пропозиції «хмарних» сервісів, що пропонують комплексну або часткову автоматизацію облікових задач в Україні компаніями, які мають технічну інфраструктуру й не є розробниками бухгалтерського програмного забезпечення шляхом адаптації конфігурацій для України системи «1С: Підприємство» для роботи через веб-інтерфейс (1С у хмарі).

Коротка характеристика сучасних «хмарних» сервісів, що пропонують комплексну або часткову автоматизацію облікових задач в Україні, наведена в табл. 1.

Звичайно, наведений перелік програмних продуктів не є вичерпним, на ринку представлені й інші «хмарні».

Отже, зважаючи на пропозицію, можемо стверджувати, що «хмарні» технології, зокрема бухгалтерські рішення за моделлю SaaS (Software as a Service), поступово набувають популярності в Україні.

Аналіз переваг і недоліків реалізації прикладних програмних продуктів для вирішення облікових задач із використанням «хмарних» технологій за моделлю SaaS дозволить спрогнозувати перспективи їх використання в Україні.

Узагальнення праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дає можливість виділити основні переваги використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач:

1. Економічність. За умови використання «хмарних» технологій відсутня необхідність постійної модернізації апаратного та програмного забезпечення функціонування інформаційних систем, оскільки підприємство отримує доступ до обчислювальних потужностей, програмного забезпечення і необхідного дискового простору постачальника «хмарного» сервісу. Крім того, відбувається економія на ІТ-структурі підприємства, оскільки відсутня необхідність в утриманні ІТ-працівників та обслуговуванні мережі.

2. Оперативність. Користування «хмарними» сервісами забезпечує оперативний до-

ступ до інформації, що знаходиться у «хмарі», незалежно від часу доби й географічного розташування.

3. Гнучкість. Забезпечується через постійне оновлення й адаптацію інформаційної системи у «хмарі».

4. Зручність. Можливість працювати із системою в будь-який час і з будь-якого пристрою.

5. Безпека. Робота системи, зазвичай, забезпечується кваліфікованою командою ІТ-фахівців, крім того, «хмарні» сервіси дозволяють чітко розподіляти права доступу.

6. Комунікація. Використання «хмарних» сервісів позитивно впливає на покращення співпраці бухгалтерської служби з іншими підрозділами та контрагентами.

Таблиця 1

Коротка характеристика сучасних «хмарних» сервісів, що пропонують комплексну або часткову автоматизацію облікових задач в Україні

Назва сервісу	Електронна адреса	Коротка характеристика
Оренда ІС: Бухгалтерія для України 2.0; ІС: Управління невеликою фірмою	https://bo.pb.ua https://uit.kiev.ua http://rentsoft.ua https://arenda-soft.com.ua тощо	Призначена для ведення фінансового, управлінського та податкового обліку на підприємстві та управління всіма аспектами його діяльності. Програма має конкурентоспроможну функціональність і переваги за рахунок наявності в системі модулів бухгалтерського й податкового обліку. Завдяки практично монопольному становищу на ринку, програма «ІС: Підприємство 8» має якісну технічну та методичну підтримку від фірм партнерів, яких в Україні налічується близько 500. Розробники програми «ІС: Підприємство 8» контролюють якість послуг, що надаються фірмами партнерами, проводять заходи для їх навчання і сертифікації з метою підвищення якості послуг і максимального задоволення потреб користувачів. Існує велика кількість методичної літератури російською та українською мовами, велика кількість різноманітних навчальних курсів і відеоматеріалів. Забезпечено доступ до демонстраційних баз системи
jSolutions	https://jsolutions.ua	jSolutions – це «хмарна» система для автоматизації управлінських та облікових задач на підприємстві. jSolutions дозволяє не тільки повністю автоматизувати бізнес-процеси, а й мінімізувати витрати, пов'язані з використанням системи. Зменшення загальної вартості володіння програмним забезпеченням досягається за рахунок можливості роботи системи на будь-якій операційній системі (Linux, Ubuntu, Windows, MacOS, Android), використання умовно безкоштовного програмного забезпечення (OpenOffice, LibreOffice) і за рахунок використання для обробки даних таких СУБД, як Oracle або PostgreSQL. Система інтегрується з різноманітним обладнанням і може працювати на різних пристроях
Облік SaaS	https://ioblik.com/	В обліковій системі Облік SaaS реалізована можливість ведення бухгалтерського та управлінського обліку й реєстрації операційної діяльності на підприємстві. Реалізована конфігурація для малого й середнього комерційного підприємства. Також у системі Облік SaaS реалізовані галузеві рішення для українських підприємств: Молочний кооператив; ЖКГ; ОСББ
MASTER: БУХГАЛТЕРІЯ	https://masterbuh.com	Програмний продукт для ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємствах малого та середнього бізнесу. Відповідає вимогам чинного законодавства України та повністю адаптований до українського ринку. Доступний у «хмарному» та локальному рішеннях. Складається з функціональних модулів, що охоплюють усі ділянки бухгалтерського та податкового обліку: БАНК І КАСА, ПРОДАЖІ, ПОКУПКИ, СКЛАД, ВИРОБНИЦТВО, ОЗ і НМА, ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК, ЗАРПЛАТА, КАДРИ, ОПЕРАЦІЇ, ЗВІТИ й базових модулів ДОВІДНИКИ та АДМІНІСТРУВАННЯ

Продовж. табл. 1

Назва сервісу	Електронна адреса	Коротка характеристика
Система «Дебет Плюс»	http://www.debet.kiev.ua/	Повнофункціональний програмний комплекс, який забезпечує всю необхідну функціональність для ведення обліку на підприємствах малого, середнього бізнесу, а також цілком підійде підприємцю. Базова конфігурація «Дебет Плюс» поширюється безкоштовно та включає такі модулі: Облік ТМЦ, Облік банківських операцій, Облік касових операцій, Облік основних засобів, Облік заробітної плати, Облік кадрів, Звітність, Управлінський облік, CRM – управління взаєминами із клієнтами, Адміністрування. Забезпечена можливість роботи програми в різних операційних системах – Windows, Linux, Mac OS. Для формування звітів і друку документів використовується Jasper Report і Open Office (MS Office). Система має модульну структуру, що дозволяє доповнювати вже готову робочу конфігурацію установкою додатково розроблених модулів
Діловод	https://delovod.ua/uk	Програма для бухгалтерського обліку та здачі електронної звітності для фізичних осіб-підприємців України

Звичайно, використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач має певні недоліки й несе певні загрози для інформаційної безпеки підприємства, основними з яких є:

1. Тотальна залежність користувачів сервісів від якості інтернет-зв'язку й неможливість доступу до системи в разі його відсутності.

2. Різні аспекти безпеки інформації, що включають можливість ураження або крадіжки даних. Використання «хмарних» сервісів містить загрозу витоку або крадіжки інформації з мережі постачальника «хмарного» сервісу через навмисне перехоплення інформації зловмисниками, втрату контролю над базами даних та додатками або через дії інсайдера.

3. Нестабільність економічної ситуації в державі несе загрозу прив'язки сервісу до конкретного постачальника через можливість його банкрутства або поглинання.

4. Недостатня урегульованість використання «хмарних» сервісів для вирішення облікових задач на законодавчому рівні.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що ринок «хмарних» сервісів в Україні на сьогодні перебуває у стадії зародження. Попит на послуги «хмарних» сервісів лише зростатиме разом із розвитком технологічної складової цих сервісів і все більшим переходом користувачів на мобільні платформи з десктопних. Цьому також сприятиме вдосконалення нормативного забезпечення застосування «хмарних» технологій у бізнесі.

Розвиток «хмарних» технологій здатен значно вплинути на розвиток програмного забезпечення для вирішення облікових задач, що у свою чергу, може призвести до зміни підходів до організації бухгалтерського обліку на підприємстві.

Основними перевагами використання «хмарних» технологій під час вирішення облікових задач є скорочення матеріальних витрат, трудових витрат та витрат часу в ході здійснення облікових процедур.

Основними перешкодами для поширення використання «хмарних» технологій у вирішенні облікових задач в Україні є ще досить низька довіра до «хмарних» сервісів щодо безпеки інформації і класична інерційність, тобто несприйняття нових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голячук Н. В. Переваги та недоліки застосування хмарних технологій в обліку / Н. В. Голячук, С. Є. Голячук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2015. – Вип. 12 (1). – С. 80–86.
2. Легенчук С. Ідеальна система бухгалтерського обліку: утопічна ідея чи реальність ІТ-економіки? / С. Легенчук, Д. Лозинський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 2. – С. 3–10.
3. Ляхович Г. І. Форми ведення та організа-

ції бухгалтерського обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій: точки взаємодії / Г. І. Ляхович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 4. – С. 34–37.

4. Одноволик В. І. Програмне забезпечення для обліку та звітності: аналіз ринку та функціоналу / В. І. Одноволик // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2016. – № 2. – С. 128–135.
5. Осмятченко В. О. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів / В. О. Осмятченко, В. С. Олійник // Економічний вісник. Сер. : Фінанси, облік, оподаткування. – 2018. – Вип. 2. – С. 131–138.
6. Яцько О. М. Вплив хмарних технологій на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні / О. М. Яцько, Ю. А. Літвінчук // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2014. – Вип. 26. – С. 446–456.

REFERENCES

1. Holiachuk, N. V. (2015). Perevahy ta nedoliky zasto suvannia khmarnykh tekhnolohii v obliku [Advantages and disadvantages of accounting Cloud technologiesin]. *Ekonomichni nauky. Oblik i finansy. – Economic Sciences. Accounting and Finance*, 12 (1), 80–86 [in Ukrainian]
2. Lehenchuk, S. (2014). Idealna systema bukhhalterskoho obliku: utopichna ideia chy realnist IT-ekonomiky? [Ideal accounting system: the utopian idea or the reality of the IT economy?]. *Bukhhalterskyi oblik i audit – Accounting and auditing*, 2, 3–10 [in Ukrainian]
3. Liakhovych, H. I. (2015). Formy vedennia ta orhanizatsii bukhhalterskoho obliku v umovakh vykorystannia informatsiino-kompiuternykh tekhnolohii: tochky vzaiemodii [Forms of conduction and organization of record-keeping In the conditions of use of computer information technologies: Points of cooperation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho univertsytetu. – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 4, 34–37 [in Ukrainian]
4. Odnovolyk, V. I. (2016). Prohramne zabezpechennia dlia obliku ta zvitnosti: analiz rynku ta funktsionalu [Software for accounting and reporting: market and functional analysis]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii. – Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, 2, 128–135 [in Ukrainian]
5. Osmiatchenko, V. O. (2018). Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v konteksti zminy tekhnolohichnykh ukhladiv [Status and prospects of accounting development in the context of the change of waves of innovation]. *Ekonomichnyi visnyk. Finansy, oblik, opodatkuвання – Economic Journal. Finance, Accounting, Taxation*, 2, 131–138 [in Ukrainian]
6. Iatsko, O. M. (2014). Vplyv khmarnykh tekhnolohii na rozvytok maloho ta serednoho biznesu v Ukrainy [Influence of cloud technologies on development of small and medium business in Ukraine]. *Naukovyi visnyk [Bukovynskoho derzhavnogo finansovo-ekonomichnoho univertsytetu] – Scientific Bulletin [Bukovinsky State Financial-Economic University]*, 26, 446–456 [in Ukrainian]

Н. А. Любимов, кандидат экономических наук, доцент; **В. А. Кулик**, доктор экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Возможности, угрозы и перспективы использования «облачных» технологий в бухгалтерском учете.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании тенденций развития бухгалтерского программного обеспечения в контексте развития «облачных» технологий, выявлении преимуществ и недостатков использования «облачных» технологий при решении учетных задач в автоматизированных системах. **Методика исследования.** Решение поставленных

задач осуществлялось с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье исследованы тенденции развития бухгалтерского программного обеспечения в контексте развития «облачных» технологий. Определено, что «облачные» технологии олицетворяют концепцию предоставления ИТ-ресурсов в виде услуг. Выявлено, именно модель SaaS является основным трендом в разработке бухгалтерского программного обеспечения в последние годы. Этот тренд вызван современными маркетинговыми разработками с учетом концепции LTV (Lifetime Value) – это совокупный доход компании, получаемый от одного клиента за все время сотрудничества с ним. Кроме того, такая тенденция обусловлена недостатками, которые присущи классическим локальным бухгалтерским решениям: постоянно растущие требования к аппаратному обеспечению, поскольку совершенствование интерфейса программных продуктов и повышение функциональных возможностей программного обеспечения требует больших вычислительных ресурсов; постоянная необходимость обновления программного обеспечения и обучение работников. Осуществлен обзор возможностей современных «облачных» сервисов, предлагающих комплексную или частичную автоматизацию учетных задач в Украине. Выявлены преимущества и недостатки использования «облачных» технологий при решении учетных задач в автоматизированных системах. **Практическая значимость результатов исследования.** Основные теоретические положения статьи можно использовать в практической деятельности предприятий Украины.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовый учет, «облачные» технологии, программное обеспечение, SaaS.

M. Lyubimov, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Kulyk**, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Possibilities, threats and perspectives of using “chemical” technologies in accounting account.**

Annotation. Purpose. To study the trends in the development of accounting software in the context of the development of “cloud” technologies, identifying the advantages and disadvantages of using “cloud” technologies in solving accounting problems in automated systems. **Methodology of research.** The solution of the tasks was carried out with the help of general scientific and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, a dialectical approach. **Findings.** The article investigates the tendencies of development of accounting software in the context of the development of “cloud” technologies. It is determined that “cloud” technologies embody the concept of providing IT resources in the form of services. Revealed, namely the SaaS model is the main trend in the development of accounting software in recent years. This trend is caused by modern marketing developments, taking into account the concept of LTV (Lifetime Value) – this is the total income of the company received from one client for all the time of cooperation with him. In addition, this trend is due to the shortcomings that are inherent in the classic local accounting solution: the ever-increasing hardware requirements, since the continuous improvement of the software interface and the increased functionality of the software requires large computational resources; the constant need for software updates and employee training. A review of the possibilities of modern “cloud” services offering complex or partial automation of accounting problems in Ukraine. The advantages and disadvantages of using “cloud” technologies in solving accounting tasks in automated systems are revealed. **Practical value.** The main theoretical provisions of the article can be used in the practical activities of enterprises of Ukraine.

Keywords: accounting, financial accounting, “cloud” technologies, software, SaaS.

ВАЛІДАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Р. Й. БАЧО, доктор економічних наук, доцент
(Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні процесу валідації у страхових компаніях як елементу їх внутрішнього аудиту. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Поняття «валідація» визначено з точки зору проведення внутрішнього аудиту у страхових компаніях. Установлено підходи до проведення валідації у страхових компаніях та сформовано зв'язок між валідацією як інструментом проведення внутрішнього аудиту й державним регулюванням у сфері ринків фінансових послуг. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано застосування валідації в діяльності страхових компаній, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку позичальників і контрагентів, розрізняти та виділяти справжні (реальні) ризики, а також забезпечують правильну й послідовну оцінку ризиків у процесі функціонування страхової установи. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці страхових підприємств та інших небанківських фінансових установ.

Ключові слова: валідація, внутрішній аудит, страхова компанія, державне регулювання, аудит.

Постановка проблеми в загальному викладі та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах вибору Україною євроінтеграційного напрямку розвитку постає ряд питань імплементації національного законодавства до стандартів високорозвинених країн, і не є виключенням з-поміж цього сфера бухгалтерського обліку та аудиту небанківських фінансових установ і страхових компаній, зокрема. Актуальність питань, пов'язаних із проведенням внутрішнього аудиту діяльності страхових компаній, завжди була на високому рівні через їх складність, об'ємність та підвищений рівень державного регулювання страхової діяльності. Це зумовлено, насамперед, специфікою правової та економічної природи страхових послуг, які мають підвищений рівень ризикованості та, відповідно, потребують додаткового контролю з боку держави з метою забезпечення платоспроможності страховиків та недопущення випадків невиконання страховиками своїх зобов'язань перед споживачами фінансових послуг. Ст. 15 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачено обов'язкове

створення структурного підрозділу (або виокремлення посадової особи) для проведення внутрішнього аудиту (контролю), що зумовлює актуальність досліджень у цій галузі [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням здійснення внутрішнього аудиту страхових компаній присвячені наукові праці О. Гаманкової [3], Г. Лютової [7], О. Лаврової [6, 7], І. Мельничука [4] та ін. Водночас застосуванню інструменту валідації у процесі проведення внутрішнього аудиту науковцями не приділено достатньої уваги.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження процесу валідації у страхових компаніях як елементу їх внутрішнього аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою положення є забезпечення ефективності функціонування всіх структурних підрозділів СК та захист майнових інтересів його власників. Рішення про необхідність проведення внутрішнього аудиту та доцільність створення служби внутрішнього аудиту (чи спеціально призначено-

го внутрішнього аудитора) у СК приймає його власник або керівник. Саме підпорядкованість керівництву підприємства і є найважливішою ознакою відмінності внутрішнього аудиту від зовнішнього. З метою поглиблення дослідження, присвяченого валідації у страхових компаніях, необхідно визначити її місце у процесі здійснення внутрішнього аудиту.

Нині існує широке коло визначень поняття внутрішній аудит залежно від сфери застосування. На думку Н. В. Солодкої, внутрішній аудит являє собою вид незалежної діяльності, який проводиться на окремому підприємстві з метою встановлення фактичного стану справ суб'єкта господарювання і пошуку ефективних рішень існуючих проблем [9, с. 16]. Ф. Ф. Бутинець трактує внутрішній аудит як організовану на підприємстві, діючу в інтересах керівництва та (або) власників і регламентовану внутрішніми актами систему контролю за дотриманням установленого порядку ведення бухгалтерського обліку, складання та подання звітності, внутрішнього її аналізу, та надійністю функціонування всієї системи внутрішнього контролю [2, с. 34]. У цьому дослідженні автор ототожнює внутрішній аудит із внутрішнім контролем у страхових компаніях.

Багаторічна практика здійснення регулювання діяльності страхових компаній у країнах Європейського Союзу виробила такий особливий інструмент у системі внутрішнього аудиту, як валідація. Цей термін є новим в економічній термінології і не набув широкого розповсюдження. Сьогодні він, в основному, використовується у правових, технічних, фармацевтичних і комп'ютерних науках.

Термін «валідація» є широким та узагальнювальним. Семантичний аналіз слова свідчить про те, що корінь слова «valid» уперше було використано в англійській мові в 1648 р. і в перекладі означає «валідний», тобто: 1) дійсний, такий, що має чинність; 2) вагомий, обґрунтований; 3) той, що лежить на надійній, логічній основі [1, с. 105]. Отже, валідація означає робити щось валідним, затверджувати, обґрунтовувати, надавати законну основу, підтверджувати.

Валідація у виробничій діяльності – процедура, що дає високий ступінь впевненості в тому, що конкретний процес, метод або система буде послідовно приводити до результатів, які відповідають заздалегідь установленим

критеріям прийнятності. Цей термін у програмуванні означає процес, що дозволяє визначити, наскільки точно з позицій потенційного користувача деяка модель представляє задані сутності реального світу. У фармацевтичній галузі – збір та оцінка даних, що починаються на стадії розробки та продовжуються на етапі серійного виробництва, які гарантують здатність усіх технологічних процесів (у тому числі устаткування, приміщень, персоналу, сировини та матеріалів) постійно та стабільно досягати очікуваних результатів, тобто це документоване підтвердження того, що система працює так, як і передбачалося (термін наведено відповідно до настанови з валідації виробничих процесів GMP BOO3 [1, с. 106]).

Валідація поглиблює розуміння процесів, дає можливість пошуку шляхів їх оптимізації, знижує ризик виникнення ускладнень, ризик витрат унаслідок випуску дефектної (невідповідної) продукції, сприяє зменшенню обсягів випробувань у процесі виробництва як напівпродуктів, так і готової продукції [5, с. 207]. У посібнику з валідації GMP, виданому в ЄС, зазначено, що валідація – це дії, які відповідно до принципів належної виробничої практики доводять, що певна методика, процес, устаткування, сировина, діяльність або система дійсно приводять до очікуваних результатів.

У країнах ЄС валідація застосовується з метою комплексної оцінки ризиків діяльності фінансової установи в умовах функціонування єдиного економічного союзу й урахування ризиків дочірних, материнських та афільованих установ.

Упровадження даного поняття у практичній площині на ринках фінансових послуг ЄС пов'язане з формуванням та імплементацією вимог **Basel (Базель) II стосовно адекватності капіталу фінансової установи та Solvency (Платоспроможність) II**.

Валідація може здійснитися багатьма напрямками, не існує єдиного універсального валідаційного механізму. Валідація є постійно повторюваним внутрішнім процесом, що пов'язано з постійними змінами ринкових умов, функціонуванням фінансової установи, а також із валідаційними інструментами. Відповідальною за цей процес є фінансова установка, що здійснює її самостійно. Це є базовим принципом валідації. Визначено такі підходи до проведення валідації [1, с. 106–108]:

1. Валідація повинна передбачати операційний ризик та оцінювати якість діяльності фінансової установи.

Озвучений принцип наголошує, що отримані оцінки повинні бути прогнозними, здійсненими на основі ретроспективних даних. Прогнозування має бути точним, чому сприяє дотримання критеріїв дискримінації (розподілу) ризиків та калібрації (точної оцінки ризиків). Сила дискримінації (*discriminatory power*) є критерієм здатності системи до правильності визначення ризиків (чи не здійснюється хибне визначення малоймовірних ризиків як високоймовірних і навпаки). Калібрація означає, що між розрахунковими та дійсними параметрами ризику існує мінімальне розходження.

2. За валідацію відповідальними є, насамперед, самі фінансові установи. Останні повинні довести (переконати органи державного регулювання) правильність застосування й розрахунок системи внутрішніх оцінок ризику, а також можливість підтримки такого стану протягом певного часу.

Отже, слід розмежувати валідацію (як завдання фінансової установи) та перевірку її результатів органом державного регулювання. Перевірка державним органом результатів валідації може базуватися як суто на використаних у процесі валідації конкретних даних, так і на залучених додаткових даних, проведених додаткових консультаціях чи, як в Іспанії, – на вибіркового проведенні повного валідаційного процесу самим органом державного регулювання.

3. Валідація є неперервним процесом. У середовищі проведення системи внутрішніх оцінок постійно змінюються операційні процеси, системи оцінки якості, дані та методика прогнозування, портфель фінансових установ (через політику фінансової установи й економічну кон'юнктуру), що вимагає від фінансових установ: збору та аналізу останніми всієї доступної інформації, що може впливати на зміну портфеля та систему внутрішніх оцінок; урахування впливу економічного циклу (кон'юнктури); визначення чітких валідаційних стандартів та граничних меж досяжності розрахунків.

4. Відсутність єдиного правильного підходу до валідації. Нині не розроблено єдиних підходів до проведення валідації у фінансових установах, що пов'язано з особливостями формування портфеля (кредитного чи страхового) фінансовими установами. Вибір методу

залежить від існуючих даних, самого методу визначення якості, що загалом залежать від характеру портфеля.

5. Валідація повинна містити не тільки кількісні, але і якісні елементи. Кількісні методи є недостатніми для проведення об'єктивної оцінки внутрішніх ризиків, адже не враховують внутрішню специфіку управління та функціонування фінансової установи. Після проведення кількісних методів оцінки ризиків, якісними методами здійснюється мінімізація невизначеності в діяльності фінансової установи. Валідація поширюється також на: складові системи внутрішніх оцінок (повноту даних, моделі тощо); здатність упровадження моделі внутрішніх оцінок у діяльність фінансової установи (*use test*); оцінку стратегічного управління та внутрішнього контролю установи; якість і відповідність документарного забезпечення.

Якісна оцінка складових системи внутрішніх оцінок ризику передбачає, що побудована на ретельно відібраних параметрах система є більш надійною. З цією метою здійснюється перевірка: достовірності вхідних даних; достовірності обраної моделі (правильність застосування вибраних методів, об'єктивність озвучених припущень (екстраполяцій); недоліків імплементації моделі на рівні інформаційного забезпечення. Упровадження моделі внутрішніх оцінок ризику в діяльність фінансової установи (*use test* – тест на використання, застосування) здійснюється з метою переконання державного органу регулювання в тому, що вище керівництво фінансової установи розуміє, довіряє та приймає до уваги результати моделі внутрішніх оцінок під час прийняття ключових управлінських рішень.

6. Механізм валідації та отримані нею результати необхідно піддати незалежній оцінці. Перевірку валідації слід доручити особам, які незалежні від розробників і здійснювачів валідації. Такими можливими засобами можуть бути: внутрішній контроль із можливим залученням зовнішніх експертів; зовнішня сторона (аудитор тощо); незалежна структура в межах організаційної структури фінансової установи.

Здійснена фінансовою установою валідація не означає відсутності ролі держави в дотриманні останньою вимог законодавства. Завдяки валідації фінансова установа отримує можливість сама оцінити не тільки кількісні

показники своєї діяльності, але й самостійно вибрати метод, що дозволяє здійснити систему внутрішніх оцінок на основі і якісних показників. Вибір та оцінка таких якісних показників, їх включення у формування use test-у, здійснення додаткової незалежної перевірки сприяє виробленню фінансовими установами усталеної практики створення аргументованих доказів відповідності державним ліцензійним вимогам. Валідація є більш важливою не для органів державного регулювання, які можуть здійснити ревалідацію (повторення процедури валідації для переконання у правильності отриманих результатів), а самих фінансових установ, для яких позитивні результати валідації є підтвердженням правильності прийняття управлінських рішень, політики управління ризиками та самої структури валідаційного механізму. Упровадження даного інструментарію, здійснення адекватної та всебічної внутрішньої оцінки повинно корелювати з певним мотиваційним механізмом для фінансових установ. Ключовим мотиваційним елементом

імплементатії валідації в систему регулювання ринків небанківських фінансових послуг є можливість проходження ліцензування в більш короткий термін та ймовірність отримання позитивного рішення після розгляду результатів валідації державним органом регулювання.

Взаємозв'язок між державним органом регулювання та фінансовою установою у процесі проведення внутрішнього аудиту із застосуванням інструменту валідації схематично зображено на рис. 1.

Узагальнюючи вищенаведене, під валідацією на ринках НФП слід розуміти регулярний (невпинний) процес самостійного визначення фахівцями страхової компанії платоспроможності на основі методу внутрішніх оцінок, базованого на застосуванні кількісних та якісних показників, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку позичальників і контрагентів, розрізняти й виділяти справжні (реальні) ризики, а також забезпечують правильну та послідовну оцінку ризиків у процесі функціонування страхової установи.

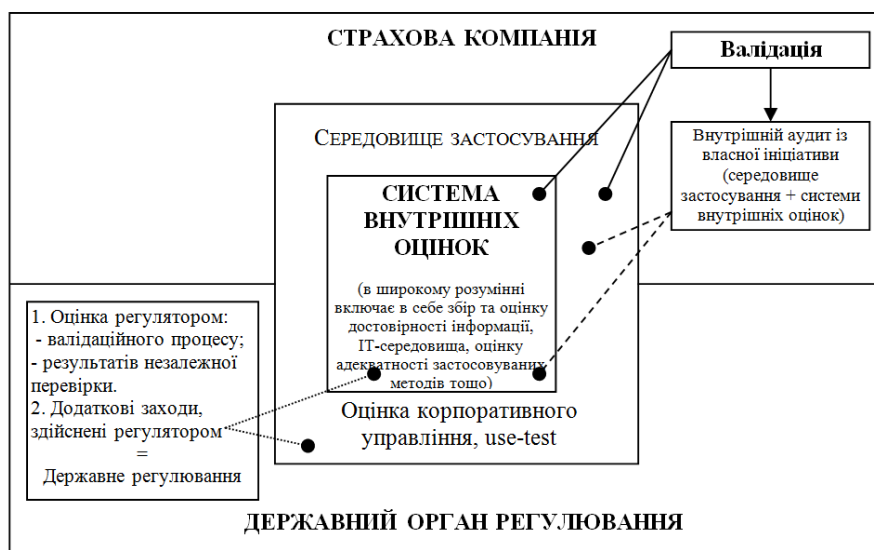

Рис. 1. Зображення взаємозв'язку державного регулювання та внутрішнього аудиту під час здійснення процесу валідації

Зарубіжна практика підтверджує, що в сучасних умовах розвитку економічних відносин упровадження валідації є вкрай необхідною умовою досягнення ефективного регулювання на ринках НФП. В Угорщині державним органом нагляду за ринками фінансових послуг (PSZÁF) було розроблено «Методичні рекомендації проведення валідації» [1, с. 109]. Основною метою запровадження валідації як

інструменту внутрішнього аудиту є забезпечення прозорості, конкурентоспроможності ринку, а також об'єктивності сформованої професійними учасниками інформації про їх діяльність для самих себе та державного органу регулювання.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. На основі проведеного дослідження

встановлено, що поняття валідації є новітнім явищем на ринках фінансових послуг, і його виникнення пов'язане з необхідністю посилення внутрішнього та зовнішнього контролю в діяльності фінансових установ. Установлено підходи до проведення валідації у страхових компаніях та сформовано зв'язок між валідацією як інструментом проведення внутрішнього аудиту й державним регулюванням у сфері ринків фінансових послуг. У науковій роботі обґрунтовано застосування валідації в діяльності страхових компаній, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку позичальників і контрагентів, розрізняти та виділяти справжні (реальні) ризики, а також забезпечують правильну й послідовну оцінку ризиків у процесі функціонування страхової установи. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці страхових підприємств та інших небанківських фінансових установ. Результати дослідження можуть бути застосовані в регулятивній роботі Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні, а також слугують основою для імплементації вимог ЄС в умовах європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачо Р. Й. **Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти): монографія** / Р. Й. Бачо. – Ужгород : Вид-во ТОВ «РІК-У», 2016. – 448 с.
2. **Контроль і ревізія : підручник** / Ф. Ф. Бутинець, В. П. Бондар, Н. Г. Виговська, Н. І. Петренко ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 4-ге вид., допов. і переробл. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 560 с.
3. Гаманкова О. О. **Облік і аудит у страхових організаціях : навч.-метод. посіб** / О. О. Гаманкова. – Київ : КНЕУ, 2005. – 183 с.
4. Мельничук І. І. **Формування моделі внутрішнього аудиту фінансових результатів страхових компаній: синергетичний підхід до побудови** / І. І. Мельничук // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2017. – Вип. 1 (49). Том 1. – С. 347–350.
5. **Настанова з валідації виробничих процесів GMP ВООЗ [Електронний ресурс]** : затв. наказом від 06 лип. 2011 р., № 392 / Україна. М-во Охорони Здоров'я України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0392282-11> (дата звернення: 10.04.19). – Назва з екрана.
6. Лаврова О. О. **Бухгалтерська фінансова звітність про страхову діяльність суб'єктів господарювання : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09** / Олена Олександрівна Лаврова; [наук. керівник Г. М. Лютова]; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – Київ, 2016. – 18 с.
7. Лютова Г. М. **Внутрішній аудит у страхових компаніях** / Г. М. Лютова, О. О. Лаврова // **Фінансовий простір**. – 2017. – № 1 (25). – С. 75–80.
8. **Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]** : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 09.04.2019). – Назва з екрана.
9. Солодка Н. В. **Концептуальний зміст обліку і внутрішнього аудиту внутрішньогрупових операцій в корпоративному управлінні** / Н. В. Солодка // **Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»**. Сер. : Економічні науки. – 2017. – № 6. – С. 14–19.
10. **Фармацевтична енциклопедія** / голова ради та автор передмови В. П. Черних. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : «МОПІОН», 2010. – 1632 с.

REFERENCES

1. Bacho, R. (2016). *Rynky nebankivskykh finansovykh posluh: rehuliuвання rozvytku (instytutsiini ta analitychni aspekty) [Non-Bank Financial Services Markets: Regulation of Development (Institutional and Analytical Aspects)]*. Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
2. Butynets, F. F., Bondar, V. P., Vyhovska, N. H.

- et al. (2006). *Kontrol i reviziia [Control and revision]*. Zhytomyr : Ruta [in Ukrainian].
3. Hamankova, O. O. (2005). *Oblik i audyt u strakhovykh orhanizatsiiakh [Accounting and audit in insurance companies]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
 4. Melnychuk, I. I. (2017). *Formuvannia modeli vnutrishnoho audytu finansovykh rezultativ strakhovykh kompanii: synerhetychnyi pidkhid do pobudovy [Forming an Internal Audit Model for Financial Performance of Insurance Companies: A Synergistic Approach to Building]*. *Visnyk UzhNU. Seria: Ekonomika - Bulletin of Uzhhorod National University. Seria: Economics*. (49, Vols. 1), (pp. 347–350) [in Ukrainian].
 5. Nastanova z validatsii vyrobnychkykh protseviv GMP VOOZ: vid 06 lyp. 2011, № 392 [Guidance on the validation of WHO GMP manufacturing processes from July 6, 2011, 395 Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0392282-11>. (accessed 10 April 2019) [in Ukrainian].
 6. Lavrova, O. O. (2016). *Bukhhalterska finansova zvitnist pro strakhovu diialnist subiektiv hospodariuvannia [Financial reporting on insurance activities of economic entities]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv : National academy of statistic, accounting and audit [in Ukrainian].
 7. Liutova, H. M. & Lavrova, O. O. (2017). *Vnutrishnii audyt u strakhovykh kompaniiakh [Internal Audit in Insurance Companies]*. *Finansovyi prostir – Financial space*. (25, Vols. 1), (75–80) [in Ukrainian].
 8. Zakon Ukrainy “Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh” pryiniaty 12 lyp. 2001 roku № 2664-III [Law of Ukraine on Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets from 4 July 2001, № 2664-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (accessed 20 august 2019) [in Ukrainian].
 9. Solodka, N. V. (2017). *Kontseptualnyi zmist obliku i vnutrishnoho audytu vnutrishnogrupoovykh operatsii v korporatyvnomu upravlinni [Conceptual content of accounting and internal audit of intragroup transactions in corporate governance]*. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Ser. : Ekonomichni nauky – International scientific journal Internauka. Ser. : Economic Sciences*. (6, Vols. 1), (pp. 14–19).
 10. Chernykh, V. P. (Eds.). (2010). *Farmatsevtichna entsyklopediia [Pharmaceutical encyclopedia]*. Kyiv : MORION [in Ukrainian].

Р. Й. Бачо, доктор економічних наук, доцент (Закарпатський венгерський інститут імені Ференца Ракоці II). **Валидація як складова внутрішнього аудиту страхових компаній.**

Анотація. *Цель статьи состоит в исследовании процесса валидации в страховых компаниях как элемента их внутреннего аудита. Методика исследования. Решение поставленных в статье задачи осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты. Понятие «валидация» определено с точки зрения проведения внутреннего аудита в страховых компаниях. Установлены подходы к проведению валидации в страховых компаниях и сформирована связь между валидацией как инструментом проведения внутреннего аудита и государственным регулированием в сфере рынков финансовых услуг. Практическая значимость результатов исследования. В статье обосновано применение валидации в деятельности страховых компаний, которые разрешают осуществлять объективную оценку заемщиков и контрагентов, различать и выделять настоящие (реальные) риски, а также обеспечивают правильную и последовательную оценку рисков в процессе функционирования страхового учреждения. Основные научные положения статьи можно использовать в практике страховых предприятий и других небанковских финансовых учреждений.*

Ключевые слова: валидація, внутрішній аудит, страхова компанія, державне регулювання, аудит.

R. Bacho, Dc. Econ. Sci., Docent (Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute). **Validation as a component of internal audit of insurance companies.**

Annotation. **The purpose** of the article is to investigate the validation process of insurance companies as an element of their internal audit. **Methodology of research.** The tasks of the article are solved using the following general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. A semantic analysis of this term is conducted.

Findings. The term of validation in terms of internal audit in insurance companies is determined. It is proved that the concept of validation is a recent phenomenon in the financial services markets and its emergence is connected with the need to strengthen internal and external control in the activity of financial institutions. Validation approaches have been established in insurance companies and a link has been established between validation as a tool for internal audit and state regulation in financial services markets. **Practical value.** The article substantiates the use of validation in the activities of insurance companies, which allow for an objective assessment of borrowers and counterparties, distinguish and distinguish true (real) risks, as well as ensure the correct and consistent risk assessment in the course of operation of an insurance institution. The basic scientific provisions of the article can be used in the practice of insurance companies and other non-bank financial institutions. The results of the study can also be used in the regulatory work of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets in Ukraine. The results of the conducted research can be used to improve the legal framework for regulating the processes of financial services markets of Ukraine in terms of enhancing the quality of audit, and can also serve as a conceptual basis for the adaptation of national legislation to EU requirements.

Keywords: validation, internal audit, insurance company, state regulation, audit.

ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.341.2:[332.146:005.921](045)

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТА СТРАТЕГУВАННЯ ГРОМАД І ТЕРИТОРІЙ

М. Є. РОГОЗА, доктор економічних наук, професор;
В. І. ПЕРЕБИЙНІС, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні генезису інституціоналізації розвитку громад і територій, обґрунтуванні теоретико-методичного забезпечення їх стратегування. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові методи дослідження: аналізу та синтезу, якісного порівняння, теоретичного узагальнення, системного підходу. **Результати.** Досліджено генезис інституційного забезпечення розвитку сільських громад і територій за останні роки за умов децентралізації влади в Україні, що супроводжується передачею значної кількості повноважень від державних органів на місцевий рівень. З огляду на доцільність стратегування розвитку громад і територій, обґрунтовано системний підхід до формування стратегій, що передбачає такі етапи, як організаційно-інформаційний, дослідницько-аналітичний, проектний, планово-прогностичний, інституційний. Уточнено структуру анкети для опитування мешканців, що має за мету діагностику основних проблем сільського розвитку для врахування їх під час розробки стратегії розвитку територіальної громади. Зокрема, запропоновані запитання ставлять за мету визначення перспектив розвитку фермерських та особистих селянських господарств і формування на їх основі сільськогосподарських обслуговувальних кооперативів, а також перспектив ресурсного забезпечення фінансової спроможності громади в умовах децентралізації. Установлено, що соціальний паспорт територіальної громади, який є основою для формування інвестиційного паспорта, може мати чотири розділи: основні дані про громаду; послуги, що надаються на території громади; бюджетоформувальні суб'єкти; ресурси розвитку громади. **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблені методичні підходи можуть бути використані в територіальних громадах для розробки стратегій соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: громади, території, розвиток, стратегування, стратегії, інституційне забезпечення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Упродовж тривалого часу сільські території роз-

глядалися, насамперед, просторова база для розміщення сільськогосподарського виробництва, зокрема в колгоспах, радгоспах, присадибних ділянках населення, а з часу переходу

до ринкової економіки – суб'єкти господарювання сучасних організаційно-правових форм. З іншого боку, за умов урбанізації та індустріалізації, сільські території генерують і продовжують бути джерелом робочої сили для не-сільськогосподарських галузей національного господарства та ін.

Сільські території та сільські громади дуально взаємозалежні: з одного боку, ці території як ресурсна (у тому числі просторова) база забезпечують функціонування відповідних громад, а з іншого боку, громади в сільській місцевості безпосередньо впливають на розвиток (чи деградацію) зазначених територій. У цілому ж розвиток і сільських громад, і сільських територій (який інтегрується таким поняттям, як сільський розвиток) вимагає інституційного забезпечення, формування відповідних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначеній тематиці велику увагу приділяють такі провідні наукові установи, як Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [22], Інститут економіки та прогнозування НАН України [1], Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України [21], Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [23], а також учені провідних економічних та аграрних закладів вищої освіти.

Розробка стратегій у галузі економіки перебуває під постійною увагою як зарубіжних дослідників (починаючи із другої половини ХХ ст.), так і вітчизняних учених (із часів здобуття незалежності та переходу до ринкової економіки). Один з основоположників стратегічного управління І. Ансофф, автор книги «Стратегія корпорацій» (1965 р.) [2, с. 68], визначає стратегію як набір правил для прийняття управлінських рішень, якими організація керується у своїй діяльності. Відомий фахівець зі стратегічного планування А. Чандлер у праці «Стратегія та структура» (1962 р.) [24, с. 3] звертає увагу на те, що формування стратегії має враховувати наявні ресурси й можливі ризики. Сучасні дослідники Кім В. Чан і Моборн Рене [7, с. 10] вважають, що в нинішніх умовах конкуренція не мусить бути в центрі стратегічного мислення. Ці автори концепції «блакитного океану» [6, с. 7] закликають підприємців до створення нового ринкового простору як ефективної стратегії розвитку організацій.

Питання стратегування соціально-економічного розвитку викладені, зокрема, у монографіях [3, 4], науково-методичному посібнику [8], низці інших публікацій, що опубліковані останнім часом. Науково-методичним засадам дослідження територіальних громад та планування їх розвитку присвячено авторські праці [5, 9–11].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження генезису інституціоналізації розвитку громад і територій, обґрунтування теоретико-методичного забезпечення їх стратегування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За умов актуалізації питань розвитку громад і територій важливими кроками стало його інституційне забезпечення. Одним із перших урядових документів останнього часу стала «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (квітень 2014 р.) [19]. Наступними кроками було ухвалення Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (червень 2014 р.) [18], затвердження «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (серпень 2014 р.) [14], прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (лютий 2015 р.) [12].

Зазначені законодавчі та нормативно-правові акти було покладено в основу «Методики формування спроможних територіальних громад» (квітень 2015 р.) [15]. Важливим також стало ухвалення Верховною Радою такого законодавчого акта, як Закон України «Про засади державної регіональної політики» (лютий 2015 р.) [13].

У цьому контексті конструктивну роль відіграє «Концепція розвитку сільських територій» (вересень 2015 р.) [20], яка передбачає перемістити фокус аграрної політики держави з підтримки аграрного сектору економіки на підтримку сільського розвитку з метою поліпшення якості життя та економічного благополуччя селян.

Можна констатувати, що прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) [17], продовження формування законодавчо-нормативної бази адміністративно-територіальної реформи децентралізації на початку 2000-х рр. та особливо у 2014–2015

рр. стали важливим етапом інституційного забезпечення розвитку сільських громад і територій.

Формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів здійснюється для забезпечення сталого їх розвитку відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» [13] і на виконання Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [16]. Утім, ця урядова постанова зобов'язує розробляти стратегії розвитку лише на обласному рівні (омінаючи рівень району чи окремої громади).

Згідно із [17] територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Формування стратегії соціально-економічного розвитку громади може передбачати п'ять етапів: організаційно-інформаційний, дослідницько-аналітичний, проектний, планово-прогностичний та інституційний.

Організаційно-інформаційний етап включає: 1) розробку цілісного плану роботи над стратегією, формування складу проектної групи, визначення її завдань; 2) збір соціально-економічної інформації, зокрема статистичних даних, опрацювання необхідних документів (для подальшої оцінки трудового, природно-ресурсного, виробничого, фінансового та інноваційного потенціалу громади); 3) розробку формуляра анкети для опитування мешканців громади, опрацювання формуляра соціального паспорта території; 4) проведення опитування мешканців громади з метою вивчення наявних проблем за допомогою розробленої анкети.

Дослідницько-аналітичний етап передбачає такі підетапи: 1) аналізування результатів опитування мешканців громади; 2) формування соціального паспорта території на основі проведеного аналізу зібраної інформації, зокрема статистичних даних; 3) оцінювання результативності програм та проектів розвитку, реалізованих громадою за останні 3-5 років; 4) проведення SWOT-аналізу соціально-еконо-

мічного розвитку громади з метою з'ясування сильних і слабких сторін, визначення загроз і можливостей.

Проектний етап, націлений на обґрунтування стратегічних рішень і розробку проекту стратегії, включає такі підетапи: 1) формулювання стратегічного бачення (візії) соціально-економічного розвитку громади; 2) визначення пріоритетів розвитку громади, зокрема стратегічних та оперативних цілей, основних завдань, етапів та механізмів їх реалізації; 3) власне розробку проекту стратегії соціально-економічного розвитку громади; 4) розробку відповідних проектів (підстратегію) та обґрунтування проектних ідей; 5) фінансове обґрунтування реалізації стратегії розвитку громади.

Планово-прогностичний етап містить розробку плану реалізації стратегії соціально-економічного розвитку громади, зокрема такі підетапи: 1) обґрунтування диверсифікації джерел фінансового забезпечення реалізації стратегії розвитку громади; 2) презентацію проекту стратегії для громадськості шляхом проведення громадських слухань; 3) розроблення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації стратегії, формування прогнозу соціально-економічного розвитку громади на період реалізації стратегії.

Інституційний етап включає такі підетапи: 1) документальне оформлення проекту стратегії соціально-економічного розвитку громади; 2) розробку проекту плану заходів із реалізації стратегії; 3) ухвалення розробленої стратегії соціально-економічного розвитку та плану заходів із її реалізації відповідним колегіальним органом; 4) висвітлення цих документів на сайті територіальної громади.

Анкетне опитування мешканців громади проводиться, зазвичай, в анонімній формі й націлене на з'ясування основних проблем сільського розвитку для врахування їх під час розробки стратегії розвитку територіальної громади.

До анкети можуть входити питання, що характеризують респондента: його стать та вік, тривалість проживання на території громади, кількість неповнолітніх дітей, які мешкають у сім'ї, наявність власної нерухомості, місце роботи чи посада.

Важливою може бути пропозиція мешканцям оцінити загалом якість життя у громаді.

Наступні запитання стосуються оцінки рівня таких складових соціально-економічного розвитку населених пунктів територіальної громади: задоволення трудовою діяльністю; стан правопорядку, медичного обслуговування, торгівлі та діяльності закладів ресторанного господарства; функціонування дошкільних та шкільних закладів; забезпечення енергоресурсами (електроенергією, природним газом, паливом), водопостачання та водовідведення; стан сільських вулиць та їх освітлення; забезпечення дорогами із твердим покриттям між населеними пунктами та їх якість; наявність автобусного сполучення; екологічний стан і порядок на території громади; телебачення, д्रोнове радіомовлення, пошта, телефон, мобільний зв'язок, інтернет, культурне життя, умови для дозвілля та відпочинку, побутові послуги, забезпечення житлом молодих сімей.

Варто передбачити оцінку респондентами якісного рівня надання послуг для ведення особистих селянських господарств, наявності умов для утримання сільськогосподарських тварин і птиці, можливостей для створення сільськогосподарських обслуговувальних кооперативів. Доцільно в анкету включити питання щодо стану сплати податків і місцевих зборів суб'єктами господарювання (як джерела фінансування соціального розвитку громади), наявності умов для започаткування та ведення власної справи та ін.

Для оцінювання перспектив розвитку важливим є з'ясування основних переваг територіальної громади. Корисною може бути точка зору мешканців про причини, що спонукають жителів залишати населений пункт. Під час розробки стратегії важливою є думка жителів громади щодо причин, які заважають розвитку громади. Ураховуючи обмеженість фінансових можливостей, жителям варто визначитися з головними завданнями громади, що мають вирішуватися в першу чергу. У зв'язку з цим в анкеті можуть бути передбачені запитання щодо оцінки наявних ресурсів подальшого розвитку громади.

Соціальний паспорт територіальної громади є основою для формування інвестиційного паспорта громади й може складатися з чотирьох розділів: Перший розділ («Основні дані про громаду») має містити таку інформацію: розташування (центр) громади, дані про сільського (селищного) голову та секретаря

ради; характеристика населення громади, демографічної ситуації, населених пунктів та їх площі; земельний і житловий фонд; інженерні комунікації; внутрішньопоселенські та міжпоселенські транспортні комунікації; бюджет громади, обсяги залучених інвестицій.

Другий розділ («Послуги, що надаються на території громади») включає такі дані: послуги працевлаштування, закладів охорони здоров'я, освітніх, соціальних, інформаційно-комунікаційних, банківських установ, закладів культури та громадського відпочинку, спортивних закладів; пасажирські перевезення; наявність історичних та історико-архітектурних пам'яток, туристичних об'єктів.

Третій розділ («Бюджетоформувальні суб'єкти») містить інформацію про наявні сільськогосподарські, промислові, транспортні, будівельні підприємства, фермерські господарства, заклади торгівлі та ресторанного господарства, побутового обслуговування, підприємства житлово-комунального господарства, які формують бюджет територіальної громади.

Четвертий розділ («Ресурси розвитку громади») включає дані про людські ресурси, географічне положення, туристичну привабливість, природно-кліматичні умови, природні ресурси, наявні вільні земельні ділянки й будівлі та приміщення, що не використовуються, можливі об'єкти першочергового інвестування.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Про актуальність розвитку громад і територій свідчить те, що ця наукова проблематика є предметом діяльності провідних економічних науково-дослідних установ та закладів вищої освіти країни. У статті досліджено генезис інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку громад і територій за останні роки, процесів децентралізації влади в Україні, що супроводжуються передачею значної кількості повноважень від державних органів на місцевий рівень. З огляду на доцільність стратегування розвитку громад і територій, обґрунтовано системний підхід до формування стратегій, що передбачає такі етапи, як організаційно-інформаційний, дослідницько-аналітичний, проектний, планово-прогностичний, інституційний.

Уточнено структуру анкети для опитування мешканців, що має за мету з'ясування осно-

вних проблем сільського розвитку для врахування їх під час розробки стратегії розвитку територіальної громади. Зокрема, запропоновані запитання дозволяють визначити перспективи розвитку фермерських та особистих селянських господарств і формування на їх основі сільськогосподарських обслуговувальних кооперативів. Важливою є оцінка мешканцями перспектив ресурсного забезпечення фінансової спроможності громади в умовах децентралізації. Соціальний паспорт територіальної громади, який є основою для формування інвестиційного паспорта, може мати чотири розділи: основні дані про громаду; послуги, що надаються на території громади; бюджетоформувальні суб'єкти, ресурси розвитку громади.

Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі полягають у необхідності продовження вивчення особливостей стратегування сільського розвитку за умови реформування економіки та соціальної сфери, зокрема здійснення шкільної та медичної реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. О. М. Бородіної, О. В. Шубравської; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ, 2018. – 152 с.
2. Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / И. Ансофф ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – Москва : Экономика, 1989. – 519 с.
3. Вишневський О. С. Загальна теорія стратегування: від парадигми до практики використання : монографія / О. С. Вишневський ; Інститут економіки промисловості НАН України. – Київ, 2018. – 156 с.
4. Стратегування регіонального розвитку: теорія, методологія, концепція : монографія / М. І. Зверяков, Н. О. Кухарська, Н. А. Клевцевич, О. С. Шараг. – Одеса : Атлант ВОІ СОІУ, 2019. – 241 с.
5. Іванов С. В. Концепція соціальної держави як теоретична база розвитку сільських територій / С. В. Іванов, М. Є. Рогоза, В. І. Перебийніс // Економічний вісник Донбасу. – 2016. – № 1 (43). – С. 51–55.
6. Кім В. Чан. Перехід до блакитного океану : пер. з англ. / Кім В. Чан, Моборн Рене. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. – 286 с.
7. Кім В. Чан. Стратегія блакитного океану. Як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції : пер. з англ. / Кім В. Чан, Моборн Рене. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. – 270 с.
8. Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
9. Перебийніс В. І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій / В. І. Перебийніс, В. І. Гавриш, Ю. В. Перебийніс // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 79–84.
10. Перебийніс В. І. Соціоекономіка як перспективна модель розвитку сільського господарства / В. І. Перебийніс // Вісник ХНАУ. Сер. : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 190–195.
11. Перебийніс В. І. Сучасні проблеми розвитку територій і територіальних громад / В. І. Перебийніс, М. Є. Рогоза // Нова стратегія регіонального розвитку України: шлях до майбутнього : матеріали XI Пленуму Правління Співки економістів України. – Київ : СЕУ, 2019. – С. 253–259.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 13. – С. 91.

13. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 13. – С. 90.
14. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385-п. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014> (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
15. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214-п. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015> (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
16. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 932-п. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015> (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 24. – С. 170.
18. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 34. – С. 1167.
19. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014> (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
20. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015> (дата звернення: 01.03.2019). – Назва з екрана.
21. Соціоекологічні пріоритети сталого розвитку сільських територій : монографія / [В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук, М. В. Ільїна та ін.]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Київ, 2016. – 351 с.
22. Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій в Україні : збірник матеріалів Шістнадцятих річних зборів Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 1 черв. 2017 р.). – Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. – 404 с.
23. Трансформація сільського розселення в Україні : колективна монографія / за ред. Т. А. Заяць. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2017. – 298 с.
24. Candler A. D. **Strategy and Structure : Chapters in the History of American Enterprise** / A. D. Candler. – Boston : MIT Press, 1990. – 463 p.

REFERENCES

1. Borodina, O. M. & Shubravska O. V. (Eds.). (2018). *Ahrarnyi i silskyi rozvytok dlia zrostannia ta onovlennia ukraiinskoi ekonomiky: naukova dopovid [Agricultural and Rural Development for Growth and Renewal of the Ukrainian Economy: Scientific Report]*. Kyiv : Derzhavna ustanova “Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
2. Ansoff, I. (1989). *Strategicheskoye upravleniye [Strategic Management]*. L. I. Yevenko (Ed.). Moscow : Ekonomika [in Russian].

3. Vishnevskiy, O. S. (2018). *Zahalna teoriia stratehuvannia: vid paradyhmy do praktyky vykorystannia: monohrafiia* [General Strategy Theory: from Paradigm to Practice: Monograph]. Kyiv : Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Zveriyakov, M. I., Kuharska, N. O., Klevtsevykh, N. A. & Sharah, O. S. (2019). *Stratehuvannia rehionalnoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, kontseptsii: monohrafiia* [Regional Development Strategy: Theory, Methodology, Concept: monograph]. Odesa: Atlant VOI SOIU [in Ukrainian].
5. Ivanov, S. V., Rogoza, M. Y. & Perebyynis, V. I. (2016). Kontseptsiiia sotsialnoi derzhavy yak teoretychna baza rozvytku silskyh terytorii [Concept of Welfare State as Theoretical Basis for Rural Areas Development]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, 1, 51–55 [in Ukrainian].
6. Chan, Kim W. & Mauborgnez, Renee. (2018). *Perekhid do blakytneho okeanu* [Blue Ocean Shift]. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
7. Chan, Kim W. & Mauborgnez, Renee. (2018). *Stratehiya blakytneho okeanu. Yak stvoryty bezhmarnyi rynkovyi prostir i pozbutysia konkurentsiii* [Blue Ocean Shift: Beyond Competing – Proven Steps to Inspire Confidence and Seize New Growth]. Kharkiv : Knyzhkovyi klub “Klub simeinoho dozvillia” [in Ukrainian].
8. Metodolohiia stratehichnoho planuvannia rozvytku obiednanyh terytorialnyh hromad v Ukraini [Methodology of Strategic Planning of United Territorial Communities Development in Ukraine]. Retrieved from: https://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].
9. Perebyynis, V. I., Havrysh, V. I. & Perebyynis, Y. V. (2014). Derzhavne rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskyh terytorii [State Regulation of Socio-Economic Development of Rural Areas]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli: Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 1, 79–84 [in Ukrainian].
10. Perebyynis, V. I. (2015). Sotsioekonomika yak perspektyvna model rozvytku silskoho hospodarstva [Socioeconomy as Promising Model of Agricultural Development]. *Visnyk KHNAU. Seriiia Ekonomichni nauky*, 3, 190–195 [in Ukrainian].
11. Perebyynis, V. I. & Rogoza, M. Y. (2019). Suchasni problemy rozvytku terytorii i terytorialnyh hromad [Modern Problems of Areas and Territorial Communities Development]. Proceedings from: *XI Plenum Pravlinnia Spilky ekonomistiv Ukrainy. Nova stratehiia rehionalnoho rozvytku Ukrainy: shliakh do maibutnoho* [XI Plenum of the Board of the Union of Economists of Ukraine. New Strategy for Regional Development of Ukraine: Way to Future]. (pp. 253–259). Kyiv : SEU [in Ukrainian].
12. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnyh hromad : Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 157-VIII [Law of Ukraine “On voluntary association of territorial communities” of February 5 2015 N 157-VIII]. *Vidomosti Verhovnoii Rady – Supreme Council Bulletin*, 13, p. 91 [in Ukrainian].
13. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 156-VIII [Law of Ukraine “On principles of State Regional Policy” of February 5 2015 No156-VIII]. *Vidomosti Verhovnoii Rady – Supreme Council Bulletin*, 13, p. 90 [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehiii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnia 2014 roku № 385-p. [On approving the State Regional Development Strategy for the period up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014 No385-p.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014> (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnyh terytorialnyh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 8 kvit. 2015 roku № 214-p. [On approving the Methodology of Capable Territorial Communities formation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 8, 2015 N 214-p.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015> (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia rehionalnyh stratehii rozvytku i planiv zahodiv z yih realizatsiii, a takozh provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsiii zaznachenyh rehionalnykh stratehii i planiv zahodiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11 lystopada 2015 roku № 932-p. [On approving the Procedure for Development of Regional Development Strategies and action plans for their implementation, as well as monitoring and evaluation of implemented regional strategies and action plans performance: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 11, 2015 N 932-p.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015> (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].
17. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-BP zi zminamy [Law of Ukraine “On local self-government in Ukraine” of May 21 1997 No280/97-BP with amendments]. *Vidomosti Verhovnoii Rady – Supreme Council Bulletin*, 24, p. 170 [in Ukrainian].
18. Pro spivrobotnytstvo terytorialnyh hromad : Zakon Ukrainy vid 17 chervnia 2014 roku № 1508-VII [Law of Ukraine “On cooperation of territorial communities” of June 17 2014 No1508-VII]. *Vidomosti Verhovnoii Rady – Supreme Council Bulletin*, 34, p. 1167 [in Ukrainian].
19. Pro shvalennia Kontseptsiii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoii orhanizatsiii vlady v Ukraini: **Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 roku № 333-r.** [On approving the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Government in Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 1, 2014 No333-p.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014> (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].
20. Pro shvalennia Kontseptsiii rozvytku silskyh terytorii : **Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2015 roku № 995-r.** [On Approving the Concept of Rural Development: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 23, 2015 N 995-p.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015> (accessed 01 March 2019) [in Ukrainian].
21. Kutsenko, V. I., Ostafiichuk, Y. V., Iliina, M. V., et al. (2016). *Sotsioekologichni priorytety staloho rozvytku silskyh terytorii: monohrafiia [Socioecological Priorities for Sustainable Rural Areas Development: monograph]*. Kyiv : **Derzhavna ustanova “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoii akademiii nauk Ukrainy”** [in Ukrainian].
22. Suchasni problemy ta perspektyvy staloho rozvytku silskyh terytorii v Ukraini [Contemporary Problems and Prospects for Sustainable Rural Areas Development in Ukraine]. (2017). *Proceedings from: Shistnadsyati richni zbory Konhresu vchenyh ekonomistiv-ahrarykiv ta Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Sixteenth Annual Meeting of the Congress of Agrarian Economists and the International Scientific and Practical Conference]* Kyiv : NNTS “IAE” [in Ukrainian].
23. Zaiats, T. A. (Ed.). (2017). *Transformatsiia silskoho rozselennia v Ukraini: kolekt. monohrafiia [Transformation of Rural Settlement in Ukraine: multi-authored monograph]*. Kyiv : Instytut demohrafii ta sotsial'nyh doslidzhen' im. M. V. Ptuhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
24. Candler, A. D. (1990). *Strategy and Structure: Chapters in the History of American Enterprise*. Boston : MIT Press [in English].

Н. Е. Рогоза, доктор экономических наук, профессор; **В. И. Перебийнос**, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Институциональное обеспечение развития и стратегирование общин и территорий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании генезиса институализации развития общин и территорий, обосновании теоретико-методического обеспечения их стратегирования. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели в работе использованы общенаучные методы исследования: анализа и синтеза, качественного сравнения, теоретического обобщения, системного подхода. **Результаты.** Исследован генезис институционального обеспечения развития сельских общин и территорий в последние годы в условиях децентрализации власти в Украине, который сопровождается передачей значительного количества полномочий от государственных органов на местный уровень. Учитывая целесообразность стратегирования развития общин и территорий, обоснован системный подход к формированию стратегий, предусматривающий такие этапы, как организационно-информационный, исследовательско-аналитический, проектной, планово-прогностический, институциональный. Уточнена структура анкеты для опроса жителей общины, целью которой является диагностика основных проблем сельского развития для учета их при разработке стратегии развития территориальной общины. В частности, целью предложенных вопросов является определение перспектив развития фермерских и личных крестьянских хозяйств, формирование на их основе сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов, а также перспектив ресурсного обеспечения финансовой возможности общины в условиях децентрализации. Установлено, что социальный паспорт территориальной общины, который является основой для формирования инвестиционного паспорта, может иметь четыре раздела: основные данные про общину; услуги, получаемые на территории общины; бюджетобразующие субъекты; ресурсы развития общины. **Практическая значимость результатов исследования.** Разработанные подходы могут быть использованы в территориальных общинах для разработки стратегий социально-экономического развития.

Ключевые слова: общины, территории, развитие, стратегирование, стратегии, институциональное обеспечение.

M. Rogoza, Dr. Econ. Sci., Professor; V. Perebyynis, Dr. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Institutional Support for Development and Strategizing of Communities and Areas.**

Annotation. Purpose. The article is aimed at studying the genesis of the development of communities and areas, justifying the theoretical and methodological support for their strategizing. **Methodology of research.** In carrying out the research, such general scientific research methods as analysis and synthesis, qualitative comparison, theoretical synthesis, systematic approach have been used. **Findings.** The genesis of institutional support for the development of rural communities and areas in Ukraine has been investigated. In recent years, the decentralization of power in Ukraine has been accompanied with the transfer of a large number of authorities from state bodies to the local level. Given the expediency of strategizing for the development of communities and areas, the systematic approach to the formation of strategies, which provides for organizational and informational, research and analytical, project-oriented, planning and prognostic, institutional stages, has been substantiated. The structure of the questionnaire for interviewing residents of the community and the social passport of the territorial community has been clarified. It aims to diagnose the main problems of rural development which are to be taken into account when developing a territorial community development strategy. In particular, the proposed questions aim to identify the prospects for the development of farming enterprises and personal peasant households as well as the formation of agricultural service cooperatives on their basis and the prospects of resource provision for the financial capacity of the community in the context of decentralization. It has been established that the social passport of the territorial community, which is the basis for the formation of the investment passport, can have four sections: basic data on the community, services provided in the community, budget-forming entities, community development resources. **Practical value.** The developed approaches can be used in territorial communities to develop strategies for socio-economic development.

Keywords: communities, areas, development, strategizing, strategies, institutional support.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Т. П. ЯХНО, кандидат економічних наук, доцент
(Львівський торговельно-економічний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в аналізі та оцінці переваг і недоліків традиційних та нетрадиційних методів, зокрема економіко-соціологічних, а також визначенні доцільності формування й використання комплексного підходу до аналізу споживчого ринку на ґрунті економіко-соціологічних концепцій (екологічної, структурної, неінституціональної, політико-економічної, соціокультурної, феноменологічної та політико-культурної), що дають різне уявлення про ринок і дозволяють дослідити стан споживчого ринку в контексті розвитку національної економіки. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Узагальнено погляди науковців на сутність і методичний інструментарій дослідження стану споживчого ринку, на існуючі підходи та методи дослідження. Обґрунтовано доцільність використання економіко-соціологічних методів, які ґрунтуються на економіко-соціологічних концепціях, а також комплексного підходу до дослідження стану споживчого ринку в контексті розвитку національної економіки. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що запропонований комплексний підхід до аналізу дозволяє розширити уявлення про сучасний споживчий ринок і визначити його не тільки як систему регулярного, переважно грошового, взаємовигідного, добровільного та змагального обміну благами, але також як систему взаємодії його учасників, яка регулюється (крім цін) їх структурними зв'язками, інституційними формами, владними ієрархіями й культурними конструкціями; проведений огляд методичних підходів дав можливість сформулювати авторське бачення методики подальшого аналізу розвитку України та її національної економіки, ґрунтуючись на результатах аналізу стану споживчого ринку, зокрема, через його проведення за двома етапами: визначення рівня економічного розвитку України за показниками стану споживчого ринку та визначення можливостей і меж оцінки соціального розвитку України за показниками стану споживчого ринку. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці формування моделі розвитку національної економіки України та для проведення об'єднаного дослідження розвитку національної економіки та споживчого ринку України.*

Ключові слова: дослідження, аналіз, національна економіка, розвиток, споживчий ринок, економіко-соціологічні методи, економіко-соціологічні концепції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства, його перехід до наступної фази обумовлює кардинальні зміни у функціонуванні споживчого ринку як складової економіки країни, що позначається на його сутності й коригує мету розвитку. Оскільки споживчий ринок є певною мірою відображенням розвитку національної економіки, а також розвитку людини як суб'єкта соціально-економічних відносин, виникає необхідність

розгляду споживчого ринку та його особливостей через призму нових соціально-економічних відносин, що зумовлені переходом до постіндустріального суспільства. Вивчення закономірностей, тенденцій і суперечностей розвитку споживчого ринку у трансформаційних суспільствах, а також його впливу на розвиток країн як соціально-економічних систем та їх національних економік є надзвичайно актуальним завданням сучасної економічної науки. Це зумовлено тим, що на цьому ринку переплітаються ключові інтереси населення і

виробників кінцевої продукції, а за своїм призначенням він виконує багатогранні функції життєзабезпечення населення; є механізмом зворотного стимулювального впливу на весь комплекс галузей економіки, а їх випереджувальний розвиток – передумова прискорення темпів економічного зростання країни. Необхідність теоретичного обґрунтування місця і ролі споживчого ринку в забезпеченні розвитку національної економіки України, розкриття тенденцій його функціонування в сучасних умовах, а також розробка практичних рекомендацій із розвитку національної економіки України, який ідентифікується станом внутрішнього споживчого ринку, обумовили актуальність написання цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей становлення та розвитку споживчого ринку у трансформаційній економіці, розробленню інституційних засад його регулювання в умовах глобалізації присвятили свої праці такі відомі українські економісти, як О. Азарян, В. Базилевич, В. Іванюта, О. Березін, В. Бодров, З. Варналій, В. Геєць, Н. Гражевська, В. Гросул, П. Єщенко, А. Ігнатюк, І. Крючкова, Г. Купалова, В. Лагутін, Л. Лігоненко, Ю. Лисенко, В. Ляшенко, С. Ніколенко, О. Манжура, І. Мазур, А. Мазаракі, В. Мандибуря, В. Онегіна, В. Писаренко, О. Пустовойт, І. Радіонова, В. Радченко, М. Рогоза, М. Скрипниченко, В. Точилін, Г. Филюк, О. Чернявська, А. Чухно, О. Шкурупій та ін.

Щодо наукових доробок українських учених із питань розвитку різних систем, зокрема соціально-економічних, від рівня підприємства до суспільства загалом та споживчого ринку, зокрема, то привертають увагу дослідження О. Березіна, О. Богатирьова, К. Вергал, В. Влащенко, І. Вовканича, В. Гейця, В. Герасимчук, В. Гриньової, О. Гальчинського, О. Гриценко, А. Козаченко, О. Кузьміна, Ю. Лисенка, О. Макари, І. Маркіної, Л. Мельник, С. Ніколенко, В. Перебийноса, Ю. Погорелова, О. Раєвневої, М. Рогози, Ю. Сафонова, В. Ткаченко, О. Чухно, Л. Шимановської-Діанич та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Віддаючи належне доробку вчених у зазначеній сфері, слід зауважити, що поглибленого дослідження вимагають такі питання: теоретичних, методологічних та методичних засад дослідження споживчого ринку в контексті сучасних проблем розвитку соціально-

економічних систем; дослідження стану споживчого ринку України через його оцінку за критерієм забезпечення макроекономічної та соціальної стабільності; розробки заходів із розвитку споживчого ринку як індикатора державної економічної політики та вдосконалення соціальної компоненти розвитку національної економіки у вимірі емпірики споживчого ринку. Потреба такого комплексного дослідження споживчого ринку як індикатора розвитку національної економіки обумовила вибір теми, визначила мету, завдання, структуру та логіку побудови цієї статті.

Отже, мета статті полягає в аналізі та оцінці переваг і недоліків традиційних та нетрадиційних методів, зокрема економіко-соціологічних, а також визначенні доцільності формування й використання комплексного підходу до аналізу споживчого ринку на ґрунті економіко-соціологічних концепцій (екологічної, структурної, неінституціональної, політико-економічної, соціокультурної, феноменологічної та політико-культурної), що дають різне уявлення про ринок і дозволяють дослідити стан споживчого ринку в контексті розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Опрацювання низки літературних джерел дозволило визначити такі передумови дослідження:

– методологія проведення оцінки стану й розвитку споживчого ринку має складну структуру та не стандартизована. Основною метою проведення дослідження споживчого ринку є визначення диспропорцій і невикористаних можливостей задля розробки програми його розвитку;

– під час проведення оцінки стану й розвитку споживчого ринку найчастіше використовують такі методи: системний аналіз; статистичні методи (балансовий, індексний та ін.); методи соціологічних досліджень; факторний, регресійний і кореляційний аналізи; експертні методи (засновані на інтуїтивному передбаченні розвитку досліджуваного об'єкта фахівцями-експертами) [1–4, 6–17];

– більшість з описаних у науковій літературі методичних підходів присвячені питанням дослідження регіональних споживчих ринків; щодо підходів до дослідження стану споживчого ринку на рівні національної еко-

номіки, то їх опис у науковій літературі майже відсутній;

– основою економічної діагностики процесів, що відбуваються на споживчому ринку, визнається аналіз кон'юнктури. Економічна кон'юнктура трактується як «... форма прояву на ринку системних факторів та умов відтворювального процесу в їх постійному розвитку та взаємодії з урахуванням конкретного історичного аспекту, що виражається в певному співвідношенні попиту, пропозиції та динаміки цін» [10]. Аналіз кон'юнктури споживчого ринку здійснюється за такими напрямками [10, 13]: попит, запаси, виробництво, ціни, експорт та імпорт, споживання;

– пропонується використовувати комплексну оцінку стану споживчого ринку за допомогою таких показників [7]: обсяг виробництва споживчих товарів на душу населення; обсяг продажів на душу населення; обсяг послуг на душу населення; співвідношення обсягу й норми споживання продовольчих товарів; співвідношення частки вітчизняних та імпортованих товарів; співвідношення обсягу й норми споживання непродовольчих товарів; рівень забезпеченості товарами тривалого користування; частка якісних товарів відносно загального обсягу реалізованої продукції; ступінь задоволеності потреб населення (коефіцієнт асортименту пропонованих товарів/послуг – відношення отриманих до кількості видів, яких потребує населення); співвідношення обсягу наданих послуг і нормативів їх надання; співвідношення між споживанням продовольчих товарів і непродовольчих товарів; співставлення спожитих послуг до обсягу спожитих товарів; співвідношення платоспроможного попиту населення та пропозиції споживчих товарів і послуг; пропорції між споживанням і виробництвом товарів і послуг; співвідношення між обсягом обороту роздрібною торгівлю та обсягом товарних запасів.

Зважаючи на вищезначене, можна підсумувати, що успіх комплексного дослідження споживчого ринку залежить від доступної статистичної та іншої інформації щодо його суб'єктів. Однак, практика показує, що такі відомості відсутні в наявних офіційних джерелах статистики, а отже, виникає питання щодо необхідності вдосконалення процесу та методів оцінки стану й розвитку споживчого ринку, які включатимуть в себе не тільки етап

і методи аналізу наявної інформації, а й етап і методи збору та обробки необхідних статистичних даних.

Таким чином, можна дійти загального висновку, що найчастіше дослідники, формуючи методичний підхід до аналізу споживчого ринку, беруть за основу варіант концептуалізації ринку, який запропонований ідеальною моделлю неокласичної економічної теорії. Тут він постає як переважно ціновий механізм регулювання попиту та пропозиції, що приводяться до рівноваги силами вільної конкуренції між незалежними й раціональними учасниками ринку.

Однак ця модель не задовольняє завдання аналізу повністю. Це зумовлено не тільки тим, що її передумови є занадто абстрактними й не дуже реалістичні щодо значної частини відомих нам ринків (тим більше споживчого, специфіка якого істотно зумовлена людською поведінкою). Проблема полягає в іншому. Те, що часто подається як універсальний підхід до аналізу ринків, насправді виявляється глибоко специфічним, а отже, не виключає існування інших підходів до побудови теоретичних моделей. Важливим є і те, що поряд із методом більш-менш конвенційного (такого, який поділяє більшість науковців) теоретичного моделювання із властивим йому дедуктивним висновком і виявленням найбільш важливих зв'язків, що стосуються поведінки учасників споживчого ринку, можуть використовуватися альтернативні методи, які не просто допускають інші передумови, але і ґрунтуються на інших принципах.

З'ясовуючи підходи до формування методики аналізу споживчого ринку, слід виходити з його визначення як відкритої, динамічної і багатофункціональної системи, що здатна до саморегулювання і має змінні межі, структурні та кон'юнктурні коливання, а рух такої системи визначає взаємодія основних суб'єктів ринку (найчастіше – постачальник, споживач, посередник), яка здійснюється через економічний обмін споживчими товарами та послугами й забезпечує узгодження різноспрямованих інтересів названих суб'єктів і координацію їх суб'єктивних цінностей в умовах обмежених ресурсів. Зважаючи на це, споживчий ринок повинен досліджуватися як основа розвитку національної економіки України, а його стан має виступати індикатором процесів, що відбуваються у країні (передусім, в економіці, а

також у соціальній сфері). Аналіз споживчого ринку повинен бути комплексним – таким, що ґрунтується на використанні економіко-соціологічних методів. Основною перевагою такого підходу до аналізу споживчого ринку є те, що він виходить із необхідності методологічного плюралізму й дозволяє використовувати різноманітні економіко-соціологічні методи, зокрема, історико-генетичний, статистичний та феноменологічний [2].

За використання історико-генетичного методу, який вивчає ринок як місце торгівлі та як сукупність організаційних форм (у тому числі, ринків товарів і послуг кінцевого споживання), можна простежити виникнення первинних форм ринкового обміну та їх подальшу еволюцію, а потім, на основі зіставлення і виявлення найбільш стійких форм обміну, виходити на відповідне узагальнення, як це робив, наприклад, у своїх знаменитих працях Ф. Бродель [5]. Безумовно, цей метод не позбавлений серйозних недоліків, адже через значне різноманіття господарських форм з'являється велика кількість історичних фактів, які досить складно описати, а прагнення до описовості та індуктивний характер висновків серйозно обмежують можливості побудови будь-якої теорії. Одночасно цей метод має і свої переваги – він дозволяє звертатися до конкретних форм господарства, не втрачаючи при цьому зв'язок із цими формами у процесі теоретизування.

З позицій статистичного методу, споживчий ринок постає як сукупність диференційованих сегментів, або ніш. Визначення критеріїв сегментації дозволяє встановити його внутрішні й зовнішні кордони, а далі представляти такий ринок у вигляді набору агрегованих вартісних і натуральних параметрів (наприклад, обсяг платоспроможного попиту). Цей метод, на жаль, не позбавлений певного спрощення понять, через те, що до ринку, у цьому випадку, зараховують фактично будь-які товарно-грошові потоки. Разом із тим цей метод є найбільш простим і, оперуючи відомими обсягами товарних, грошових і трудових ресурсів, дозволяє достатньо чітко виділяти об'єкт вивчення, визначаючи межі ринку та його окремих сегментів (за територіями, видами товарів, типами продавців і споживачів). Важливо й те, що цей метод дає змогу здійснювати різноманітні вимірювання, надаючи ринковим параметрам кількісну визначеність.

Феноменологічний метод пропонує розглянути споживчий ринок як продукт взаємодії його учасників. Вихідним пунктом тут виступає їх суб'єктивне (точніше, інтерсуб'єктивне) сприйняття того, що відбувається. Аналізуючи зміст цього сприйняття, можна виявити панівні й найбільш актуальні уявлення про такий ринок. Наближаючи нас до основних діючих осіб ринку, цей метод дозволяє оцінити те, як вони комунікують між собою, що, у свою чергу, дає змогу виводити поняття не з абстрактних передумов, а формувати їх зміст із суджень самих учасників ринку.

Отже, поєднання методів здатне забезпечити бажаний результат оцінки соціально-економічної системи макрорівня, зокрема національної економіки країни, до якої в якості індикатора залучається аналіз споживчого ринку (також досить складної системи, якщо це розглядати з позиції сучасних господарських процесів, а не спрощено з позиції неокласичної парадигми ринку). За цих умов феноменологічний метод, який вивчає взаємодію учасників ринку, допомагає встановити об'єкт і попередньо ознайомитися з ним. Історико-генетичний метод через аналіз виникнення і еволюцію найбільш стійких організаційних форм приводить до родового поняття ринку й через теоретичне моделювання добудовує це вихідне поняття додатковими передумовами, на ґрунті яких формується механізм, що координує дії учасників ринку. А статистичний метод через використання відповідних показників і технік їх аналізу знову повертає нас до емпіричного спостереження об'єкта, допомагаючи визначати (перевизначати) його зовнішні та внутрішні межі, відкриваючи можливість для емпіричного використання теоретичних моделей.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

– використання комплексного підходу до дослідження стану споживчого ринку дозволяє, на першому етапі, визначити ринок як форму господарства, де блага виробляються для обміну, а не адміністративного перерозподілу або власного споживання, і виділити п'ять його критеріальних характеристик: відносну регулярність, тобто постійне повторення угод купівлі-продажу; регулярність і відносну універсальність обмінних операцій та частковість

бартерних операцій; еквівалентність обміну; добровільність участі в обміні благами, і відповідно, відсутність позаекономічного примусу; змагальність господарських агентів, під якою в цьому випадку розуміється здатність продавців і покупців, долаючи опір контрагентів, впливати на рівень цін та інші умови обміну, значимі для отримання вигоди;

– використання економіко-соціологічних методів, на яких ґрунтується комплексний підхід до аналізу споживчого ринку, дозволяє конкретизувати деякі положення, зроблені раніше [18]. Це стосується положення про ринок як систему регулярного, переважно грошового, взаємовигідного, добровільного та змагального обміну благами. Відповідно до змісту конкретизації варто зазначити таке: там, де обмін випадковий, а блага спочатку виробляються не для продажу, де спочатку порушується принцип взаємної вигоди, застосовується позаекономічний примус або відсутня змагальність, що впливає на співвідношення попиту та пропозиції, ринковий обмін не виникає, а отже, відсутня і ринкова форма господарства;

– позиція методологічного плюралізму дає можливість із різних сторін подивитися на один і той же об'єкт – на споживчий ринок. Такі засади дозволяють доповнити вихідне поняття ринку категорією соціальних відносин між його учасниками. Соціальні відносини не просто «мають значення», вони утворюють сам механізм формування умов ринкової форми господарювання, які тільки здаються «природними» (відповідними природі людей) та «спонтанними» (саморегульовальними), що дозволяє розширити уявлення про сучасний споживчий ринок і визначити його не тільки як систему регулярного, переважно грошового, взаємовигідного, добровільного та змагального обміну благами, але також як систему взаємодії його учасників, яка регулюється (крім цін) їх структурними зв'язками, інституційними формами, владними ієрархіями й культурними конструкціями;

– проведений огляд методичних підходів дав можливість сформулювати бачення методики подальшого аналізу розвитку України та її національної економіки, ґрунтуючись на результатах аналізу стану споживчого ринку, зокрема через його проведення за двома етапами: визначення рівня економічного розвитку України за показниками стану споживчого ринку та ви-

значення можливостей і меж оцінки соціального розвитку України за показниками стану споживчого ринку;

– доцільність використання вищезазначеного комплексного підходу до дослідження стану споживчого ринку визначається ще й тим, що в основі економіко-соціологічних методів, які є його базою, знаходяться економіко-соціологічні концепції, які дають різне уявлення про ринок, зокрема: екологічна, відповідно до якої ринок постає як сукупність ніш, зайнятих різними популяціями організацій; структурна, що аналізує ринок як сукупність мережових зв'язків між його учасниками; неоінституціональна, яка акцентує роль правил у функціонуванні ринку; політико-економічна, яка аналізує роль владних відносин у взаємодії між учасниками ринку; соціокультурна, яка представляє ринок як культурний конструкт; феноменологічна, що визначає ринок із точки зору сукупності значень, вироблених його учасниками; політико-культурна, яка пов'язана з розумінням ринку як організаційного поля;

Усе вищенаведене дозволяє вдосконалити методологію об'єднаного аналізу розвитку економіки країни й розвитку ринку, особливістю якої є визнання того, що провідну роль у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням відіграє людина, а заснована на цьому вихідному положенні методика аналізу дозволяє описати зв'язок між кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва, що визначений у середньому на одну людину, та станом споживчого ринку, який визначений за низкою основних параметрів (рівень споживчих цін, обсяг роздрібного товарообороту, кількість об'єктів роздрібною торгівлі, обсяг продажу споживчих товарів, вироблених в Україні та представлених на внутрішньому ринку), а також кількісно оцінити таку залежність.

Розгляд цих питань буде предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарян Е. М. Потребительский рынок: становление и развитие : монография / Е. М. Азарян. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2002. – 190 с.

2. Анализ рынков в современной экономической социологии / отв. ред. В. В. Радаев, М. С. Добрякова. – Москва : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2008. – 424 с.
3. Апопій В. В. Ринок споживчих товарів в Україні: проблеми сучасного розвитку / В. В. Апопій // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 4. – С. 115–123.
4. Бессонова Н. Ю. Инфраструктура потребительского рынка региона: проблемы управления резервами / под ред. С. Н. Семенова. – Саратов : СГСЭУ, 2006. – 252 с.
5. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. Т. 2. Игры обмена / Ф. Бродель. – Москва : Прогресс, 1988. – 315 с.
6. Венгер В. В. Показники економічного зростання: галузевий аспект / В. В. Венгер // Причорноморські економічні студії. – 2016. – № 7. – С. 33–37.
7. Галиахметов Р. А. Развитие регионального потребительского рынка / Р. А. Галиахметов, Е. В. Кутяшова. – Ижевск : Изд-во ИжГТУ, 2004. – 156 с.
8. Глуха Г. Я. Система показателей экономического зростання / Г. Я. Глуха // Академічний огляд. – 2013. – № 2 (39). – С. 5–12.
9. Елисеєва И. И. Общая теория статистики : учебник / И. И. Елисеєва, М. М. Юзбашев. – Москва : Финансы и статистика, 2004. – 656 с.
10. Киселева Е. Н. Рынок продовольственных товаров : учеб. пособие / Е. Н. Киселева, О. В. Власова, Е. Б. Коннова. – Москва : Вузовский учебник, 2009. – 162 с.
11. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання : монографія / В. Д. Лагутін. – Київ : КНТЕУ, 2008. – 327 с.
12. Лігоненко Л. О. Споживчий ринок України: методологія дослідження та регулювання : монографія / Л. О. Лігоненко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 307 с.
13. Мошин Ю. Н. Анализ конъюнктуры потребительского рынка : учеб. пособие / Ю. Н. Мошин, А. Ю. Мошин. – Москва : изд-во УРАО, 2004. – 168 с.
14. Мхитарян В. С. Эконометрика : учеб.-метод. комплекс / В. С. Мхитарян, М. Ю. Архипова, В. П. Сиротин. – Москва : Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 144 с.
15. Терещенко Н. Н. Методологические подходы к экономической диагностике состояния и развития потребительского рынка : монография / Н. Н. Терещенко. – Красноярск : Красноярский торгово-экономический институт, 2007. – 208 с.
16. Терещенко Н. Н. Экономическая диагностика состояния и развития потребительского рынка : монография / Н. Н. Терещенко. – Москва : Креативная экономика, 2008. – 384 с.
17. Тихомиров Н. П. Методы эконометрики и многомерного статистического анализа : учебник / Н. П. Тихомиров. – Москва : Экономика, 2011. – 647 с.
18. Яхно Т. П. Теорії добробуту як теоретичне підґрунтя для визначення сутності сучасного споживчого ринку / Т. П. Яхно, Л. М. Шимановська-Діанич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : збірник наукових праць ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». – 2018. – Вип. 3 (131) – С. 140–146.

REFERENCES

1. Azaryan, Ye. M. (2002). *Potrebitelskiy rinok: stanovleniye I razvitiye: monografiya [Consumer Market: Formation and Development: Monographia]*. Doneck : IEP NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Radaev, V. V. (Eds.) (2008). *Analiz rynkov v sovremennoy ekonomicheskoy sociologii [Market analysis in modern economic sociology]*. Moskva : Izd.dom GU-VSHE [in Russian].

3. Apopii, V. V. (2002). Rynok spozhyvchykh tovariv v Ukraini: problemy suchasnoho rozvytku [Consumer goods market in Ukraine: problems of modern development]. *Ekonomika i prohnozuvannia. – Economics and forecasting*, 4, 115–123 [in Ukrainian].
4. Bessonova, N. YU. (Eds.) (2006). *Infrastruktura potrebitelskogo rinka regiona : problem upravleniya rezervami [Infrastructure of the consumer market in the region: problems of reserve management]*. Saratov : SGSEU [in Russian].
5. Brodel', F. (1988). *Material'naya tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm, XV–XVIII vv. Iгры obmena [Material civilization, economics and capitalism, XV–XVIII centuries. Games of exchange]*. (Vols. 2). Moskva : Progress [in Russian].
6. Venher, V. V. Pokaznyky ekonomichnoho zrostannia: haluzevyi aspekt (2016). [Economic growth indicators: sectoral aspect]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 7, 33–37 [in Ukrainian].
7. Galihmetov, P. A., Kutyashova, E. V. (2004). *Razvitiye regionalnogo potrebitelskogo rinka [Regional consumer market development]*. Izshevsk : Izd-vo IzshGTU [in Russian].
8. Hlukha, H. Ya. (2013). Ekonomichne zrostannia: evoliutsiino zmistovyi analiz [Economic growth: an evolutionarily meaningful analysis]. *Akademichnyi ohliad – Academic Review*, 2 (39), 5–12 [in Ukrainian].
9. Eliseeva, I. N., Uzbashev, M. M. (2004). *Obschaya teoriya statistiki [General theory of statistics]*. (5nd ed., rev.). Moskv : Finansy I statistika [in Russian].
10. Kiseleva, E. N., Vlasova, O. V., Kononova, E. B. (2009). *Rinok prodovolstvennykh tovarov [Food Market]*. Moskva : Vuzovskiy uchebnik [in Russian].
11. Lahutin, V. D. (2008). *Vnutrishnii rynok spozhyvchykh tovariv: teoriia rozvytku i rehuliuвання [Domestic Consumer Goods Market: Development Theory and Regulation]*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
12. Lihonenko, L. O. (Eds.) (2007). *Spozhyvchyi rynok Ukrainy: metodolohiia doslidzhennia ta rehuliuвання [Consumer market of Ukraine: methodology of research and regulation]*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
13. Moshyn, U. N., Moshyn, A. U. (2008). *Analiz kon'yunktury potrebitel'skogo rynku [Consumer Market Analysis]*. Moskva : izd-vo URAO [in Russian].
14. Mhtiryan, V. S., Arhipova, M. U., Sirotnin, V. P. (2008). *Ekonometrika : uchebno-metodicheskiy kompleks [Econometrics: Educational-methodical complex]*. Moskva : izd. centr EAOI [in Russian].
15. Tereschenko, N. N. (2007). *Metodologicheskiye podkhody k ekonomicheskoy diagnostike sostoyaniya i razvitiya potrebitel'skogo rynku [Methodological approaches to economic diagnostics of the state and development of the consumer market]*. Krasnoyarsk : Krasnoyarskiy torгово-ekonomicheskii institut [in Russian].
16. Tereschenko, N. N. (2008). *Ekonomicheskaya diagnostika sostoyaniya i razvitiya potrebitel'skogo rynku [Economic diagnostics of the state and development of the consumer market]*. Moskva : Kreativnaya ekonomika [in Russian].
17. Tihomirov, N. P. (Eds.) (2011). *Metody ekonometriki i mnogomernogo statisticheskogo analiza [Methods of Econometrics and Multivariate Statistical Analysis]*. Moskva : Ekonomika [in Russian].
18. Yahno, T. P., Shymanovs'ka-Dianyach, L. M. (2018). Teorii dobrobutu yak teoretichne pidgrunttya dlya viznachenuya sutnosti suchasnoho spozivchogo rinku [Welfare theories as a theoretical basis for determining the essence of the modern consumer market]. *Socialno-ekonomichni prodlemy suchasnoho period Ukrainy : zb. nauk. Prats – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine : Collected papers* (3 (131), (pp. 140–146). DU DU “Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny” [in Ukrainian].

Т. П. Яхно, кандидат экономических наук, доцент (Львовский торгово-экономический университет). **Методические основы исследования состояния потребительского рынка в контексте оценки развития национальной экономики.**

Аннотация. Цель исследования заключается в анализе и оценке преимуществ и недостатков традиционных и нетрадиционных методов, в частности экономико-социологических, а также определении целесообразности формирования и использования комплексного подхода к анализу потребительского рынка на основе экономико-социологических концепций (экологической, структурной, неоинституциональных, политико-экономической, социокультурной, феноменологической и политико-культурной), которые дают разное представление о рынке и позволяют исследовать состояние потребительского рынка в контексте развития национальной экономики. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Обобщены взгляды ученых на сущность и методический инструментарий исследования состояния потребительского рынка, существующие подходы и методы исследования. Обоснована целесообразность использования экономико-социологических методов, основанных на экономико-социологических концепциях, а также комплексного подхода к исследованию состояния потребительского рынка в контексте развития национальной экономики. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что предложенный комплексный подход к анализу позволяет расширить представление о современном потребительском рынке и определяет его не только как систему регулярного, преимущественно денежного, взаимовыгодного, добровольного и соревновательного обмена благами, но также как систему взаимодействия участников, регулируемую (кроме цен) их структурными связями, институциональными формами, властными иерархиями и культурными конструкциями; проведенный обзор методических подходов позволил сформировать авторское видение методики дальнейшего развития Украины и ее национальной экономики, основываясь на результатах анализа состояния потребительского рынка, а именно, через его проведение по двум этапам: определение уровня экономического развития Украины по показателям состояния потребительского рынка и определение возможностей и границ оценки социального развития Украины по показателям состояния потребительского рынка. Основные научные положения статьи можно использовать в практике формирования модели развития национальной экономики Украины и для проведения объединенного исследования развития национальной экономики и потребительского рынка Украины.

Ключевые слова: исследование, анализ, национальная экономика, развитие, потребительский рынок, экономико-социологические методы, экономико-социологические концепции.

T. Yakhno, Cand. Econ. Sci., Docent (Lviv Trade and Economic University). **Methodological bases of studying the condition of the consumer market in the context of evolution of the development of the national economy.**

Annotation. The purpose of the article is consists in analyzing and assessing the advantages and disadvantages of traditional and non-traditional, in particular economic and sociological methods and determining the feasibility of forming and using an integrated approach to the analysis of the consumer market based on economic and sociological concepts that give a different idea of the market, in particular: environmental, structural, neoinstitutional, political and economic, sociocultural, phenomenological and politico-cultural and allow us to study the state of consumer on the market in the context of the development of the national economy. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was carried out with the help of such general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and generalization, a dialectical approach. **Findings.** The opinions of scientists on the essence and methodological tools for studying the state of the consumer market, the existing approaches and research methods, the rationale for using economic and sociological methods based on economic and sociological concepts are generalized, the feasibility of using an integrated approach to studying the state of the consumer market in the context of the development of the national economy is grounded. **Practical value.** The article substantiates that the proposed integrated approach to analysis allows us to expand our understanding of the modern

consumer market and defines it not only as a system of regular, mainly monetary, mutually beneficial, voluntary and competitive exchange of goods, but also as a system of interaction between participants regulated (except for prices) by their structural connections, institutional forms, power hierarchies, and cultural constructs; the review of methodological approaches allowed us to formulate our own vision of the methodology for further development of Ukraine and its national economy, based on the results of the analysis of the state of the consumer market, namely, through its implementation in two stages: determining the level of economic development of Ukraine by indicators of the state of the consumer market and determining opportunities and boundaries assessment of social development of Ukraine by indicators of the state of the consumer market. Using a comprehensive approach to the study of the state of the consumer market, in the first stage, to define the market as a form of economy where the goods are produced for exchange, rather than administrative redistribution or for own consumption and to distinguish five of its criteria characteristics: sales; regularity and relative universality of exchange operations and partial barter operations; exchange equivalence; voluntary participation in the exchange of goods and, accordingly, lack of non-economic coercion; the competitiveness of business agents, which in this case means the ability of sellers and buyers to overcome counterparty resistance, to influence the level of prices and other conditions of exchange relevant for profit. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of forming a model for the development of the national economy of Ukraine and for conducting a joint study of the development of the national economy and the consumer market of Ukraine

Keywords: research, analysis, national economy, development, consumer market, economic and sociological methods, economic and sociological concepts.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330:631.1.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОГО ОБ'ЄКТА

В. М. РОГОЗА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Метою* дослідження є аналіз концептуальних підходів формалізації процесів управління інформаційними потоками для модернізації інформаційних систем економічного об'єкта. У статті досліджено концептуальне розуміння методології формалізації процесів для модернізації процесів та моделювання інформаційної системи управління розвитком економічного об'єкта в умовах інтеграційних процесів, запропоновано підходи формалізації процесів розвитку під впливом динаміки змін внутрішнього та зовнішнього середовища економічного об'єкта. **Методика дослідження.** Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналізу, синтезу та систематизації, узагальнення. **Результати.** Установлено, що підходи створення інтелектуальних інформаційних систем повинні враховувати можливість створення структури інформаційної системи з використанням функціонального, процесного підходів та використовувати «об'єктний опис» як складову одного з видів діяльності. Для використання об'єктного опису запропоновано перелік аспектів діяльності з метою ідентифікації «об'єкта» в таких системах. Установлено, що, крім необхідної орієнтації на пошук, збір, зберігання та обробку інформації з урахуванням суттєвих характеристик у створюваних моделях досліджуваної системи та її елементів, в інтелектуальних інформаційних системах «об'єктами» можуть бути центри відповідальності за результативність окремих функціональних задач та процесів. **Результати аналізу концептуальних підходів формалізації процесів управління інформаційними потоками в інформаційних системах економічного об'єкта** показали необхідність єдності управління логістикою потоків в інформаційній системі для забезпечення достовірності, цілісності, своєчасності отриманого результату. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано концептуальні підходи врахування змін у процесах інформаційного забезпечення в логічно-структурованій системі за визначеними характеристиками, часовими та послідовними етапами здійснення й управління процесом, управління інформаційною логістикою в самій структурі інформаційної системи для управління інформаційними потоками та формування процесів їх обробки й модернізації ІС.

Ключові слова: концептуальні підходи, формалізація процесів, модернізація, інформаційні системи, економічний об'єкт, інформаційні потоки, управління, логістика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Пошук інструменту для пізнання і вивчення будь-якого явища в економіці, яка є навколишнім середовищем для економічного об'єкта, забезпечує методологія, оскільки визначає основні напрями процесу дослідження. Розробка методологічних підходів формалізації процесів економічного об'єкта залишається значним фактором та впровадження сучасних інформаційних систем, що відповідають умовам управління інформаційними потоками та обробки їх результатів як за оперативного, так і стратегічного управління. У сучасних концепціях формалізації особливе значення відводиться підходам у моделюванні бізнес-процесів, серед яких можливо відзначити концепцію управляючих веб-порталів [1, 2] на принципах модельного управління. При цьому в інформаційних системах моделі бізнес-процесів виконуються автоматично, так як вони вбудовуються в контур управління веб-порталу. Реалізація цього принципу можлива, якщо модель представлено у вигляді програми, яка може реалізувати алгоритм виконання бізнес-процесу, але для цього необхідно передбачити етапи створення концептуальної та формальної моделей [1, 2].

Досягнення в сучасному моделюванні бізнес-процесів забезпечують можливість відобразити зміст процесу, використання послідовності виконання його бізнес-функцій, забезпечення й вирівнювання використання необхідних ресурсів в управлінні процесами та проектами. Серед таких методів слід відзначити такі: SADT (IDEF0), IDEF3 [2], DFD [3], Rational Unified Process [4], ARIS [5], Project та ін. Використання цих методів для побудови моделей забезпечує персонал компаній/підприємств інструментом для управління і виконання операції аналізу, установа і передбачення проблем, здатності певною мірою передбачати майбутнє та знаходити можливості для прийняття рішень. Позитивним чинником у всіх цих моделей є те, що можуть бути використані як на концептуальному рівні, так і під час виконання завдань управління процесами. Недоліком цих методів є те, що вони не забезпечують автоматичного перетворення в алгоритм, який узято для розробки програмного коду. Одним із факторів вищезазначеного є те, що математичне представлення не пропонується. Тому роз-

робка методів та методології для формування концептуальної моделі кожного бізнес-процесу обов'язково необхідна через формалізовані представлення для створення програмного коду за алгоритмом виконання бізнес-процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему цього дослідження, розкривали у своїх наукових працях такі вчені: В. В. Казимир[1], С. В. Черемних[2], А. Н. Кашанян[3], В. Г. Еліферов[5], Ю. Л. Шередеко[7], І. О. Нетреба[9], П. В. Щипанський[10], Д. М. Обідін[11], С. В. Шаров[12], Ю. Г. Лисенко[15], І. В. Артищук[16], динаміка сучасного управління процесами економічного об'єкта вимагає подальшого вдосконалення та розробки методології й підходів формалізації процесів розвитку в умовах, коли відбуваються інтеграційні впливи. Зазначені дослідження потребують якісної модернізації методології управління бізнес-процесами як формами забезпечення розвитку економічного об'єкта в умовах значної динаміки змін внутрішнього та зовнішнього середовища під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою цього дослідження є аналіз концептуальних підходів формалізації процесів управління інформаційними потоками як фактор створення та модернізації інформаційних систем економічного об'єкта для інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень. З огляду на актуальність методології формалізації процесів створення та модернізації інформаційних систем економічного об'єкта в науковому дослідженні, пізнанні та практичній діяльності, у статті вирішуються такі завдання: концептуальне розуміння методології формалізації процесів для модернізації процесів та моделювання інформаційної системи управління економічним об'єктом в умовах інтеграційних процесів; розробка підходів для використання методології формалізації процесів розвитку під впливом динаміки змін внутрішнього та зовнішнього середовища економічного об'єкта у практичній діяльності задля вирішення завдань інтелектуального типу для аналізу, обробки та логістики інформаційних потоків в структурі ІС.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Початком роботи з дослідження методологічних принципів формування підходів

формалізації процесів та їх модернізації є необхідність установа того, які підходи в організації процесів та способи використовуються для опису бізнесу або діяльності. Існує декілька способів формування систем управління діяльністю, серед яких найчастіше використовують такі, як функціональний, процесний та об'єктний [6]. Використання функціонального опису діяльності економічного об'єкта традиційно використовувалось у системах, що мали ієрархічну структуру організації. Такі підходи надавали можливість керуватись перевагами розуміння функціональних задач як простих дій (інформаційних операцій), але це не завжди надавало інформацію про зміни, які були наслідком виконання таких функцій і не забезпечували передбачення результатів причинно-наслідкових зв'язків виконаних операцій. Тому, на відміну від інформаційних операцій як результат виконання функцій, необхідно було визначати також зміни інформаційного простору в системі управління об'єктом під впливом виконаних функціональних завдань [7]. Ці зміни розглядалися, зважаючи на те, як певна частина інформаційного континуума впливатиме на іншу зону змістовної частини простору суб'єкта та змінюватиметься сам суб'єкт [7]. Такий підхід створював умови, за яких формувались чинники переваг ефективності відносно функціонального підходу створення конкурентних переваг суб'єкта. При цьому створювались умови, за яких виникали проблемні ситуації для суб'єкта діяльності й у нього не було необхідних ресурсів для їх вирішення [7]. В умовах динаміки змін середовища діяльності суб'єкта для вирішення проблемних ситуацій важливим є створення сфери впливу відрефлексованої поведінки споживача продукту. Завданням для суб'єкта було формування його змістовного середовища, у якому суб'єкт взаємодіє із користувачем продукту на рівні рефлексивної взаємодії. Необхідно звернути увагу, що створення такої логіки поведінки суб'єкта вимагає спеціальних підходів побудови особливих процесів, які передбачають створення штучної системи для фіксації логічної структури думки у формуванні інформаційного процесу, з одного боку, і дослідження логічної поведінки споживача продукту від суб'єкта. Отже, підходи формування властивостей впливу інформаційного процесу на формування думки

споживача, з іншого боку, є завданнями логіки й методів створення та управління інформаційними процесами суб'єкта. Тобто, підходи логіки створення та управління такими інформаційними процесами вимагають формалізації діяльності, застосовуючи моделювання, за допомогою якого суть досліджуваного процесу передається комбінацією знаків самого предмета чи явища. Таким чином, дослідники дійшли висновку, що моделювання і формалізація мають декілька взаємопов'язаних значень, оскільки будуються на методах логіки для вивчення предмета логіки та процесів управління [8]. Це відчули також фахівці з управління й дослідники, які займались реінжинірингом бізнесу, адже це є радикальна перебудова процесів і, головне, підвищення рівня якості всіх процесів діяльності та їх результатів. Фахівцями такого напрямку управління та аналізу бізнес-процесів підкреслювалось, що достатньо стабільний економічний стан економічного об'єкта й досягнення необхідного рівня ефективності його діяльності тісно пов'язане з упровадженням та розвитком інформаційного забезпечення управління на умовах удосконалення процесів збору, зберігання, обробки та систематизації інформації [9]. Досягнення таких позитивних результатів ефективності процесів управління необхідно пов'язувати із процесами їх формалізації та моделювання, так як це сприяє сучасному розвитку економічного об'єкта та підвищенню його інноваційної активності за рахунок здатності в запропонованих моделях оцінювати зміни в зовнішньому середовищі, передбачати ризики та їх наслідки у формуванні управлінських рішень і можливостей адаптації процесів діяльності. Це потребує підходів і моделей формування інформаційного забезпечення та зміни методів і технологій управління інформаційними процесами в системах управління (ІСУ). При цьому функціональна надійність як елемент забезпечення результативності процесів з обробки даних формується із сукупності програмного, інформаційного та технічного забезпечення. Передбачення в методології забезпечення адаптивної надійності як властивості інформаційної системи виконання своїх функцій у межах умов, зумовлених змінами середовища діяльності та розвитком системи управління економічного об'єкта впродовж прогнозованого терміну, по

суті, визначає функціональну стійкість системи управління. За дослідженнями [10] визначення функціональної стійкості управління певним процесом розглядається як властивість її «... перебувати у справному стані, тобто виконувати потрібні функції в межах заданого часу або напрацюванні в умовах відмов за впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілюючих факторів, а особливий інтерес представляють ті властивості системи, які забезпечують можливість її заданого функціонування за зміни параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища впродовж тривалих проміжків часу». Щодо особливостей функціональної надійності управління процесами за дослідженнями [10] виділено таку властивість функціональної стійкості [11], яка може проявлятися та кількісно оцінюватися у стійкості до помилок та адаптивності. Дослідженням економічної ефективності інформаційної системи та позитивних змін економічних результатів діяльності економічного об'єкта встановлено, що в методології та моделях формування і впровадження інформаційної системи управління необхідний перегляд методів і засобів використання й функціонування інформаційної системи економічного об'єкта у виконанні завдань управління функціональними задачами у процесах діяльності. Тому для врахування таких чинників впливу та взаємозв'язку функціональних задач у процесах діяльності економічного об'єкта фахівцями запропоновано інформаційні системи, які були орієнтовані на пошук, збір, зберігання та обробку інформації з урахуванням суттєвих характеристик у створюваних моделях досліджуваної системи та її елементів. Одним із важливих факторів ефективності інформаційних систем є досягнення необхідного рівня умов взаємодії людини як суб'єкта процесу з комплексом технічних засобів. Така взаємодія необхідна у вирішенні функціональних задач у процесах створення проектних рішень їх аналізу та практичної апробації. З метою вирішення таких задач актуальними стали інформаційні системи нового типу, які дозволили розширити можливості обробки й аналізу інформації та дістали визначення як інтелектуальні інформаційні системи» [12]. Підходи створення таких ІС надають можливості будувати структури інформаційної системи, які, крім функціонального та процесного підходів, можуть

також використовувати «об'єктний опис» як складову одного із трьох видів діяльності. Дослідники стверджують, що час об'єктного опису прийде тоді, як буде чітко визначено розуміння того, які аспекти діяльності можна зарахувати для об'єктного опису та що буде «об'єктом» у таких системах. Оскільки інтелектуальні інформаційні системи орієнтовані на пошук, збір, зберігання та обробку інформації з урахуванням суттєвих характеристик у створюваних моделях досліджуваної системи та її елементів, «об'єктами» можуть бути центри відповідальності за результативність окремих функціональних задач та процесів, на які нав'язані функції у процесах діяльності.

Формування підходів створення інформаційних систем інтелектуального типу можливо представити на умовах поєднання управління функціональною надійністю (як елемент забезпечення результативності процесів з обробки даних), сукупності програмного, інформаційного, технічного забезпечення та процесами формування і прийняття рішень. Останнє порушує проблему, для вирішення якої необхідний центр відповідальності у процесах управління та прийняття рішень за результатами діяльності суб'єкта.

Така форма майбутньої інформаційної системи може бути побудована на умовах представлення поєднання функцій (як деякого об'єму завдань функціональних підрозділів) та процесів (що пересікають умовні «кордони» цих підрозділів інформаційними потоками), які виробляють інформацію для центрів її обробки та зберігання. Але цього замало для такого типу системи, так як необхідна інтелектуальна складова, яка повинна бути інтегрована із трьома видами опису та забезпечувати вирішення аналітичних задач для прийняття управлінських рішень як оперативного та стратегічного характеру.

Працюючи над постійною якістю результатів діяльності економічного об'єкта, принциповим моментом визначення будь-якої інформаційної системи залишається її практичне використання через аспекти ефективності на основі технологій прийняття рішень. За Гербертом Саймону процес прийняття рішень повинен мати три стадії (інформаційну, проектну, стадію вибору), але в сучасних умовах значного рівня невизначеності формування процесів внутрішнього та зовнішнього се-

редовища економічного об'єкта необхідно враховувати динаміку змін, що вимагає, у свою чергу, необхідність використовувати в інформаційних системах окремі модулі вирішення комплексів задач або підсистем у міру їх відпрацювання, оскільки вагомим параметром виступає час. На інформаційній стадії досліджень виникає необхідність обробки інформації у стислі терміни, але це не головне, оскільки кількість інформації та інформаційні процеси виникають і зникають, а ризики під впливом цього можуть носити значний рівень загроз не тільки у стратегічній, а й оперативній перспективі. Таке явище впливає не тільки на процеси прийняття рішень, а й на необхідність моніторингу переплетення процесів на інформаційній, проектній та стадії вибору прийняття рішень. Формування інформаційного процесу, що є основою в алгоритмах обробки в інформаційних системах інтелектуального рівня, вимагає розуміння необхідності врахування послідовності інформаційних операцій, коли певна частка однієї зони контенту потрапляє в іншу зону змістовної частини простору об'єкта [7], що впливає на структуру сформованої інформації та її обробку у проектній стадії. Тому на перший план виходить якісний параметр вихідного потоку (як мета в результатах діяльності системи), який, у свою чергу, вирішує проблему відбору інформації у процесах перетворення (для вихідного потоку) та пошук окремих її складових. Можливість представлення інтелектуальних інформаційних систем на процесному підході формування потоків інформації вирішує проблему вже на проектній стадії розробки можливих напрямів діяльності, оскільки є моніторинг елементів вихідної інформації. Але процеси впровадження та розробка йдуть одночасно, що неминуче вимагає врахування процесів її модернізації (нові модулі) через фактор часу затягування впровадження. Методологія розробки формування інформаційних процесів передбачає створення такого типу інформаційного забезпечення для впорядкування постійно зростаючих потоків інформації на алгоритмах її відбору, обробки та інтенсифікації на умовах збереження балансу між необхідним і достатнім рівнем інформаційного забезпечення для прийняття рішень у процесах довгострокового розвитку підприємства [13].

Крім того, в умовах постійного наростання інформаційних потоків та їх різноплановості за типом, інформаційну систему економічного об'єкта необхідно буде постійно модернізувати. Таким чином, інформаційна система залишається у процесі зміни протягом усього часу її використання, але завдання, що є основними для управління процесами діяльності, повинні виконуватись із максимальною ефективністю для забезпечення прийняття управлінських рішень на даному етапі діяльності. Реалізація методологічних засад необхідності врахування результатів досліджень змін у процесах інформаційного забезпечення можлива за умови використання спеціальних методичних підходів як частини в загальній цілісній системі, логічно-структурованій за визначеними характеристиками, часовими та послідовними етапами здійснення й управління процесом. Тому, управління інформаційною логістикою в самій структурі інформаційної системи, що буде одним із ключових завдань під час управління інформаційними потоками та формування процесів їх обробки, і є важливим елементом інформаційної системи для управління як бізнес-процесами, так і можливостями за її модернізації. Ця складова надаватиме можливість з інформаційно-аналітичного забезпечення з управління інформаційними потоками та матиме властивості інтелектуальної інформаційної системи. Методологічні підходи формування інформаційної системи (її модернізації) із властивостями інтелектуально-аналітичного виду повинні враховувати вплив існуючих на економічному об'єкті типів управління (процесно-орієнтований, структурно-функціональний, об'єктний), оскільки це впливає на методологію побудови управління інформаційними потоками та обробку їх даних.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Формалізація процесів створення та модернізації інформаційних систем економічного об'єкта для забезпечення прийняття рішень у системі здійснюється за допомогою різних методів дослідження вирішення функціональних завдань [14]. Тому, для ефективного вирішення проблем управління в необхідних напрямках розвитку економічного об'єкта, необхідно врахувати в модернізації ІС розробку концептуальних підходів формалізації процесів діяльності на умовах аналізу

існуючої організаційної структури інформаційної системи, стандартизації інформаційних потоків [15, с. 113] та їх логістику у внутрішній структурі ІС, ідентифікації всіх інформаційних послуг системи інформаційної служби економічного об'єкта, формалізації процесів інформаційного сервісу системи інформаційного забезпечення [15, с. 113–114]. Оскільки вимоги до модернізації ІС включають рівень розвитку технології, а за гнучкістю управління і чисельністю функцій ставляться вимоги в частині управління інформаційними потоками, тому також передбачається вирішення інтелектуально-аналітичних функціональних задач. Обробка інформаційних потоків для вирішення інтелектуально-аналітичних функціональних завдань в інформаційних системах (ІАІС) управління економічним об'єктом забезпечує досягнення мети з підвищення ефективності формування управлінських рішень. Крім того, управління процесами економічного об'єкта передбачає необхідність управління інформаційною логістикою в самій структурі інформаційної системи, що буде одним із ключових завдань під час управління інформаційними потоками й формування процесів їх обробки, та залишається важливим елементом модернізації інформаційної системи. Тому, для досягнення ефективності та практичної значимості отриманих результатів обробки інформаційних потоків у концептуальних підходах до формалізації процесів створення й модернізації інформаційних систем економічного об'єкта, необхідно передбачати технології класу MRP-II, ERP та CSRP, що забезпечують єдність інформаційної системи на умовах повноти обробки та управління функціональними завданнями й забезпечення достовірності, цілісності, своєчасності як елементів актуальності отриманого результату та його надійності [16, с. 128].

Подальшими дослідженнями у створенні та модернізації інформаційних систем передбачається формулювання підходів із моделювання модернізації інформаційно-аналітичних технологій управління процесами економічного об'єкта для забезпечення реінжинірингу процесів моніторингу, управління його розвитком, а також моделювання оцінки ефективності використання інформаційних технологій в інформаційних системах для формування управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Казимир В. В. Управляючі web-портали та їх властивості [Електронний ресурс] / В. В. Казимир, М. В. Харченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Сер. : Технічні науки. – 2015. – № 1(77). – С. 75–83. – Режим доступу: http://www.immsp.kiev.ua/publications/articles/2015/2015_2/02_2015_Kazimir.pdf (дата звернення: 11.05.19). – Назва з екрана.
2. Черемных С. В. Структурный анализ систем: IDEF-технологии / С. В. Черемных, И. О. Семенов, В. С. Ручкин. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.
3. Кашанян А. Н. Структурные модели бизнеса: DFD-технологии / А. Н. Кашанян, Г. Н. Калянов. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 256 с.
4. Rational Unified Process. Best Practices for Software Development Teams [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ibm.com/developerworks/rational/library/content/03July/1000/1251/1251_bestpractices_TP026B.pdf (дата звернення: 12.05.19). – Назва з екрана.
5. Елиферов В. Г. Бизнес-процессы. Регламентация и управление / В. Г. Елиферов, В. В. Репин. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 512 с.
6. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования / Б. Андерсен ; пер. с англ. С. В. Ариничева. – Москва : РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.
7. Шередеко Ю. Л. Классификация информационных процессов. Когнитивные процессы [Електронний ресурс] / Ю. Л. Шередеко // Управляющие системы и машины. – 1998. – № 1. – С. 5–17. – Режим доступу: <http://crocodile.iis.nsk.su/~sokolov/triz/Sheredek.doc>, <http://metodolog.ru/00432/00432.html>, <http://www.iis.nsk.su/solver/sheredek.html> (дата звернення: 12.05.19). – Назва з екрана.
8. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та

- сучасна) : підручник [Електронний ресурс] / А. Є. Конверський. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 536 с. – Режим доступу: http://www.immsp.kiev.ua/postgraduate/Biblioteka_trudy/Logika_tradic_Konverskiy_2008.pdf. (дата звернення: 13.05.19). – Назва з екрана.
9. Нетреба І. О. Ефективність впровадження інформаційних систем управління на підприємствах машинобудування: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Ірина Олександрівна Нетреба ; [наук. керівник Д. М. Черваньов]; Київ. нац. унт ім. Т. Шевченка. – Київ, 2010. – 16 с.
 10. Щипанський П. В. Забезпечення властивості функціональної стійкості системи контролю повітряного простору [Електронний ресурс] / П. В. Щипанський, О. В. Барабаш, В. В. Кіреєнко // Системи озброєння і військова техніка. – 2014. – № 1 (37). – С. 248–251. – Режим доступу: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/soivt_2014_1_54.pdf. (дата звернення: 13.05.19). – Назва з екрана.
 11. Обідін Д. М. Проблема забезпечення функціональної стійкості процесів навігації та управління рухом літальних апаратів / Д. М. Обідін, С. М. Неділько // Системи озброєння і військова техніка. – Харків : ХУПС, 2012. – № 3 (31). – С. 197–200.
 12. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку інтелектуальних інформаційних систем [Електронний ресурс] / С. В. Шаров // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2015. – № 130. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1372 (дата звернення: 13.05.19). – Назва з екрана.
 13. Титенко Л. В. Інформаційна логістика бізнес-процесів у системі стратегічного управління [Електронний ресурс] / Л. В. Титенко // Мукачівський державний університет. – 2018. – № 16. – С. 504–512. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/77.pdf (дата звернення: 13.05.19). – Назва з екрана.
 14. Білоцерківський О. Б. Використання інтелектуальних інформаційних систем для управління торговельними підприємствами [Електронний ресурс] / О. Б. Білоцерківський // Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (28–29 червня 2018 року). – Дніпро, 2018. – С. 29–35. – Режим доступу: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2018/07/Zbirnik-tez-dopovidey-II-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-internet-konferentsiyi.pdf> (дата звернення: 13.05.19). – Назва з екрана.
 15. Лисенко Ю. Г. Розробка системи інтегрованої інформаційної служби фармацевтичного підприємства [Електронний ресурс] / Ю. Г. Лисенко, Т. В. Шабельник // Тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки «Математичні методи, моделі та інформаційні технології у науці, освіті, економіці, виробництві» (26 квітня 2019 року). – Маріуполь : МДУ, 2019. – С. 113–115.
 16. Артищук І. В. Інтелектуалізовані системи управління торговельним підприємством / І. В. Артищук, О. І. Белей // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 683. – С. 128–133.

REFERENCES

1. Kazymyr, V. V. & Kharchenko, M. V. (2015). Upravlyayuchi web-portaly ta yikh vlastyvoli [The regulating web-portals and their features]. Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Tekhnichni nauky, 1 (77), 75–83. Retrieved from http://www.immsp.kiev.ua/publications/articles/2015/2015_2/02_2015_Kazimir.pdf. (accessed 11 May 2019) [in Ukrainian].
2. Cheremnykh, S. V., Semenov, Y. O. & Ruchkin, V. S. (2003). Strukturnyy analiz sistem: IDEF-tekhnologii [Structure system analysis: IDEF technologies]. Moscow : Fynansy y statistika – Finances and statistics [in Russian].

3. Kashanyan, A. N. & Kalyanov, H. N. (2003). *Strukturnye modeli biznesa: DFD-tehnologii* [Structure models of business: DFD-technologies]. Moscow : *Fynansy y statystyka – Finances and statistics* [in Russian].
4. Rational Unified Process. Best Practices for Software Development Teams (1998) [E-resource]. Retrieved from https://www.ibm.com/developerworks/rational/library/content/03July/1000/1251/1251_bestpractices_TP026B.pdf. (accessed 12 May 2019) [in English].
5. Eliferov, V. H. & Repin, V. V. (2013). *Byznes-protsessy. Rehlamentatsyya i upravlenie* [Business processes. Regulation and management]. Moscow : Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
6. Andersen, B. (2003). *Byznes-protsessy. Instrumenty sovershenstvovaniya* [Standards and quality] (S. V. Arynycheva. Trans.). Moscow : RYA “Standarty i kachestvo” [in Russian].
7. Sheredeko, Yu. L. (1998). *Klassifikatsiya informatsyonnykh protsessov. Kohnytyvnye protsessy*. [Classification of informational processes. Cognitive processes.]. *Upravlyayushchie systemy i mashyny – The managing systems and machines*. 1, 5–17. Retrieved from <http://crocodile.iis.nsk.su/~sokolov/triz/Sheredek.doc>, <http://metodolog.ru/00432/00432.html>, <http://www.iis.nsk.su/solver/sheredek.html> (accessed 12 May 2019) [in Russian].
8. Konvers'ky, A. Ye. (2008). *Lohika (tradytsiyna ta suchasna)*. [Logic (traditional and modern)]. Kyiv : Tsentр uchbovoyi literatury. Retrieved from http://www.immsp.kiev.ua/postgraduate/Biblioteka_trudy/Logika_tradic_Konverskiy_2008.pdf (accessed 13 May 2019) [in Ukrainian].
9. Ntreba, I. O. (2010). *Efektivnist' vprovadzhennya informatsiynykh system upravlinnya na pidpryyemstvakh mashynobuduvannya* [Efficiency of introduction of information management systems at the enterprises of machine-building]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
10. Shchypans'kyi, P. V., Barabash, O. V. & Kireyenko, V. V. (2014). *Zabezpechennya vlastyvoosti funktsional'noyi stiykosti systemy kontrolyu povitryanoho prostoru*. [Providing the proper functional stability of the airspace control system]. *Systemy ozbroynennya i viys'kova tekhnika - Armament and military equipment systems*, 1(37), 248–251. Retrieved from file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/soivt_2014_1_54.pdf. (accessed 13 May 2019) [in Ukrainian].
11. Obidin, D. M. & Nedil'ko, S. M. (2012). *Problema zabezpechennya funktsional'noyi stiykosti protsesiv navihatsiyi ta upravlinnya rukhom lital'nykh aparativ* [The problem of ensuring the functional stability of navigation and traffic control systems of aircraft]. *Systemy ozbroynennya i viys'kova tekhnika: Naukovyy zhurnal. – Armament and military equipment systems*. KH.: KHUPS, 3 (31), 197–200 [in Ukrainian].
12. Sharov, S. V. (2015). *Suchasnyy stan rozvytku intelektual'nykh informatsiynykh system* [The modern state of development of intellectual information systems]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, 130, 111–114. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_130_26 (accessed 13 May 2019) [in Ukrainian].
13. Tytenko, L. V. (2018). *Informatsiyna lohistyka biznes-protsesiv u systemi stratehichnoho upravlinnya* [Information logistics of business processes in the system of strategic management]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economics and society. Elektronne naukove fakhove vydannya. Mukachivs'kyi derzhavnyy universytet*, 16, 504–512. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/77.pdf (accessed 13 May 2019) [in Ukrainian].
14. Bilotserkivs'kyi, O. B. *Vykorystannya intelektual'nykh informatsiynykh system dlya upravlinnya torhovel'nymy pidpryyemstvamy* [The use of intelligent information systems for the management of trading enterprises] *Proceedings from MIIM '18: II mizhnarodna*

- naukovo-praktychna internet-konferentsiya "Suchasnyy rukh nauky" – II International Scientific and Practical Internet Conference "Modern Science Movement" (pp. 29–35). Dnipro. Retrieved from <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2018/07/Zbirnik-tez-dopovidey-II-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-internet-konferentsiyi.pdf> (accessed 13 May 2019) [in Ukrainian].
15. Lysenko, Yu. H. & Shabel'nyk, T. V. (2019). Rozrobka systemy intehrovanoyi informatsiyanoi sluzhby farmatsevychnoho pidpryyemstva [Development of the integrated information service of the pharmaceutical company] Proceedings from MIIM '19: I Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi z problem vyshchoyi osvity i nauky "Matematychni metody, modeli ta informatsiyni tekhnolohiyi u nautsi, osviti, ekonomitsi, vyrobnytstvi" – I the All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference on Higher Education and Science "Mathematical methods, models and information technologies in science, education, economics and production". (pp. 113-115). Mariupol' : MDU [in Ukrainian].
16. Artyshchuk, I. V. & Beley, O. I. (2010). Intelktualizovani systemy upravlinnya torhovel'nym pidpryyemstvom [Intellectualized management systems of trading company]. Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika" –Bulletin of Lviv Polytechnic National University, 683, 128–133 [in Ukrainian].

В. Н. Рогоза (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Концептуальные подходы формализации процессов создания и модернизации информационных систем экономического объекта.**

Аннотация. Целью исследования является анализ концептуальных подходов формализации процессов управления информационными потоками для модернизации информационных систем экономического объекта. В статье исследованы концептуальное понимание методологии формализации процессов для модернизации процессов и моделирование информационной системы управления развитием экономического объекта в условиях интеграционных процессов, предложены подходы формализации процессов развития под влиянием динамики изменений внутренней и внешней среды экономического объекта. **Методика исследования.** Применены общенаучные и специальные методы исследования: анализа, синтеза и систематизации, обобщения для исследования качества результатов деятельности экономического объекта на основе технологий принятия решений через аспекты эффективности формализации процесса разработки решений в условиях значительного уровня неопределенности формирования процессов внутренней и внешней среды экономического объекта и их динамики изменений. **Результаты.** Установлено, что подходы создания интеллектуальных информационных систем должны учитывать возможности создания структуры информационной системы с использованием функционального, процессного подходов и использовать «объектное описание» как составляющую одного из видов деятельности. Для использования объектного описания предложен перечень аспектов деятельности с целью идентификации «объекта» в таких системах. Установлено, что кроме необходимой ориентации на поиск, сбор, хранение и обработку информации с учетом существенных характеристик в создаваемых моделях исследуемой системы и ее элементов, в интеллектуальных информационных системах «объектами» могут быть центры ответственности за результативность отдельных функциональных задач и процессов. Результаты анализа концептуальных подходов формализации процессов управления информационными потоками в информационных системах экономического объекта показали необходимость единства управления логистикой потоков в информационной системе для обеспечения достоверности, целостности, своевременности полученного результата. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложены концептуальные подходы учета изменений в процессах информационного обеспечения в логически-структурированной системе по определенным характеристикам, временными и последовательными этапами осуществления и управления процессом, управление информационной логистикой в самой структуре информационной системы для управления информационными потоками и формирования процессов их обработки и модернизации ИС.

Ключевые слова: концептуальные подходы, формализация процессов, модернизация, ин-

формационные системы, экономический объект, информационные потоки, управление, логистика.

V. Rohoza (Poltava University of Economics and Trade). **Conceptual approaches for formalization of creation and modernization processes of information systems of economic object.**

Annotation. Purpose. The purpose of this article is to analyze conceptual approaches for formalizing the processes of information flow management for the modernization of information systems of an economic object. In the article the conceptual understanding of the methodology of formalization of modernization and modeling processes of the information management system for the development of an economic object in the conditions of integration processes were explored, approaches for the formalization of development processes under the influence of dynamic changes in the internal and external environment of an economic object were proposed. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis, synthesis and systematization, a method of generalization – for the investigation of the quality of the results of the economic object activity on the basis of decision-making technologies through aspects of the effectiveness of the formalization of the decision-making process in the conditions of significant level of uncertainty in the formation of processes of the internal and external environment of the economic object and the change dynamics. **Findings.** It has been established that approaches to the creation of intelligent information systems should take into account the possibilities of creating a structure of the information system based on the functional, process approaches and the “object description” as a component of activity. A list of aspects of activity were proposed to identify the “object” in such systems to be used for the object description. It has also been found that “objects” of intellectual information systems can be the also centers of responsibility for the effectiveness of individual functional tasks and processes. The results of the analysis of conceptual approaches for formalizing the processes of information flow management in the information systems of the economic object were showed the need for unified logistics flow management in the information system to ensure the reliability, integrity, timeliness of the result. **Practical value.** The conceptual approaches that taking into account changes in the processes of information provision in the logical-structured system were proposed. This system were determined by characteristics, time and successive stages of the implementation and management of the process, information logistics management in the structure of the information system for information flows management and the formation of processes for their processing and information system modernization.

Keywords: conceptual approaches, formalization of processes, modernization, information systems, economic object, information flows, management, logistics.

МАРКЕТИНГ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 338.517

РОЗВИТОК МЕТОДІВ МАРКЕТИНГОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ІННОВАЦІЙНІ ПРОДУКТИ

О. В. ЖЕГУС, доктор економічних наук, доцент
(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. Активізація інноваційних процесів на підприємствах визначає актуальність розробки методів ціноутворення на інноваційну продукцію та визначення стратегії ціноутворення для їх запуску на ринок. Ціна – один із факторів, що впливає на вибір споживачів, характеризує особливості сприйняття товару. **Метою** статті є обґрунтування науково-практичного підходу до визначення ціни на інноваційні продукти. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові методи: контент-аналізу, систематизації, проектування, морфологічного аналізу. **Результати.** У статті розкрито роль ціноутворення у складі комплексу маркетингу інновацій; систематизовано та охарактеризовано сучасні методи ціноутворення. Обґрунтовано необхідність інтегрального підходу до ціноутворення на інноваційні продукти, який передбачає розрахунок ціни з урахуванням витрат, конкурентної ситуації на ринку, відмінності інноваційного продукту від аналогів та його споживчої цінності, готовності споживачів до купівлі. Запропоновано процес ціннісно-конкурентного ціноутворення на інноваційний продукт, який передбачає виконання послідовних етапів розрахунку ціни та її ринкового тестування. **Практична значущість результатів дослідження.** Використання запропонованого науково-практичного підходу до визначення ціни на інноваційний продукт, заснованого на інтеграції методів витратного, ціннісного та конкурентного ціноутворення, дозволить визначити обґрунтовану ціну та обрати відповідну стратегію виведення його на ринок.

Ключові слова: інноваційний продукт, маркетинг інновацій, маркетингове ціноутворення, методи ціноутворення, ціннісно-конкурентний метод ціноутворення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах розвитку економіки знань прискорюються трансформації, відбуваються суттєві зміни, пов'язані з активізацією інноваційних процесів. При цьому загострюється конкурентна боротьба, зростають інформаційні потоки та розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, скорочується життєвий цикл товарів,

змінюються потреби та поведінка споживачів. В умовах, що склалися, стабільний розвиток та ефективність підприємства зумовлюють його здатність до інноваційної діяльності, що передбачає створення та просування інноваційних продуктів. Між тим успіх виведення нового або оновленого продукту на ринок, попит на нього багато в чому залежать від рівня ціни. Саме ціна є одним із чинників, що впливає на вибір покупців і прийняття рішення щодо по-

купки, характеризує особливості сприйняття товару споживачами, зокрема його якості, іміджу й репутації. Наведене зумовлює актуальність питань розвитку методів ціноутворення на інноваційні продукти та визначення цінової стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед чисельних досліджень проблематики маркетингу інноваційних продуктів, які висвітлені в роботах таких вітчизняних учених, як О. Гудзь [2], Н. Ілляшенко [4], С. Ілляшенко [5], М. Матвіїв, І. Білецька, Ю. Гуменюк, С. Даниленко [6], С. Ковальчук [7], В. Нянько [9], Н. Шматько, М. Пантелєєв [12] та інших, питання ціноутворення розглядаються узагальнено в комплексі з іншими інструментами маркетингу. Окрему увагу розвитку методів ціноутворення на інноваційні продукти приділили В. Гришко, О. Ємельянов, І. Крет [1], І. Набок [8], О. Орлов, О. Помірча [10], О. Савченко [11] та ін. Проте, у зазначених розробках підходи до встановлення цін на інноваційну продукцію засновані на витратному та ринковому методах ціноутворення, і слугують вони здебільшого для визначення цін на продукцію промислового призначення. Тому подальшого розвитку потребують питання теоретичного та науково-методичного забезпечення маркетингового ціноутворення на інноваційні продукти.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування науково-практичного підходу до визначення ціни на інноваційні продукти, заснованого на інтеграції методів витратного, ціннісного та конкурентного ціноутворення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі інноваційної діяльності важливо не просто забезпечити явні та кращі відмінності пропонованих продуктів, необхідно інформувати потенційних споживачів, переконати їх у можливості купівлі продукту з підвищеною споживчою цінністю, тому зростає актуальність застосування маркетингу інновацій як ринково-орієнтованої концепції їх просування. Маркетинг інновацій визначається як цілеспрямована та систематична діяльність, спрямована на розроблення нових продуктів та їх просування на ринку з використанням традиційних та/або інноваційних маркетингових технологій із метою

більш повного та кращого задоволення потреб і запитів споживачів на основі пропонування продукту з унікальними та ексклюзивними властивостями, збільшення за рахунок цього прибутку й досягнення стратегічних завдань розвитку підприємства [5]. Інноваційним продуктам притаманний високий рівень ризику, зниження якого є важливим завданням маркетингу інновацій, за умов успішного вирішення якого продукт швидко проникає на ринок, що характеризується зростанням попиту та відповідно обсягів його продажу.

Для виведення та просування інноваційного продукту розробляється маркетингова стратегія, яка включає поетапне планування організації та реалізації маркетингових заходів, у результаті яких має виникати бажана реакція споживачів на інноваційний продукт. При цьому планують використання відповідних маркетингових інструментів, одним із яких є ціна. Її визначення є відповідальним етапом розробки стратегії просування нового продукту на ринок, оскільки саме від обґрунтованості її рівня залежить попит на нього та обсяги продажу, рівень яких визначає доходи, прибуток підприємства, можливості досягнення стратегічних цілей.

Відповідно до принципу маркетингового ціноутворення цільовий прибуток забезпечується за рахунок оптимального співвідношення «цінність-витрати». Установлення цін на інноваційні продукти на основі маркетингового підходу означає, по суті, управління продажем за допомогою формування уявлень покупців про цінність для них пропонованого продукту й регулювання розміру виграшу (премії), який покупець отримує у процесі його купівлі та споживання.

Важливим етапом маркетингового ціноутворення є вибір методу – способу встановлення конкретної ціни, який базується на певних розрахунках. Сучасна практика ціноутворення характеризується наявністю декількох підходів до встановлення цін, різноманітністю методів і методик ціноутворення, вибір яких залежить від мети ціноутворення та наявної інформації. На основі теоретичного огляду здійснено систематизацію методів і методик ціноутворення. Представлена на рис. 1 система методів ціноутворення максимально охоплює наявний апарат способів визначення цін і свідчить про значні можливості адекватного вибору [3].

Рис. 1. Система сучасних методів ціноутворення

Найбільш поширеним у вітчизняній практиці ціноутворення є витратний метод установлення цін, оскільки саме він забезпечує покриття витрат підприємства й отримання цільового прибутку. Проте, установлена таким чином ціна не враховує стан конкуренції, кон'юнктуру ринку, уподобання споживачів, не відображає реальної міри цінності товару. Ціна, яка визначена витратним методом, може сприйматися лише як індикатор, що відображає можливість виходу з товаром на певний ринок, та орієнтир нижньої межі ціни.

Сучасні умови господарювання характеризуються високим рівнем мінливості ринкової ситуації, попит та пропозиція постійно варіюються, що вимагає урахування цих тенденцій під час визначення ціни. Установлення ціни ринковим методом передбачає проведення цінового моніторингу й опрацювання значного масиву інформації, на основі якої визначаються різні варіанти ціни відносно тих, які склалися на ринку: вище або нижче середньої ринкової ціни, ціни найсильнішого на ринку конкурента тощо. Багатоваріантність цінових рішень при цьому значно ускладнює вибір з

альтернатив оптимальної ціни для виведення нового продукту на ринок. Але головне – під час використання ринкового методу ціноутворення не враховується споживча цінність нового продукту.

У сучасній практиці ціноутворення поширюється використання ціннісного методу, методики якого засновано на врахуванні корисності товару та вподобань споживачів, їх цінової чутливості. Цей підхід полягає у визначенні такого рівня ціни, який покупці готові заплатити за конкретний продукт із визначеними якостями. У процесі ціннісного ціноутворення, коли ціна встановлюється з орієнтацією на споживчі властивості продукту, їх сприйняття потенційними споживачами, збирають та аналізують інформацію щодо поведінки споживачів, їх намірів, потреб, уподобань, можливу реакцію на ціну або її зміну залежно від цінності продукту. Метою такого підходу є визначення такого рівня ціни, який сприяв би максимізації різниці між цінністю товару для покупця, яку він готовий сплатити, та витратами, які понесе підприємство для виготовлення товару з необхідними властивостями (рис. 2).

Рис. 2. Співвідношення цінності товару та його ціни

Очевидно, що використання будь-якого одного з методів ціноутворення під час визначення ціни для виведення на ринок нового продукту є неефективним. Постає завдання визначення ціни, яка б задовольняла умовам ринкової ситуації, очікуванням споживачів, діям конкурентів та іншим чинникам, що зумовлює необхідність інтегрального підходу. При цьому необхідним є визначення як мінімальної ціни з урахуванням витрат, так і максимальної ціни, яка обмежується платоспроможним попитом. Різниця між ними

утворюватиме той ціновий коридор, у межах якого підприємство відповідно до своїх цілей і завдань виведення нового продукту на ринок зможе визначити найбільш оптимальну ціну на певний період часу у визначених умовах.

З урахуванням наведеного, запропоновано ціннісно-конкурентний метод ціноутворення на інноваційні продукти, який передбачає послідовне здійснення таких етапів:

1) визначення собівартості інноваційного продукту (табл.1);

Таблиця 1

Визначення собівартості інноваційного продукту

Стаття витрат	На 1 т продукції	На одиницю продукції
Витрати на сировину та матеріали, грн		
Витрати на заробітну плату, грн		
Інші витрати, пов'язані з виробництвом інноваційного продукту, грн		
Інші постійні витрати, грн		
Усього		

2) підготовка інформації щодо конкурентної ситуації на ринку на основі моніторингу цін на продукти-конкуренти:

- виявлення продуктів-конкурентів;
- збір інформації щодо цін на продукти-конкуренти;
- визначення мінімальної (P_{min}), максимальної (P_{max}) ціни продуктів-конкурентів та розрахунок середньої ринкової ціни:

$$P_{сер} = \frac{P_{K_1} + P_{K_2} + \dots + P_{K_n}}{n}, \quad (1)$$

де $P_{K_1} \dots P_{K_n}$ – ціни на продукти-конкуренти;
 n – кількість продуктів-конкурентів, ціни на які були враховані;
 – підготовка інформації щодо цінової ситуації на ринку для прийняття цінового рішення (табл. 2);

Таблиця 2

Інформація щодо цінової ситуації на ринку

P_{min} , грн (найменша ціна на ринку)	P_{max} , грн (найбільша ціна на ринку)	$P_{сер}$, грн

3) визначення ціни на пропонований інноваційний продукт на основі його цінності:

$$P_{III} = P_{сер} \cdot K_{цін}, \quad (2)$$

де P_{III} – ціна на інноваційний продукт;
 $K_{цін}$ – коефіцієнт цінності інноваційного продукту.

$$K_{цін} = \frac{(\sum_{i=1}^n b_{iK_1} + \sum_{i=1}^n b_{iK_2} + \dots + \sum_{i=1}^n b_{iK_j}) / j}{\sum_{i=1}^n b_{iIII}}, \quad (3)$$

де b_i – бальна оцінка i -го параметра продукту-конкурента;

b_{iIII} – бальна оцінка i -го параметра інноваційного продукту;

n – кількість параметрів, що оцінюються;

j – кількість продуктів-конкурентів;

K_1, K_2, \dots, K_n – продукти-конкуренти.

Для визначення коефіцієнта цінності необхідно провести бальну оцінку параметрів продуктів конкурентів та визначити унікальні характеристики інноваційного продукту, які відрізняють його від продуктів-конкурентів. Оцінка передбачає визначення параметрів інноваційного продукту та їх оцінювання порівняно з параметрами продуктів-конкурентів, наявних на ринку. Вона здійснюється за 5-бальною системою: 5 – «найкращий стан параметра»; 4 – «добрий стан параметра»; 3 – «середній стан параметра»; 2 – «задовільний стан параметра»; 1 – «найгірший стан параметра»; 0 – «параметр відсутній». Результати оформлюються у вигляді табл. 3;

Таблиця 3

Інформація для розрахунку коефіцієнта цінності

Параметри	Бальна оцінка продукту K_1	Бальна оцінка продукту K_2	...	Бальна оцінка продукту K_n	Бальна оцінка інноваційного продукту
Параметр 1					
Параметр 2					
...					
Параметр N					
Усього					

4) визначення ціни готовності до купівлі потенційних споживачів. Для цього необхідно провести маркетингове дослідження з використанням методу фокус-групи та під час презентації інноваційного продукту з'ясувати максимальну ціну, яку потенційні споживачі готові заплатити за нього;

5) тестування ціни на інноваційний продукт із використанням цінового коридору, де P_{min} – собівартість одиниці продукту, P_{max} – ціна, визначена на основі готовності до купівлі потенційних споживачів:

$$\langle P_{min} | P_{сер}, P_{III} | P_{max} \rangle; \quad (4)$$

6) визначення конкурентоспроможності ціни на основі порівняння рівня цінності продукту ($Цін_{пр}$) з його ціною:

$$Цін_{пр} = \frac{\sum_{i=1}^n b_i}{5 \cdot n}; \quad (5)$$

7) обґрунтування цінової стратегії виведення нового товару на ринок.

На етапі виведення на ринок інноваційного продукту вибір цінової стратегії здійснюється з урахуванням його унікальності, рівня новизни, конкурентних переваг. Ураховуючи, що попит на товар-новинку нееластичний, оцінка якостей товару ускладнена, на революційні інновації відсутня можливість порівняти його з іншими товарами, рекомендується обирати цінову стратегію співвідношення ціна/якість (рис. 3). Установлена таким чином ціна виконуватиме стимулювальну роль, оскільки саме її рівень стане орієнтиром оцінки цінності товару для потенційних покупців.

		ЦІНА		
		<i>Висока</i>	<i>Середня</i>	<i>Низька</i>
ЯКІСТЬ	<i>Висока</i>	Преміальна стратегія	Стратегія проникнення на ринок	Стратегія переваг
	<i>Середня</i>	Стратегія завищеної ціни	Стратегія середнього рівня цін	Стратегія доброякості
	<i>Низька</i>	Стратегія обману	Стратегія завищеної якості	Стратегія дешевих товарів

Рис. 3. Цінові стратегії співвідношення ціна/якість

Під час виведення інноваційних продуктів найбільш часто використовують преміальну стратегію або стратегію проникнення на ринок. Використовуючи преміальну стратегію, яку можна охарактеризувати як стратегію особливого продукту, увага фокусується на певному сегменті покупців, готових платити високу ціну за право володіння та використання товару-новинки. Роль ціноутворення зводиться до використання вигод виробництва товару, деякі властивості якого покупці вважають унікальними. Якщо ця стратегія є обґрунтованою та правильно використовується, підприємство має можливість отримувати високий прибуток.

Цінова стратегія проникнення більш характерна для заміників продукту. Іноді ціни можуть бути на рівні аналогічних продуктів, що особливо характерно для промислових товарів, тобто фірма пропонує досконаліше устаткування або якіснішу послугу, але ціна встановлюється на тому ж рівні, що й у конкурентів. Така ціна дає змогу захопити велику

частку ринку, перш ніж конкуренти почнуть знижувати ціну, щоб усунути конкурентну цінову перевагу.

У міру зміни етапу життєвого циклу продукту ціну необхідно коригувати, урахувавши реакцію та дії конкурентів, психологічні аспекти поведінки споживачів, їх цінову чутливість.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Рівень задоволеності, довіри та лояльності споживачів до інноваційного продукту визначають його ринковий успіх. Для його забезпечення продукт повинен абсолютно або максимально відповідати потребам, запитам, перевагам, очікуванням споживачів та мати унікальні, відмінні від конкурентів, переваги. В умовах висококонкурентного середовища особливо важливим є питання визначення ціни на інноваційний продукт. Оскільки інноваційний продукт характеризується певним ступенем ринкової новизни й має унікальні відмінності, які формують його конкурентні перева-

ги, доцільно використовувати ціннісний метод ціноутворення. У той же час для забезпечення беззбитковості необхідно урахувати собівартість продукції, яка виступає орієнтиром допустимого нижнього рівня ціни. Крім того, для забезпечення успіху продукту на ринку необхідним є проведення конкурентного моніторингу з метою виявлення аналогічних продуктів і ціни на них. Важливо також обґрунтувати відповідність визначеної ціни на інноваційний продукт платоспроможності споживачів обраного цільового сегмента. З урахуванням наведеного запропоновано ціннісно-конкурентний метод ціноутворення, використання якого дозволить визначити обґрунтований рівень ціни на інноваційний продукт та обрати відповідну цінову стратегію для виведення його на ринок, що сприятиме зниженню ризику й успішному просуванню і завоюванню ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришко В. А. Моделювання процесу формування цін на інноваційну продукцію машинобудівних підприємств / В. А. Гришко, О. Ю. Ємельянов, І. З. Крет // *Логістика. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – 2008. – № 633. – С. 153–157.
2. Гудзь О. Є. Маркетингові аспекти стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства / О. Є. Гудзь // *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. – 2017. – № 4. – С. 5–11.
3. Жегус О. В. Теорія та практика ціноутворення у системі маркетингу : монографія / О. В. Жегус, Л. О. Попова, Т. М. Парцирна. – Харків : ХДУХТ, 2013. – 250 с.
4. Ілляшенко Н. С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств : монографія / Н. С. Ілляшенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – 192 с.
5. Інновації у маркетингу і менеджменті : монографія / за заг. ред. д. е. н., професора С. М. Ілляшенка. – Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2013. – 616 с.
6. Інноваційний маркетинг підприємств : монографія / М. Я. Матвіїв, І. М. Білецька, Ю. П. Гуменюк, С. В. Даниленко ; за наук. ред. М. Я. Матвіїва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 71–85.
7. Ковальчук С. В. Концептуалізація маркетингової стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Логістика*. – 2014. – № 811. – С. 162–167.
8. Набок І. І. Ціноутворення на інноваційний продукт машинобудівного підприємства: автореф. дис. к. е. н. : 08.00.04/ Інна Іванівна Набок ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008. – 22 с.
9. Нянько В. М. Особливості розвитку інноваційного маркетингу на підприємстві / В. М. Нянько, В. А. Паляниця // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 6. – С. 212–217.
10. Орлов О. О. Визначення ціни на інноваційну продукцію при розробці інноваційних проектів / О. О. Орлов, О. М. Помірча // *Регіональна бізнес-економіка та управління*. – 2013. – № 2. – С. 62–66.
11. Савченко О. В. Формування цін на нову продукцію виробничо-технічного призначення (на прикладі підприємств машинобудування): автореф. дис. к. е. н. : 08.00.04/ Олена Валентинівна Савченко ; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2009. – 23 с.
12. Шматько Н. М. Розвиток інноваційної політики України з використанням маркетингу інновацій / Н. М. Шматько, М. С. Пантелеєв // *Вісник НТУ «ХП»*. – 2018. – № 37 (1313). – С. 50–56.

REFERENCES

1. Hryshko, V. A., Yemelianov, O. Yu. & Kret, I. Z. (2008). Modeliuvannia protsesu formuvannia tsin na innovatsiinu produktiinu mashynobudivnykh pidpriemstv [Modeling of price formation process for innovative

- products onv machine-building enterprises]. Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" – Bulletin of Lviv Polytechnic National University, Collected papers. Series: Lohistyka. (633), (pp. 153–157) [in Ukrainian].
2. Hudz, O. Ye. (2017). Marketynhovi aspekty stratehichnoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriumstva [Marketing aspects of strategic management of innovative development of the enterprise]. Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business. (4), (pp. 5–11) [in Ukrainian].
 3. Zhehus, O. V., Popova, L. O. & Partsirna, T. M. (2013). Teoriia ta praktyka tsinoutvorennia u systemi marketynhu [Theory and practice of pricing in the marketing system], Kharkiv : KhDUKT [in Ukrainian].
 4. Illiashenko, N. S. (2011). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriumstv [Organizational and economic principles of innovative marketing of industrial enterprises]. Sumy : Vyd-vo SumDU [in Ukrainian].
 5. Illiashenko, S. M. (2013). Innovatsii u marketynhu i menedzhmenti [Innovation in marketing and management]. Sumy : TOV "Drukarskyi dim "Papirus" [in Ukrainian].
 6. Matviiv, M. Y. (2014). Innovatsiynyj marketynh pidpriumstv, [Innovative Marketing companies], TNEU, Ternopil', Ukraine, pp. 71–85 [in Ukrainian].
 7. Kovalchuk, S. V. (2014). Kontseptualizatsiia marketynhovoї stratehii innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriumstv [Conceptualization of marketing strategy of innovative development of the industrial enterprises]. Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" – Bulletin of Lviv Polytechnic National University, Collected papers. Series: Lohistyka. (811), (pp. 162–167) [in Ukrainian].
 8. Nabok, I. I. (2008). Tsinoutvorennia na innovatsiyni produkt mashynobudivnoho pidpriumstva [Pricing for an innovative product of a machine-building enterprise]: Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia : "Klasychnyi pryvatnyi universytet" [in Ukrainian].
 9. Nianko, V. M. & Palianytsia, V. A. (2013). Osoblyvosti rozvytku innovatsiinoho marketynhu na pidpriumstvi [Features of development of innovative marketing at the enterprise]. Innovatsiina ekonomika – Innovative economy. (6), (pp. 212–217) [in Ukrainian].
 10. Orlov, O. O. & Pomircha, O. M. (2013). Vyznachennia tsyny na innovatsiinu produktsiiu pry rozrobttsi innovatsiinykh proektiv [Pricing for innovation products in the development of innovative projects]. Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia – Regional Business Economics and Management (2) (pp. 62–66) [in Ukrainian].
 11. Savchenko, O. V. (2009). Formuvannia tsin na novu produktsiiu vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia (na prykladi pidpriumstv mashynobuduvannia) [Pricing for new products for industrial and technical purposes (for example, machine-building enterprises)]: Extended abstract of candidate's thesis. Khmelnytskyi : Khmelnytskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
 12. Shmatko, N. M. & Pantelieiev, M. S. (2018). Rozvytok innovatsiinoi polityky Ukrainy z vykorystanniam marketynhu innovatsii [Development of Ukraine's innovation policy of using innovation marketing]/ Visnyk NTU "KhPI" – Bulletin of Kharkiv Polytechnic National University (37(1313), (pp. 50–56) [in Ukrainian].

Е. В. Жегус, доктор экономических наук, доцент (Харьковский государственный университет питания и торговли). Развитие методов маркетингового ценообразования на инновационные продукты.

Аннотация. Активизация инновационных процессов на предприятиях определяет актуальность разработки методов ценообразования на инновационную продукцию и определенные стратегии ценообразования для их запуска на рынок. Цена – один из факторов, который

влияет на выбор потребителей, характеризует особенности восприятия товара. **Целью** статьи является обоснование научно-практического подхода к определению цены на инновационные продукты. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели в работе использованы общенаучные методы: контент-анализа, систематизации, проектирования, морфологического анализа. **Результаты.** В статье раскрыта роль ценообразования в составе комплекса маркетинга инноваций; систематизированы и охарактеризованы современные методы ценообразования. Обоснована необходимость интегрального подхода к ценообразованию на инновационные продукты, предусматривающего расчет цены с учетом затрат, конкурентной ситуации на рынке, отличия инновационного продукта от аналогов и его потребительской ценности, готовности потребителей к покупке. Предложен процесс ценностно-конкурентного ценообразования на инновационный продукт, который предусматривает выполнение последовательных этапов расчета цены и ее рыночного тестирования. **Практическая значимость результатов исследования.** Использование предложенного научно-практического подхода к определению цены на инновационный продукт, основанного на интеграции методов затратного, ценностного и конкурентного ценообразования, позволит определить обоснованную цену и выбрать соответствующую стратегию вывода его на рынок.

Ключевые слова: инновационный продукт, маркетинг инноваций, маркетинговое ценообразование, методы ценообразования, ценностно-конкурентный метод ценообразования.

O. Zhehus, Dc. Econ. Sci., Docent (Kharkov State University of Food Technology and Trade). Development of marketing pricing methods for innovative products.

Annotation. Pursore. The activation of innovation processes at enterprises determines the urgency of developing pricing methods for innovative products and determining the pricing strategy for launching them on the market. Price is one of the factors that influence the choice of consumers, characterize the peculiarities of the perception of the product. The purpose of the article is to substantiate the scientific and practical approach to the pricing for innovative products. **Methodology of research.** In order to achieve the goal set, common scientific methods were used in the work: content analysis, systematization, designing, morphological analysis. **Findings.** The article describes the role of pricing in the marketing innovation complex; modern pricing methods are systematized and characterized. Systematization of pricing methods has allowed them to be grouped into four groups: cost, market, value and integral. The necessity of an integrated approach to pricing for innovative products is substantiated, which involves the calculation of the price taking into account the costs, the competitive situation in the market, the difference of the innovative product from its analogues and its consumer value, the willingness of consumers to buy. The process of price-competitive pricing for innovative products is offered, which involves the implementation of successive stages of price calculation and its market testing. Possible choices of pricing strategies for bringing innovative products to the market based on the "price/quality" ratio have been identified. Depending on the pricing goals, it is recommended to choose a premium pricing strategy or market penetration strategy. **Practical value.** The use of the offered scientific and practical approach to pricing for innovative products based on the integration of cost, value and competitive pricing methods will allow to determine a reasonable price and to choose the appropriate strategy for its launch, which will reduce risk and facilitate successful market promotion and penetration.

Keywords: product innovation, marketing innovation, marketing pricing, pricing methods, value-competitive method of pricing.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 11,1. Наклад: 300 пр. Зам. № 270.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
